

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2019:
 - Henrik Wivel
 - Lars Bukdahl
 - Mervi Kantokorpi
 - Tomi Riitamaa
 - Úlfhildur Dagsdóttir
 - Hans H. Skei
 - Therese Eriksson
- Danmark og "svenskekrigene" 1657-60
- Om samfunnsvitaren Stein Rokkan
- Intervju med Søren Ulrik Thomsen
- Bokessä om teaterkritik

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2020 • Häfte 3

NORDISK TIDSKRIFT 3/2020

INNEHÅLL

Artiklar

Tema Litteraturen i Norden 2019:

Krisen i de litterære akademier i Norden. *Henrik Wivel* 235

Jeg vil ikke tilbage til månen. Dansk skønlitteratur 2019. *Lars Bukdahl*..... 241

Reduceras litteraturen alltmer till prat om författaren?

Den finländska litteraturen 2019. *Mervi Kantokorpi*..... 249

Ett rikt bokår präglat av avsked. Den finlandssvenska skönlitteraturen 2019.

Tomi Riitamaa 257

Svanfolkets bebådelse: Natur, normor och pundkurs. Isländsk litteratur 2019.

Úlfhildur Dagsdóttir..... 267

Etablerte forfattere med årets beste bøker. Litteraturen i Norge i 2019.

Hans H. Skei 277

Spretigt som brukligt. Den svenska litteraturen 2019. *Therese Eriksson* 287

Norden forenet med vold? Danmark og "svenskekrigene" 1657-60.

Lars Christensen..... 295

Forskninga som ein kumulativ og kollektiv prosess.

Om samfunnsvitaren Stein Rokkan. *Arild Stubhaug*..... 305

NT-Intervjun

Før natten tager os tilbage. Samtale med digter Søren Ulrik Thomsen.

Lisbeth Bonde 315

* * *

För egen räkning

Nordens sak är vår - del 2. *Bo Andersson* 323

Krönika om nordiskt samarbete

Risk att den nordiska språkförståelsen försämras –

när den behövs som allra bäst. *Anders Ljunggren*..... 329

* * *

Bokessä

Teaterkritik. *Anna Hedelius*..... 333

Kring böcker och människor

Demokratibygge i Sverige och Finland. *Anja Kuusisto*..... 339

Mellom skarpsyn og utmattende gammelmannsmimring. *Even Arntzen*..... 341

Hemma på många ställen, och även ingenstans. Journalisten Lumikeros memoarer.

Henrik Wilén..... 343

* * *

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om

Litteraturen i Norden 2019. *Lena Wiklund* 347

Sammanfattning 351

Tiivistelmä 352

HENRIK WIVEL

KRISEN I DE LITTERÆRE AKADEMIER I NORDEN

I 2020 kom krisen så for alvor til Det Danske Akademi, da fire af akademiets 20 medlemmer valgte at forlade de poster, de var udvalgt til at bestride livsvarigt. Forfatterne Suzanne Brøgger, Ida Jessen, Astrid Saalbach og Jens Smærup Sørensen valgte at træde ud eller blive "passive" medlemmer. Det skete som følge af et andet medlem, litteraten Marianne Stidsens opgør med den såkaldte identitetspolitik og MeToo-bevægelsen og dermed den krænkelsekultur, der i disse år gør det vanskeligt at manøvre i det offentlige rum og som kræver nye sæt af mellemmenneskelige værdier. Krisen i akademiet og den efterfølgende diskussion af akademiets rolle og mission fik akademiets sekretær, forfatteren Søren Ulrik Thomsen til at trække sig, og litteraten Lasse Horne Kjældgaard blev udpeget som hans afløser.

Krisen i Det Danske Akademi blev af adskillige iagttagere, herunder det afgående medlem Jens Smærup Sørensen i dagbladet *Information*, ses som en direkte udløber af krisen i Svenska Akademien. Skandalen eksploderede i Sverige i 2017, da 18 kvinder stod frem i *Dagens Nyheter* og fortalte om mangeårig seksuel chikane og overgreb begået af franskmænd Jean-Claude Arnault, der er gift med lyrikeren og daværende akademimedlem Katarina Frostenson, og som af samme grund blev betegnet som akademiets "19. medlem" på grund af denne tætte kontakt. Sammen med Katarina Frostenson havde Jean-Claude Arnault siden 1989 drevet den kulturelle klub Forum i Vasastan i Stockholm. Forum blev igennem årene støttet økonomisk af Stockholms kommune og Svenska Akademien. Ifølge de 18 kvinders vidnesbyrd fandt en del af overgrebene sted i Forum, samt i diverse lejligheder ejet af Svenska Akademien. Enkelte akademimedlemmer fortalte efterfølgende også om Jean-Claude Arnaults intimiderende opførsel under akademiets sammenkomster. Jean-Claude Arnault blev i 2019 dømt to og et halvt års fængsel for voldtægt ved landsretten i Sverige, ligesom økonomiske uregelmæssigheder i Forum, samt det forhold at Arnault i syv tilfælde uopfordret havde røbet navnet på årets Nobelpristager i litteratur før tid, blev genstand for en advokatundersøgelse. Et flertal af akademiets medlemmer tvang samme år Katarina Frostenson til at forlade sin plads i akademiet. De kaotiske tilstande blandt de tilbageværende medlemmer betød, at Nobelprisen i litteratur – for første gang i fredstid – ikke blev uddelt i 2018.

Processen i og omkring Svenska Akademien er grundigt og vederhæftigt dokumenteret af journalisten Matilda Gustavsson i bogen "Klubben. En undersøgelse" (2019), der virkelig har vakt genklang i den brede offentlighed.

Katarina Frostenson tager i den passioneret skrevne forsvarstale "K" (2019) slet ikke stilling til de konkrete anklager mod hendes mand og hende selv, men afviser sagen som et "komplot" og smålig svensk skadefryd over for "en fremmed" og det fremmede, det i hendes øjne verdensmandslignende. Den tidligere permanente sekretær (1999-2009), litteraten Horace Engdahl gør i sin bog "De ubekymrede" (2019) aforistisk, ironisk og retorisk sofistikeret op med MeToo-bevægelse og indtager rollen som den sidste gris (en titel på en af hans tidligere bøger) med ordene om at "mænd skal være nogle svin", og plæderer for at litteraturen og kunsten ideelt set er hævet over såvel juridiske som moralske domme. Netop Horace Engdahl har fra sagen begyndte at rulle i den svenske offentlighed forsåret Jean-Claude Arnault og sagt om ham: "Han lever det gode liv, han er næsten alene om det, den eneste som har forstand på det, han burde gøre Forum til en stilscole for unge mænd". Da den daværende permanente sekretær Sara Danus (2015-2018) overlod sagen til myndighederne, kaldte Horace Engdahl hende for den "dårligste sekretær siden 1786", altså siden Svenska Akademiens grundlæggelse.

Og her er det så, at Det Danske Akademi kommer ind i billedet igen. For Horace Engdahl og Marianne Stidsen er nære venner igennem mange år. Så da hun fra sin position i Det Danske Akademi begyndte at opponere mod MeToo bevægelsen og identitetspolitikken var det med direkte henvisning til nedsmeltningen i det svenske akademi. Svenska Akademiens storhed og fald bliver af Marianne Stidsen i bogen "Den nordiske MeToo-revolution 2018 – og dens omkostninger" (2019) fremhævet som skrækkesejpe på, hvad der kan ske når en bevægelse, der i hendes øjne er totalitær og terror-lignende, får magt, og feminismen bliver så gennemgribende at den – med hendes udtryk fra en kronik i dagbladet *Politiken* – udarter til "mazisme", altså et matriarkat med nazistiske tilbøjeligheder. Det er Marianne Stidsens vedholdende forsvar for Horace Engdahl og dermed indirekte for den juridisk dømte Jean-Claude Arnault, samt hendes voldsomme sprogbrug, der har fået fire medlemmer af Det Danske Akademi til at trække sig, og andre akademimedlemmer til at forholde sig kritisk til hendes fremturen.

I Svenska Akademien er de 18 medlemmer her i 2020 igen ved at være på plads i deres stole i Börshuset i Gamla stan. Det sker efter de senere års tumultariske offentlige skænderier, Sara Danus alt for tidlige død, og flere medlemmers forsøg på at forlade forsamlingen for at lægge afstand til Arnault og Frostenson og det magtmisbrug, de mere eller mindre vidende har været filtret ind i. Nye medlemmer er blevet valgt ind og gamle har fået tilladelse til at forlade institutionen, andre til at genindtræde. Men blandt de nordiske litterære akademier indtager Svenska Akademien også en historisk og økonomisk særposition, der betyder at kriser med magtmisbrug ikke alene kan, men

skal håndteres. Privilegierne er givne, men det kræver at de enkelte medlemmer lever op til dem og er bevidste om deres position. Ellers mister de deres legitimitet.

I de nordiske lande har henholdsvis Sverige, Norge og Danmark litterære akademier. Svenska Akademien er grundlagt af kong Gustav den III i 1786, efter fransk forbillede. Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur er grundlagt i 1953 og Det Danske Akademi i 1960, begge efter det svenske forbillede. Men er det muligt midt i opbygningen af det 20. århundredes demokratiske velfærdsstat at skabe litterære akademier efter feudalt forbillede? Det er ikke helt indlysende og måske et problem i forhold til institutionernes fundatser og opbygning.

Svenska Akademien virker i forlængelse af en historisk tradition tilbage fra "kulturkongen" Gustav den III i 1786. Det betyder, at kongen er akademiets protektor og at forholdet mellem akademiets medlemmer og kongen er gensidigt respektfuldt. Det er kongens "enevælde" over for litteraturens "evige værdi" i en form for ligeværdighed. Det betyder eksempelvis stadig anno 2020, at kongen er på plads i Börssalen blandt det øvrige publikum, før akademiets medlemmer træder ind og tager plads i de 18 stole ved årsfesten, *ikke* omvendt som det normalt er kutyme ved royal deltagelse. Det har også betydning for de regler, akademiets medlemmer er underlagt. De sidder i akademiet på livstid, er selvsupplerende og vælger nye medlemmer ud fra deres egne kredse. Siden 1895 har akademiets medlemmer i forlængelse af Alfred Nobels testamente tillige været identisk med den jury, der udvælger årets Nobelpristager i litteratur.

Der er således en flere hundrede årig historisk legitimitet i den måde Svenska Akademien fungerer på. Men den aktuelle dybe krise har også vist, at disse givne feudale forhold kan ændres, når det er nødvendigt og akademiets medlemmer ikke selv kan styre eller styre sig. Således har den svenske konge i de aktuelle sager indkaldt den permanente sekretær til "samtaler" på slottet om situation. Og hvad angår uddelingen af Nobelprisen har Svenska Akademien en bestyrelse, en verdslig øvrighed. Nemlig i form af Nobelstiftelsen, der varetager Alfred Nobels enorme formue. Nobelstiftelsen har i den aktuelle sag skredet ind og sat en ny dagsorden. Dels ved at ændre reglerne, så akademimedlemmerne ikke længere sidder på livstid, men har tilladelse til at forlade akademiet, dels ved at lade eksterne litterære eksperter bliver en del af juryen, der finder årets Nobelpristager, således at dette ansvar opkvalificeres. Akademiet er i den henseende sat under administration. Og hvis det utænkelige skulle ske, at Akademiet helt mistede hvervet om Nobelprisen, ville det fortsat have en række andre væsentlige gøremål. Svenska Akademien uddele andre litterære priser og tillige legater og stipendier, ligesom akademiet forestår udgivelsen af "Svenska Akademiens ordbok", den mest anerkendte ordbog over det svenske sprog, og udgivelsen af litterære svenske klassikere.

Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, der i skrivende stund ikke har haft nævneværdige offentlige kriser, uddeler Det Norske Akademis Pris, og har ligesom det svenske akademi ansvaret for revideringen og udgivelsen af "Det Norske Akademis store ordbok", og dermed en helt grundlæggende kulturel og samfunds-nødvendig funktion. Anderledes med Det Danske Akademi, hvis formål er "at virke for dansk sprog og ånd inden for litteraturen". Det Danske Akademi uddeler også en række priser, herunder Den store pris; det er så det og det er fint nok. Men opgaven med at udgive litterære klassikere og den store nationale ordbog, som varetages af både det svenske og norske akademi, varetages i Danmark af andre, ældre institutioner som Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, stiftet 1911 og Dansk Sprognævn, stiftet 1955. Det Danske Akademis fundament er derfor ganske lille, og reelt fungerer akademiet som en priskomite, hvis kvalifikationer er afhængige af akademiets sammensætning. Hvad Det Danske Akademi kan gøre for at udvikle betydning og virke er ikke givet. Måske kunne det tænkes, at akademiet indledte et tættere samarbejde med Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Dansk Sprognævn, samlet til én slagkraftig organisation under det danske kulturministerium og med substantielle fondsmidler i ryggen og en ekstern bestyrelse?

Hvis Det Danske Akademi skal virke tidssvarende, synes det ikke at være løsningen med en selvsupplerende forsamling af medlemmer. Det skaber, som det har været tydeligt med intrigerne i Svenska Akademien, loyalitetsforpligtelser og uhellige alliancer i kraft af, hvem der har sørget for at få valgt hvem ind i forsamlingen. Disse feudale, loge-lignende forhold stemmer ikke overens med et moderne demokratis idealer om valgbarhed, valgperioder og transparente beslutningsprocesser. En feudal ukrænkelighed og ophøjethed og et virke under "evighedens synsvinkel" synes absurd i netop Det Danske Akademi, der er skabt i en samfundsdannelse af det 20. århundrede og skal fungere i det 21. århundrede. Akademiets værdighed krakelerer da også momentant ved kriser. Ligesom offentlighedens tillid.

Man kan, som forfatteren og litteraten Carsten Jensen til dagbladet *Politiken* fuldstændig afskrive akademiet som: "en helt betydningsløs institution, en slags Statens Museum for Litteratur, der som akademi aldrig med en eneste sætning har bidraget til nogen væsentlig debat", og karakterisere medlemmernes virke som en "selvdød kustode-kultur". Men hvad nu, hvis man som Marianne Stidsen har noget at bidrage med, der rent faktisk er væsentligt og aktuelt? Ideelt set kunne og burde Det Danske Akademi været et forum for en kvalificeret diskussion og et reelt engagement i de handlinger, som sproget forårsager. Flere medlemmer af akademiet som litteraten Frederik Stjernfelt og forfatterne Suzanne Brøgger og Søren Ulrik Thomsen har i årenes løb bidraget til diskussionen om samfundets udvikling, forholdet mellem kønnene, kunstens rolle og ytringsfrihedens absolutte nødvendighed. Men

det kræver, at diskussionen er kvalificeret og sproget bruges præcist og erkendelsesmæssigt bevidst uden den Stidsenske skarpvinkling og den postmoderne Engdahlske ironi.

Det er ikke nok at ændre fundatsen, reglerne og strategien for Det Danske Akademi virke; diskussionen i institutionen må kvalificeres i forlængelse af de demokratiske idealer. Det vil sige, at akademiets medlemmer, som alle andre borgere i den demokratiske samtale, har respekt for hinandens værdighed. Diskussionen må føres ud fra en civiliseret forestilling om retfærdighed og væsentlighed, så dialog og legitime argumenter ikke umuliggøres af gensidige beskyldninger, retoriske overdrivelser og krænkelserparathed. Måske var det blot dette de kritiske og nu afgåede medlemmer af Det Danske Akademi ønskede at signalere? Ønsket om en kvalificeret og civiliseret diskussion.

LARS BUKDAHL

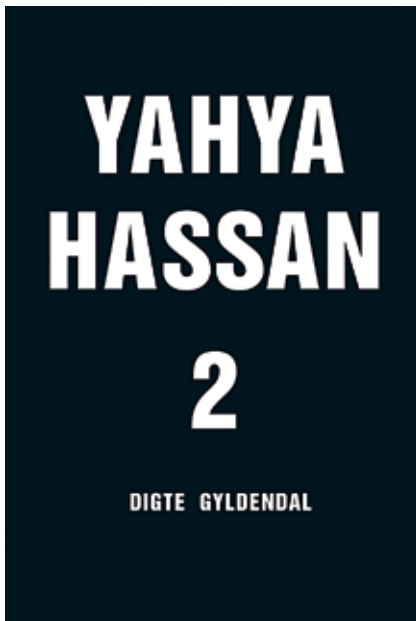
JEG VIL IKKE TILBAGE TIL MÅNEN

Dansk skønlitteratur 2019

Hvis ikke *Yahya Hassan* massivt meningsløst var død kun 24 år gammel 24. april 2020, ville hans længe ventede anden digtsamling, *Yahya Hassan 2*, der ligesom den legendariske debut, "Yahya Hassan", 2013, splejsede forfatternavn og bogtitel til ét værkvæsen, stadigvæk være den store, vigtige og sensationelle nyhed i en beretning om bogåret 2019. Men hvis ikke han var forbandet død, ville jeg i omtalen kunne have fokuseret på alle de løfter om eventyrlige, literære ekskursioner væk fra indespærringen i det dramatiske og melodramatiske digterliv – det er værkvæsenet: at skrive sit liv og leve sin skrift i samme hvirvlende nu – som samlingen afgav. Nu er det jo bare til at græde over, at alle de løfter ikke kan opfyldes, og det bliver den kritiske skrift ubrugeligt våd af, så ingen vej udenom at tørre øjnene og fremhæve alt det sprudlende, indædte, lysende, formørkede, brandoriginale, der står på siderne og som stensikkert kommer til at holde og vare som stor, vigtig og sensationel poesi.

Det første digt i bogen, "Forlagsmøde", starter lige efter, debuten slutter. Debuten slutter nemlig med langdigtet "Langdigt", hvor Yahyajeget besværges og celebreres og vrænger af, at han på samme tid er forhærdet ungdomskriminel og digter med Gyldendal-kontrakt. "Forlagsmøde" foregår øjeblikket før, Yahya Hassan bliver Danmarksberømt og Danmarksberygnet, da han optræder med både sine uforgribelige meninger og sin flammende poesi i nyhedsprogrammet Deadline og efterfølgende modtager en strøm af dødstrusler:

"UD AF BLOKKEN/SKUD-SIKKER VEST PÅ I SOMMERVERMEN/
PÅ SKINNER TIL HOVEDSTADEN/ KUFFERTERNE TYNGER
HÅNDEDDENE AF LED/ ORDENSMAGTEN LURER MIG/ OG
STRIPPER MIG I FORLAGETS UDSILLINGSVINDUE/ DE MÆSKER
SIG I MISTANKER/ OG TØMMER EN KUFFERT HVER/ KLÆDER
OG EDER HENKASTES PÅ ASFALTEN/ JEG SAMLER DEM OP/
BARYLEREN BANKER MIG I BRYSTET/ OG HVINER OP OM VESTEN
SOM EN SVÆKLING/ JEG SIGER AT JEG BARE ER EN DIGTER PÅ VEJ
TIL MIT FORLAG/ ER DU DIGTER SPØRGER MENIG BETJENT/ OG
TJEKKER MIT PERSONNUMMER FOR SIGTELSE/ DU ER KRIMINEL
SIGER MENIG BETJENT/ JEG RINGER TIL MIN REDKTØR/ SÅ
HAN KAN GARANTERE FOR MIN DIGTERISKE LIKVIDITET/ OG
REDDE MIG MED SIT TILFORLADELIGE UDSEENDE/ REDAKTØR
PASTERNAK NÆRMER SIG POLITIFORRETNINGEN/ OG TRUES MED
ANHOLDELSE/ HAN TRASKER TILBAGE TIL FORLAGET/ SOM EN
TRANE"

Hvordan ikke elske rigdommen af på samme tid platte og raffinerede klangligheder, "MÆSKER SIG I MISTANKER" "HÅNDDLEDENE AF LED" "KLÆDER OG EDER" og selve den inderligt rasende og drillesyge attitude.

Bogen er delt i fire dele efter de fire perioder i hans liv efter debuten, "Præmieperker", hele den vilde og forbandede berømmelse med TV2-helikopter over digtoplæsning og statslige livvagter, "Jagtsæson", tiden efter berømmelsen jaget af (og jagende) politi og gangstere i Aarhus, "Fængsler og fanger", fængselsopholdet efter en skudepisode, "Psykoperker", tiden efter fængslet med dybe, blødende sår i sindet, men

også med en fandenivoldsk ekspansiv forestillingsevne – og hele tiden skrives der ikke med distance, men i nidstirrende øjenhøjde med virkeligheds- og uvirkelighedsstoffet. "Yahya Hassan 2" har ikke samme sugende, stadig stærkere selvopfindende kraft (kulminerende i langdigtets lange eksplosion) som debuten, den ejer en helt anderledes flaksende, krattende energi og flakser og kratter mellem nogle helt andre ekstremer, fra hallucinatorisk Danmarkshistorie til minimalistiske morderportrætter, i forhold til det i sig selv rigelig egensindige normal-yahyaske udgangspunkt, som blev etableret i debuten og som med akut professionalisme demonstreres i det ovenfor citerede digt om turen til København. Her er et af de minimalistiske morderportrætter:

"MANDEN I NABOCELLEN VAR STENHUGGER/ HAN DRØMTE OM AT HUGGE KUNSTSTEN/ MEN VAR ANSAT TIL AT HAKKE BROSTEN OG GRAVSTEN/ HAN ENDTE MED AT HUGGE SIN EKSOKONE HALVT IHJEL/ FORDI HUN NÆGTEDE HAM SAMVÆR MED BARNET/ NU BESØGER HUN HAM EN GANG OM UGEN/ OG HUN TAGER BARNET MED"

Hvad kunne den skæbnefortællingspræcision ikke i sig selv have ført til af prosaiske landvindinger i forfatterskabet, såvel kortprosa, noveller, romaner, kriminalromaner som slægtsromaner. Når en ubændigt talentfuld digter dør så ung, 13 år yngre end tiptipoldefaren Rimbaud, føles det helt fysisk svimlende med al den skrift, man på et øjeblik går glip af. Jeg kan blive nødt til at citere endnu et digt, det næstsidste i bogen, så utrolig uretfærdigt, at månen tog ham tilbage, "MÅNEDIGT":

”JEG VIL IKKE TILBAGE TIL MÅNEN/ JEG STÅR I SKUDSIKKER
VEST OG BOLLER DIG PÅ EN RASTEPLADS/ JEG VIL HUSKES
SOM ET AF DE MENNESKER/ DER IKKE BLEV SLÅET IHJEL/ FOR
INGENTING/ PÅ DEN HER JORD”

Det var jo ikke som om, der ikke var rigeligt med nyligt afdøde digtere. 14. august, 2019, døde *Simon Grotrian*, 57 år gammel, dagen efter døde *Jess Ørnsbo*, 86 år gammel, begge i samme suveræne, ærkeenglelige liga som Hassan. Hvis ikke Grotrian var død dagen før hans nye samling med den drilagtigt enkel titel *Digte* udkom, ville jeg i denne oversigt stadig have fremhævet bogen for dens pågående, overgivne humør, og det ved jeg, fordi jeg nåede at skrive min begejstrede anmeldelse til *Weekendavisen*, før jeg fik nyheden og i sidste øjeblik måtte skrive en sorgfuld nekrolog i stedet for citerende de selvsamme digte. Her er et af samlingens vitalt (og vitalistisk) billedblæsende digte, som det virkelig var og er svært at få til at forliges med dødens dømmelige faktum:

”Det er knækket i regnbuer/ at jeg elsker verden; når jeg ankommer med den
røde løber om halsen/ overrislet af jordbær på min klovnetud/ drukner alle ord
i kys/ som oceaner, der mødes på midten/ mellem malingen og lærredet/ findes
en natur, der tar kvælertag på forstanden/ jeg vil ikke danse som en slange op af
kurven/ men sno mig i bagstræberiske frølår/ mod appetitten på andres ben, der
står i vejen/ hen ad denne passer jeg på fugleungerne/ og jeg beder om velsig-
nelsen til dem, der har brug for det/ blækket stiger op over hodet.”

Det viste sig da også hurtigt, at samlingen langt fra var Grotrians sidste ord, hans bror meddelte, at digteren efterlod fem afsluttede digtsamlinger, i efteråret udkom den første med den godt og grundigt Grotrianske titel *Damoklesdrive-in*, en stor og rig værkrutine, domineret af to af hovedformaterne fra gennembruds-samlingen "Fire", 1990, firelinjere og figurdigte, her er et digt med endnu en regnbue, et slående, ukueligt yndlingssymbol i de sidste samlinger, som vi bare handler om at stå op med digterisk bravur (det andet digt handler bare om alting og at skrive beskyttende ved at skrive åbnende om alting), "Morgen":

”Elektroderne pumper os op til en regnbue over lagnet/ hønsene flyver hid
og did for øksen/ madrassens akupunktur er en helikopterlandeplads/ tilbage
ligger søvnens landkort med blinkende og båtende lanterner.”

Ikke for at fremhæve mig selv, bare for at lade de forsvundne digtere tage hinanden i hånden, vil jeg citere en kommentar Yahya Hassan skrev på Facebook, da jeg havde linket til min skrottede anmeldelse af "Digte" og bare for at dokumentere, hvilket poesilydhørt sted YH befandt sig kort før sin død:

”sindssyg skrivelse, Lars Bukdahl, fuldstændig uovertruffen beskrivelse, Grotrians digte er for vilde, og det du fremhæver er endnu vildere, tak for dit arbejde, din passion og lyst til at videreformidle til os andre tabere.”

”Smukke tabere” som Leonard Cohen og Vagn Lundbye (vistnok uafhængigt af hinanden) formulerede det.

Jess Ørnsbo udgav ikke nogen digtsamling i sit dødsår, men i 2018 udkom den sorte svanesang *33 digte*, hvorpå han gik over til på god, gammeldags føljetonvis at publicere digte, gengivet i maskinskrevet faksimile, i tidskriftet, og den konfrontatoriske metaformorderiskhed holdt sig blodigt frisk, et digt fra den sidste ombæring, april 2019:

”En tung og genstridig januar/ uden for kroen står nogle gærende/ unge mennesker (skræppende blomster og flygtende persille/ indfaldne blå øjne/ og sprøde skridt i gruset/ pludselig/ når hjernerystelser mødes/ og sød musik opstår/ i trænedede hjerter/ og dertil månens strålebehandling/ ny og næ og næ og ny/ det er børnene der er på vej/ snart fødes der børn/ med skilning og medfødt slips/ en fødefølge går gennem teatrene/ nye børnehaver støbes i beton/ på toppen af højhusene/ der blæser børn ud alle vegne/ Statsministeren er rugemor/ får forhøjet sin livrente/ mænd får indopereret en gyldig livmoder/ barnløse kun for samlere/ MIT VAREMÆRKE ER SKYERNE”

Og for at det ikke skal være løgn og som om det ikke var alt nok for indeværende med Hassan, Grotrian og Ørnsbo, blev det efter deadline på denne oversigt meddelt, at *Pia Juul* var død, 58 år gammel, jævnaldrende med og tilhørende samme overlegne sen-1980’er-generation som Simon Grotrian (en generation, der tidligt mistede et ikke mindre centralt medlem, Morti Vizki) og en lige så mægtig og uundværlig og uforglemmelig digter som Hassan, Grotrian og Ørnsbo, og det er slet ikke til at fatte endnu; Juul udgav ingen nye bøger i 2019, og uh, hvor vi håber, der er noget, der færdigt eller næsten færdigt i skrivebordsskuffen; i 2018 til gengæld, udgav hun hele tre bøger, digtsamlingen *Forbi* (der fik alt for lidt opmærksomhed), lejlighedstekstoppsamlingen *Asterisk* og det cut-up-dokumentariske Agnes Henningsen-portræt *Let gang og lidt til*. Dette er et lille digt fra "Forbi" (sådan en grusom titel nu, det skærer i hjertet hver gang jeg skriver og ser den) om, hvor overvurderet fravær er:

”Jeg vil have det/, hér, nu, på jorden/ Ikke se det når det først er tabt/ Se, sollyset, det/ blinker på det våde grene/ se blikket mellem/ de to der sidder der på bænken/ se barnets sovende ansigt/ Du ejer ikke evigt noget som helst/ slet ikke det tabte”

Sandt nok jo, bare ikke sandt heldigvis om digte selv, som vi kan læse, selv om Pia Juul ikke er her mere, og læse igen og igen for at høre denne særlige snurrigt renfærdige Juulske musik.

Og nu videre til de levende digtere og forfattere, som det i skyggen af al den onde død kan være let at blive lidt utålmodige med, ja, ja, I kan jo bare skrive videre, der er ikke noget endeligt punktum endnu.

Der ville jo være en slags mening, hvis der i 2019 debuterede digtere, hvis debutstemmer var lige så umiddelbart overbevisende som i sin tid Hassans, Grotrians Ørnsbos og Juuls; det var desværre ikke tilfældet, faktisk var det både prosasisk og poetisk, men især poetisk, et ret svagt debutår. Solidt og luftigt lovende var *Duncan Wieses* debutsamling *Tityrus* med genrebetegnelsen ”Pastoraler”, fordi den rimeligt traditionelle, elskende og grublende

digter-persona er forskudt til tredje person og fra Vergils hyrdedigtning har lånt hyrdenavnet Tityrus, og dette hyrderi forholder digtene sig så i forskellig grad – eller slet ikke – til. I en oversigtsartikel om ung litteratur med Wiese som et af eksemplerne kalder den unge forfatter og kritiker Amalie Langballe næsten sin nervøst omsorgsfulde generation for hyrdegenerationen.

”Lægen ligger og sover under dobbeltdynen/ Tityrus lægger sig på fåreskindet i stuen// Tityrus søger jobs på Jobnet/ der er ingen stillinger som hyrde/ Tityrus søger receptionistjobbet.// Han vil vogte papirerne som geder/ avle aftaler/ plukke kuglepenn og hviske/ en beroligende sang// Hvorfor banker dit hjerte sådan Tityrus?”

Hovedpersonerne i to lovende prosa- eller hybriddebuter (begge præmieret med Munch-Christensens debutantpris, som "Tityrus" var shortlistet til), *Runa Marie Luths Kelly*, en intens fiktion om en omsorgssviget pige flygtet ind i et usundt forhold, og *Gry Stokkendal Dalgas' Det er herfra jeg vil begynde at tale*, disse ord kan finde vej, en sitrende autofiktion om at springe ud som mand med kvindelig kønsidentitet, kunne begge to nok have brug for noget omsorg.

Der var heldigvis ud over Hassans samling nr. 2 og Grotrians to bøger fint rigeligt med betydeligt poesi, og det, der ligner, på bordet. Gode kontrast giver *Lone Aburas' Den sorte bog (B-sider)*, der raser løs på fæl politik og virkelighed, indtil der pludselig tales med og lyttes til Lone-jegets kyniske, kloge, ægyptiske far, stillet jævnaldrende *Nikolaj Zeuthens Viceværtsdigte*, der uden andet drama en det mest minimale og trappenære fortæller om at være vicevært i en frederiksbergsk etageejendom, det er to måder at skrive om de hele, og hvordan det brænder: at skrive om det hele, og hvordan det brænder, og skrive om næsten ingenting velvidende at det hele netop derfor gløde igennem. *Cecilie Lind* skrev om det hele ved at skrive om begyndelsen på det hele, fødslen af et barn og de første ni måneder af barnets liv, i det på samme tid helt nøgent berettende og ekspressivt besværgende langdigt *Mit barn*. *Peter Laugesen* har aldrig været bleg for at bruge ord som ”det hele” og ”alt” og ”intet”, det er han heller ikke i årets generøst humørsyge samling, *Aftenblade*. Jævnaldrende, men usynligere *Laus Strandby Nielsen* skriver udelukkende om skyer i sin samling *Og andre skyer*, men hans poesi er så energisk og magisk ekspansiv som nogensinde, fordi skyerne til hver en tid udtrykker det hele og alt og intet.

Uventet opmærksomhed og mindst litteraturprisonominering fik linedanser-visionære *Sigen Gjessing* for sin totalt urubricerbare poetiske traktat *Tractatus Philosophico-Poeticus*, der, som titlen antyder, er kalkeret over og tænkt som en parallel til Ludwig Wittgensteins "Tractatus Logico-Philosophicus" akkurat poetisk grublende over ”verden”, digterens yndlingsord for det hele, med den her særlige Gjessingske (på nogen ledder også Grotrianske) fjerlette, legsyge og billedbarokke bombastiskhed (med dens underlige, men reelle vid), dette er hele afsnit 6:

”6 Verden er nr. 1.// 6.01 Verden er, hvis ikke en undtagelse, så et enestående tilfælde af uerfaren tilblivelse./ 6.1. Selv hvis man trækker al silke fra,

er verden stadig den mest kosmiske./ 66.11 Det er meget godt, vi har silken til fortælle eventyr for stofligheden, men behøver de at være så lange?/ 6.111 Stjernerne pakker silken øverst og damerne lige under. 6.12 Har verden helt opgivet at transcendere uden silke? 6.2 Verden er det gode formål de mulige verdener kirsebærtræer går til – det er så svært at samle nok ind./ 6.21 Straks, de er samlet ind, er der nogen der har fået en idé til noget andet, de skal bruges på./ 6.22 Verden synes, at dens mulighed fortjener at blive set.

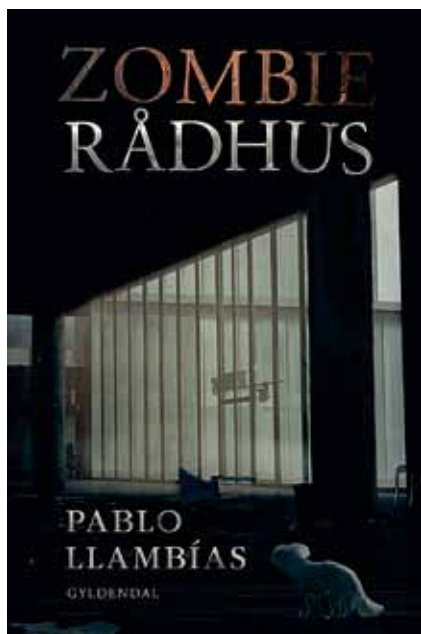
Derfor litteratur jo!

Selve de 39 små siders brødtekst i Gjessings bog kunne sagtens stå på et enkelt a4-ark med mødereferat-små bogstaver (men det skal den jo ikke, den skal være en hel bog). Derfor føles det helt naturligt at tale om årets monstre, de betydelige koloenormiteter og det, der er en smule mindre (men stadig betydeligt).

Bedste monstrum må være *Pablo Llambías*' absolut originale *Zombierådhus*, præmieret med Kritikerprisen, en sen og helt afsindig selvstændig opfølger til gennembrudsbogen "Rådhus", 1997. Den letfærdige hybriditet fra den gamle bogs fiktive/faktuelle undersøgelser af, hvorfor der står en skulptur for an rådhuset, er afløst af et polyfont, skiftevist og på samme tid fabulerende og socialrealistisk og udsyret Danmarksporæet, der tager udgangspunkt i (Google Streetviews billeder af) nationens rådhus. Vi får et kapitel om og for hvert rådhus med dels den forbipasserende og –knipsende Googlemand og dels en flok fremtidsadvarende tidsrejsende anført af en talende hund som gennem-

gående figurer. Det er en roman, der er umulig at referere – hvilket altid er en anbefaling! – fordi de enkelte kapitlers rådhusexplorationer såvel som -visioner har mindst lige så meget vægt som de mere eller mindre (mestendels meget lidt) plotdrivende, overordnede strukturer og figurgenemgange.

Det næstebedste monster – og kun fordi vi er så forkælet Madsenforvante, må så være *Svend Åge Madsens* roman *Enden på tragedie*, der ligesom "Zombierådhus" forsøger og lykkes med at finde på en helt ny måde at skrive roman på; Madsen splejser roman og novellesamling ved at lade romanens hovedperson være forfatter af novellesamlingens novel-

ler inspireret af romanhandlingen, men selvfølgelig går påvirkningen kausal-labyrinthisk også den anden vej, fra noveller til roman, eller ville det jo ikke være en Svend Åge Madsen-roman, hvilket lokationen Madsen-Aarhus og personernes grundige indvikling i Madsen-slægtstræerne nok skal sørge for, at læseren aldrig glemmer: det er som sædvanligt helt sædvanligt snurrt og helt dugfriskt påhitsomt.

Thomas Boberg udfordrede i murstenen *Africana* sine rejsebøgers sædvanlige monomane og monologiske *get lost*-protagonist med en andenstemme, kæresten Rebecca, der er en helt anderledes snusfornuftig og konstruktiv (og dermed også mindre litterær inciterende) rejsende i Afrika, men heldigvis betyder det jo ikke, at Thomas-jeget farer mindre dumdristigt vild (Rebecca opfordrer ham direkte til det, da han blive for surmulende rastløs), bare at han får mindre taletid.

I en helt anden boldgade svirrede monumentalt *Hans Otto Jørgensens Nedrakket til skrift*, som i en typografisk travl opsætning mixer flippet satire og homager til diverse skrift-superhelte og en lille (nej, stor) antologi over ekstremskrift fra Jørgensens tidligere bøger – dette er en aggressiv, halvt hermetisk, halvt poetologisk tekst i versaler, som en implicit hilsen til dengang stadig lyslevende Yahya Hassan:

”NYINDFANGNE HESTE FRA SLUMMEN I TUBORG HAVN/
IND IMELLEM DE ÆGTE KLOKKER ER DER SAT/ KUNSTIGE OP/
PRINSESSE, LIREKASSEMAND/ ALTANERNES SVÆV/ AT FORTÆLLE
OM ALT DET UTØJ/ VÆGGELUS, EDDERKOPPER,/ KAKERLAKKER,
SALAMANDRE/ HER ER BUNDLØST/ FOR DET FØRSTE: HENNING/
FOR DET ANDET: SLET DIN MUND”

Vi træder trinene ned fra monstre til de mere overskuelige romanstørrelser, som jo kan være vilde nok, det er ikke for det, de er bare ikke monstre. Ved siden hinanden vil jeg stille *Hanne Højgaard Viemoses* i alle retninger og højder, herunder børnehøjde, støjende *HHV, Frshwn: Dødsknaldet i Amazonas*, om Hanne-jegets dramatiske fortumlinger fra junglen til Island, og *Dorrit Willumsens* lille, underfundige *Løg trækker tårer*, om en lille, ældre dame, der flytter ind i en skunk. Ved siden af *Henning Mortensens* springske *Trampolin* om en følelsesmæssigt under kriminalistisk tryk eksploderende teenager stiller jeg *Kristina Nya Glaffey's* tredje bind en opsplittet regnbuefamilie, *Fuck mor og Busser*, hvor det omsider er børnene, pludselig teenagestore, der tager ordet og skælder forældrene ud i stedet for at de skælder hinanden ud. Og hey, vi skal også huske *Maja Lucas' Gennem natten og vinden* som er den benhårde, men også sært og sort humoristiske historie om en moder, der elsker sit barn lige så gennemgribende, som hun i følger alle normer.

Den fineste, særeste roman, et kælemonster, er *Lea Marie Løppenthins Sæson*, som dels med klog forfinelse bare fortæller om at vokse op som diplomatbarn og bo med sin kæreste i Bruxelles og forskelligt, som måske nok faktisk den virkelige Lea sådan cirka har oplevet i den virkelige virkelighed,

og dels noget mere kukket kører et dyrefabel-spor om at føde en talende græshoppe ved navn Per (forkortelse af Persephone), som dels bare er en græshoppe, dels en animeret allegori (en animationsfilms-allegori, en Disney-allegori) på jegfortællers diagnose, bipolaritet. På et tidspunkt er Per flyttet til dødsriget, men besøger stadig Frank i de levendes verden, og så kan pludselig følgende smukke og underligt selvfølkelige og selvfølgelig underlige tekststykke om livet og døden formuleres:

”Per og jeg sidder nede ved vandet, hvor et firben løber ind mellem murstenene. Jeg føler mig som et insekt, der bliver båret rundt på jordens overflade. Og jeg har ikke noget ønske om at gå den modsatte vej i

forhold til jorden. Dødsriget er jo bare et sted, ligesom Sevilla er et sted’, siger Per, ’kunne du ikke have lyst til at komme og besøge mig dér?’ Hun forsikrer mig om, at duerne også kurrer i dødsriget. At det mest af alt er en genbrugsstation. For som hun siger, ’alting er aldrig dødt på samme tid’. Om Døden forklarer hun, at han slet ikke er én bestemt, men mange former. Et træ, en menneskeemand, en hest. En græshoppe, når de knepper, naturligvis, men kort tid efter kan han blive til en knæler eller en mariehøne. En politibil kører langsomt forbi os. Der er forskellige gadeoptrædendes søvnige musik, der fletter sig ind i hinanden. Og en due går rundt med kun én fod. Den har to ben, men kun for enden af det ene er der en fod. Handicappet er en slags tvivl i dens væsen, der gør den menneskelig, eller måske mener jeg bare individuel.”

Og apropos titlen på Pia Juuls SENESTE digtsamling, indledes "Sæson" med disse trøstende etymologiske meditationer over to synonymmer til forbi, og vi tager, hvad vi kan få, når det gælder det knusende mylder af digtere, der har absenteret sig:

”Det var først for nylig, at jeg undersøgte etymologien for det korte, skrappe ord ”væk”:/ *Fra middelaldertysk wech, afledt af weg ’vej’, jævnfør norrønt å veg ’på vej, bort, væk’ beslægtet med vej.*/ Det samme er tilfældet for det mere måbende, alvorlige ord ”borte”:/ *norrønt burtu, brottu oprindeligt af substantivet braut i udtrykket á brottu ’ude på vejen’.*// Det lykkelige ved opdagelsen sidder stadig i mig – Det, der er væk, er altså bare nede ad vejen./ Det, der er væk, er bare te andet sted end her.”

MERVI KANTOKORPI

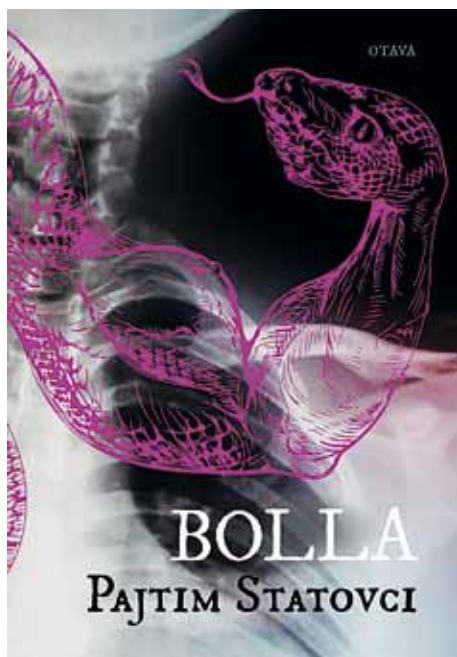
REDUCERAS LITTERATUREN ALLTMER TILL PRAT OM FÖRFATTAREN? Den finländska litteraturen 2019

Exporten av finländsk litteratur har ökat fint de senaste åren och dess värde är redan flera miljoner euro. Sofi Oksanens stora genombrott med romanen *Utrensning* (2008) blev ett startskott för utgivning i tiotals länder. Många andra yngre författare har följt i Oksanens fotspår, till exempel barn- och ungdomsförfattaren Salla Silmukka och prosaisterna Emmi Itäranta, Laura Lindstedt, Antti Tuomainen och Pajtim Statovci.

Mest har litteraturexporten vuxit till de engelskspråkiga länderna, vilket så som känt är svårt för litteratur som kommer från små språkområden. Intressant är, då det gäller den finskspråkiga litteraturen, att de som översätts inte är framgångsrika deckarförfattare utan ofta mycket litterära författare. Det färs-kaste glädjeämnet inom bokbranschen är *Pajtim Statovcis* roman "Tiranan sydän" (2016, på svenska *Tiranas hjärta* 2018, på engelska *Crossing* 2019). Den nominerades som första finskspråkiga roman för det internationella The National Book Award i kategorin översatt litteratur. Priset är det mest prestigefyllda litteraturpriset i USA och nomineringen kronade romanens framgångar i den engelskspråkiga världen. Också Statovcis debutroman "Kissani Jugoslavia" (2014, på svenska *Min katt Jugoslavien* 2017) har haft framgång på många olika språkområden och har översatts till över tjugo språk.

Statovci är utan tvekan en av de mest framgångsrika finskspråkiga författarna och han representerar en ny generation med sina universella berättelser som utspelar sig i ett samtida Europa och vars tragiska teman har sina utgångspunkter i det sönderfallna Jugoslavien. Hans nya roman *Bolla* är också en framgång, den tilldelades Finlandiapriset 2019. 29 år gammal var Statovci alla tiders yngsta finlandiapristagare. I sitt tacktal lyfte han fram de motstridiga känslor att tacka väcker hos honom. Statovci talade om den tacksamhetskänsla som ofta förväntats av honom – en författare med invandrarbakgrund – även då det kanske inte funnits någon anledning att vara tacksam.

Förutom att Statovci studerar filmkonst är han också litteraturforskare och arbetar med en doktorsavhandling. Det är ytterst viktigt att han initierat diskussioner om relationen mellan författare och konstnärer å ena sidan och media å andra sidan. Statovci som flyttade med sin familj på 1990-talet från Kosovo till Finland har varit föremål för medias intresse framför allt på

grund av sin bakgrund. Autofiktiv och så kallad biofiktiv, det vill säga personhistorisk, litteratur är för tillfället mycket populär. Det här har ytterligare ökat mediernas redan tidigare personcentrerade litteraturreportering. I bästa knausgårdstil behandlar media författarna som sina verks centralpersoner, på sin höjd kan det förekomma spekulationer om hur sanningsenliga berättelserna är. Statovci har varit förvånad över hur mycket journalisterna försökt reducera hans verk till litteratur skriven av en invandrare. Han vill lyfta fram varje människas rätt att bli sedd, hörd och läst utan klassificering.

Hösten 2019 skrev Statovci så här i tidningen *Me naiset*: ”Mina första år vid universitetet var svåra också därför att jag hela tiden var tvungen att redogöra för min invandrarbakgrund. Man frågade mig hur det kändes att studera på finska, och om det i Albanien eller Kosovo fanns universitet på vilka jag skulle kunna studera på mitt eget modersmål, även om jag aldrig hade studerat på något annat språk än finska. Mitt modersmål albanska var en orsak till förundran för många trots att det fanns många tvåspråkiga studeranden vid Helsingfors universitet. Min bakgrund har alltid varit viktigare för andra än för mig själv. Folk har gjort antaganden om mig på basis av min bakgrund, som om alla mina gärningar och ord skulle filtreras genom det att jag är född i Kosovo och att jag flyttade till Finland med min familj när jag var två år gammal.”

Det är uppenbart att Statovcis inställning har varit en utmaning för den personcentrerade journalistiken, men hans krav på att offentligheten bör koncentrera sig på verket, konsten, väcker respekt. Att kön, kultur eller nationalitet definieras utifrån hindrar att identiteten formas fritt i en föränderlig värld. Det här är någonting Statovcis senaste roman "Bolla" undersöker med samma motstridighet i teman som de tidigare verken. Två mäns – en alban och en serb – tragiska kärlekshistoria utspelar sig under åren för Jugoslaviens sönderfall och under flyktingskapet som följer efter det. Svårare hinder än gränsstängslena mellan stater är de kulturella avgränsningarna som har att göra med kön, sexualitet och nationalitet.

En annan författare som gjort ett internationellt genombrott är *Laura Lindstedt*. Hennes senaste roman *Ystäväni Natalia* (Min vän Natalia) såldes snabbt till USA, och flera europeiska länder. Lindstedt väckte internationell uppmärksamhet redan med sin föregående roman "Oneiron" som erhöll Finlandiapriset 2015. Också den nya romanen behandlar den moderna kvinnlighetens problematik. Dess feministiska teman – sexualitet, kön, kropp och identitet – växer fram ur ett berättande som färgas av den ironiska humor som är kännetecknande för Lindstedts originella stil.

Romanens upplägg är läckert: Natalia, en sexgalen 40-årig grafisk designer, inleder en terapi hos en äldre psykolog som får sitt livs klient i denna kvinna som lider av nyfomani. Läsaren får aldrig veta terapeutens kön, men däremot nog att hen har disputerat med psykologi som huvudämne. På finska använder man alltid det könsneutrala personpronomenet *hän*, vilket gör det möjligt att porträttera terapeuten utan att avslöja vilket kön hen har. Berättelsen använder sig skickligt av denna "tomma" aktör. Terapeuten beundrar Natalias förmåga att sätta ord på och producera bilder av sina inre erfarenheter. Hon förser sin klients uttrycksförmåga med material, och terapisesionerna producerar stora mängder teckningar, videor och berättelser som alla skrivs ner eller spelas in. Vid sidan av den skrivna litteraturen har bildkonsten en viktig roll i boken. Terapeuten fördjupar sig med läsar- och forskarentusiasm i det material som uppstår under terapin. Hens metod strävar till frigörelse från fallstudien med intrig, från ett narrativ byggt på kausalitet. Istället bygger hen sina iakttagelser av klienten på ett fritt flöde av textfragment och bilder.

Romanen riktar en kritisk blick mot klassisk psykoanalys och dess fallstudier. Det feministiska berättargreppet skrotar åt berättelsen om den lilla flickan som avundas sin pappas penis. Efter hand lyckas terapeuten rikta Natalias uppmärksamhet mot hennes mamma och fadersdyrkan får allt mindre plats. Sessionerna leder till att Natalia kommer in på nya tankebanor, framför allt skrivövningarna som terapeuten ger henne hjälper Natalia att få kontakt med sin egen inre röst. "Ystäväni Natalia" är en roman om hur terapi gör det möjligt

att få ny livsförståelse och den är en roman som går att tolka på förbluffande många olika sätt. Men den är också en roman om konsternas förmåga att öppna och sätta ord på människans inre verklighet.

Den knausgårdiska autofiktiva, självbiografiska, romanen har en stark position just nu i den finska litteraturen. Förutom då det gäller prosan är författarens öppenhet om sitt eget liv allt viktigare också ifråga om poesin och hur den marknadsförs: även poesin lutar mot bekännelselitteraturen. Också den personhistoriska romantrend som kallas biofiktion har fått många läsare. *Johanna Venhos* fjärde roman *Ensimmäinen nainen* (Den första kvinnan) berättar om Sylvi Kekkonen (f. Uino), hustru till Finlands långvariga president Urho Kekkonen. Venho förnyrar sig som författare genom att berätta en roman som har starka band till historiska fakta. Över dagböcker, brev och andra källor lägger hon en berättelse om en kvinna som förutom maka till en president också var familjemor och författare. Venho fokuserar beskrivningen av Sylvis inre värld till några dagar 1966 då hon befinner sig på det Kekkonenska sommarstället. Där flödar minnen och tankar om livet fritt och Sylvi för även en dialog med sina närstående. Venho lever sig starkt in i hur svår författarrollen var för Sylvi Kekkonen. Till följd av att hon är presidentens hustru är Sylvi hela tiden iakttagen av offentligheten och har därför svårt att passa in bland andra författare. Också media och kritikerna förhåller sig sammansatt till hennes verk, de bedöms antingen hyllande eller nedlåtande. Rollen som hustru beskrivs kärvt, alla känner till presidentens otaliga förhållanden till andra kvinnor vilket kastar en skugga av förnedring över Sylvis liv. Johanna Venhos vackra intima och centrallyriska stil uttrycker skickligt Sylvi Kekkonens person och hennes författarskap.

I *Sofi Oksanens* senaste roman *Koirapuisto* (Hundparken) finns det slags betoning på tema och berättelse som utövar en stark lockelse för journalister. I intervjuerna får Oksanen om och om igen svara på frågor om etiken i ukrainsk embryohandel som om hon hade skrivit en dokumentärbok eller en artikel om kommersiellt utnyttjande av stamceller. "Koirapuisto" är emellertid en thriller med många olika parallella berättelser som i likhet med Oksanens andra romaner med hjälp av opålitliga berättare berättar en historia om homo sovjeticus, den människoart som

levde i det forna Sovjetunionen. Homo sovjeticus är en människa som i många generationer tillsammans med sin familj flyttats från ort till annan som en del av ett massivt maktutövningsmaskineri. Hennes identitet är inte förankrad till en plats, ett språk eller en nationalitet. Återigen är platsen för Oksanens maktanalys kvinnan och kvinnokroppen.

Hanna-Riikka Kuismas Kerrostalo (Höghuset) är en mörkare än mörk dystopi som undersöker den boendeform som uppstod under den ekonomiska tillväxten i efterkrigstidens Finland, den moderna förorten, efter dess ideologiska kollaps. När kärnfamiljen – pappa arbetar, mamma är hemma med barnen – går sönder bryter även övriga livsstrukturerande byggelement sådana som arbete och gemenskap ihop. Vad som återstår är ett inhägnat och övervakat område översvämmat av droger och våld. I detta fruktansvärda center för människohandel fortsätter människor av olika åldrar leva sina liv. Romanen är till sin stil grotesk och den har starka drag av spekulativ fiktion men är ändå obehagligt verklig. Kuismas sjätte roman var en kritikerframgång och att den blev nominerad till Finlandiapriset gjorde äntligen ett viktigt författarskap känt för en större läsekrets. Kuismas personliga sätt att uttrycka sig skiljer sig fint från den lakoniska finländska grundprosan.

Matias Riikonens miniatyrroman *Iltavahtimestarin kierrokset* (Kvällsvaktmästarens ronder) är en prosadiktaktig jagberättelse om en ung man som har som arbetsuppgift att övervaka kvällsaktiviteterna i skolorna. Han vandrar längsmed Helsingfors centrums stränder och gator och berättar fritt om sina iakttagelser: om människor, djur, byggnader, parker, hav och stjärnorna. Det är en till synes intrigfri livsskildring med ett rikt filosofiskt innehåll som förhåller sig aktyningsfull till livet. Romanen älskar och värderar högt barns och ungas liv, det omedelbara och livskraftiga i deras iakttagelser. Berättaren kallar sig Brunnssparkens Peter Pan. Riikonen är en av de intressantaste prosaisterna just nu därför att hans värld så helt skiljer sig från den samtidsprosa som är impregnerad av ironi och postironi.

Också *Joel Haahtelas* nya bok *Adélen kysymys* (Adéles fråga) är en filosofisk och psykologisk roman som till synes saknar händelseförlopp. Haahtelas roman ställer frågor om vad människan egentligen skall göra med sitt liv. Adéle är ett helgon i ett litet benediktinerkloster vid Pyreneernas fot. En finländsk forskare beger sig till klostret för att utreda Adéles 900 år gamla hemlighet och död. I ljuset av åldriga texter uppenbarar sig ett mångtydigt öde; det går inte att hitta en entydig sanning om de händelser som ledde till Adéles död. Också den manliga forskarens egen ångestfyllda livssituation – relationen till maken och sonen – är på samma sätt mångtydig och svår. I klostret lyckas mannen så småningom förstå sitt eget barndomstrauma – mammans självmord – som sedan blir fond för det liv han nu lever. Haahtela är förutom författare även psykiater och "Adélen kysymys" beskriver fint hur en mans förhållande till sin son färgas av de egna barndomserfarenheterna. Huvudpersonen avläser

ur pojken reaktioner sitt eget generationsöverskridande lidande och sin oförmåga att bringa klarhet i sina kriser. Bristfälliga kunskaper och ett liv bland illusioner är ett av litteraturens äldsta teman. Det skira berättandet i Haahtelas miniatyrroman beskriver fint denna ”mytiska dimma” och gestalterna som irrar omkring i den.

Emma Puikkonens roman *Lupaus* (Löftet) är en berörande berättelse om en kvinna som insjuknat i miljööngest och låter bygga en underjordisk bunker till skydd för sig och sitt barn. Romanen är inte en klichéfylld beskrivning av en näraliggande framtid med miljöflyktingar utan i själva verket ett realistiskt verk i ljuset av den coronavår vi som bäst genomlever. Puikkonens skickligt ihopskurna och berättade roman konstruerar av 1900-talets sista årtionden ett släp för vår samtid. Hur har de gångna konsumtions- och livsstilsvalen format nusituationen? Romanen lyckas beskriva en parallell förändring i Nordeuropa och i huvudpersonens mentala hälsa. Oroligheter vid gränsstationerna och de nordiska länderna som strider sinsemellan ger ett mycket verkligt intryck. Puikkonens roman diskuterar bland annat om man borde ta miljöflyktingar enbart från EU-området. Hennes föregående roman, "Eurooppalaiset unet" (Europeiska drömmar) från 2016 berättade, med utveckelser i fantasy, om den gamla världsdelens kriser och flyktingar. Puikkonen är en viktig författare som visionärt tvinnar ihop samtidsfrågor med sina gestalters privata verkligheter.

Maija Muionens *sexdeathbabies* är hennes andra experimentella och visuellt imponerande prosaverk. "Sexdeathbabies" betraktar kvinnan och kvinnokroppen genom teman av begränsning och död. När man läser Muiononen kommer man osökt att tänka på den osäkerhetens värld som finns i Maggie Nelsons böcker, människan som en del av ständigt pågående kroppsliga processer, ensam och tillsammans med andra. Upplägget för Muionens roman är tre kvinnor av vilka en håller på att avlida i en svår sjukdom. Kvinnornas relationer till varandra och deras berättelser blandas ihop i romanens språkvärld som svämmar över av kvinnoprät och samtidsmedias kliché, lifestyle, plastikkirurgi och sociala medier. Som kontrast till den ytliga språkvärlden finns i romanen en hemsk tragedi: en mamma som terminalvårdar sin dotter. I vår samtid saknas det språk för döden och kroppens ändlighet, att ge språk åt dem är alltför svårt i en kultur av ytor. Muionens roman rör sig i gränslandet mellan prosa och poesi och är en egendomlig blandning av relaterbart lidande och distanserande klichébråte. Precis som samtidsmänniskans liv.

Liksom Muiononen är *Maria Matinmikko* en prisbelönt experimentell författare vars senaste verk *Kolkka* (ungefär: Avort, Hörn) är en hybrid som mycket avsiktligt rör sig i gränslandet mellan poesi och prosa. Med sin form vill "Kolkka" uttrycka en ickebinäras politik, det handlar om en strävan att inte definiera genre eller kön. Författaren har själv sagt att hon vill förena det "poetiska och det politiska", och här är det viktigt att förstå det politiska mycket omfattande. "Kolkka" är en vild resa till dystopin och utopin samtidigt. En

redaktör som reser till ett okänt område möter all tänkbar global ondska, från klimat- och flyktingkris till inkomstojämlikhet, från metoo-rörelsen till Trump-politik. Poesin, vars centrum är kroppen med dess många sinnen, uppenbarar sig som en utopisk kraft. Kroppen är människans enda mottagare i världen och i den förverkligas fritt och föränderligt sexualitetens och könens spektrum. Det finns gott om fantasyelement i "Kolkka", till exempel transkönade varelser som lever i paradisiska förhållanden. "Kolkka" praktiserar en poetik med föränderliga analogier i vilken varelsernas skiftande gestalter lever ett eget liv.

Juhani Karila är en författare som skriver egenartad och stilistiskt övertygande kortprosa. Hans första roman *Pienen hauen pyydystys* (Fånga en liten gädda) för läsaren till östra Lapplands avlägsna byar. Romanen erhöll Kalevi Jänttipriset. Liksom *Matinmikko* utvecklar Karila skickligt fantasyelement som tillsammans med humor utgör verkets grund. Bokens gestalter, som hör till kategorin realfantasy, pratar en mustig nordlig dialekt och kämpar mot övernaturliga varelser. Hos Karila – liksom hos många andra författare födda på 1980-talet – syns tydligt en bakgrund i fantasylliteratur och speleestetik med parallella berättelselinjer och varelser som uppenbarar sig ur olika världar. Berättelsen om gäddan som fångas ur ett bottenlöst träsk binds ihop av ekofilosofiska teman och dess grundläggande frågor rör sig vackert bland kärlekens och livets hemligheter.

Poesi

Ekofilosofiska och -kritiska teman har kommit för att stanna i samtidspoesin. För bildspråket och talarpositionerna i dikten innebär detta att författarna ny- och omskriver individens relationer till natur, kultur och miljö. *Jouni Teittinen* fick *Helsingin Sanomats* debutanspris för sin diktsamling *Sydäntasku* (Hjärtfickan) i vilken dessa teman ges personliga tolkningar. Den egenartade blicken i dikterna gör barnets synvinkel och erfarenhet till dikternas observationsplattform. Hur landskapet, människorna och tingen förändras under årens och decenniernas lopp, hur de förvandlas till berättelser och fragment som kallas minnen. Till slut är människans hela vuxna liv ett slags

liv vid ”minnenas brant”, ett slags melankoliskt försök att förstå vad som egentligen förändrats i världen och miljön. Och att se och godkänna att den som mest förändrar i denna tidsbundna ekvation är man själv.

Miia Toivios Sukupuutot (Utrotningarna) är henne fjärde diktsamling och den för läsaren till hjärtat av medelklassens konsumtionskultur. Diktjaget gestaltar sig till en kvinna som talar till sig själv, ett ”du”, eller snarare olika versioner av sig själv vid olika tidpunkter och livssituationer. Återigen är barndomen en viktig plats där erfarenheterna uppstår, den lilla flickan som dragit sig tillbaka till ett hörn är en av det alienerade diktjagets gestalter. Livet efter barndomen består av att vara en konsument som besöker bomässor och drömmer om köksöar. Individens som är fjättrad av sitt huvud och sin arbetskarriär upplever en kraftig separation från sin kropp. Livet verkar framförallt att vara en kapploppning med riktning mot ”andras drömmar”, mot inglasade terrasser och vita inredningar.

Den ensamhet kroppen erfar och individens skyddsmekanismer, ”kitinskalen”, stänger dörrar mot världen. Erfarenheten att lämna sig själv, överge sin kropp, gestaltas i ”Sukupuutot” i allt från miljö- och konsumtionsångest till individens kriser. ”Man måste återvända, komma tillbaka – möta dig, landa i denna kropp.” Dystopi och ett sprött hopp möter varandra fint i Toivios dikter i vilka de förändrande processer människan är upphov till går hand i hand med världens kriser.

I sin åttonde diktsamling *Promessa* fortsätter *Pauliina Haasjoki* undersöka världsalltet. Poeten leder sina läsare genom promessaprocessen som är en ”begravningsmetod i vilken kroppen kyls ner med kväve i vätskeform och sedan upplöses till damm med hjälp av vibrationer. Efter att metallerna separerats förvandlas dammet i jordens ytskikt till humus inom ett år.” Denna miljövänliga metod har utvecklats av en svensk biolog, den förorenar inte luften så som askning gör och den kräver ingen mark så som kistbegravning.

Denna process utgör verkets stora allegori, en ”organismernas marsch” som simulerar materiens och energins kretslopp. Haasjokis poetiska idéer är förunderliga och fantastiska, hon förmår med sitt diktspråk ge ord åt människans materiella och immateriella varande på ett förbluffande vackert sätt. Det stora perspektivet är emellertid alltid universum som människan är en liten del av. I Haasjokis posthumanistiska och ekokritiska poesi finns ingen som helst aggressiv eller skuldbeläggande röst, det är en tröstande, uppmuntrande och mänsklig poesi.

Också i *Reetta Pekkanens* andra diktsamling *Kärhi* (Ranka) undersöks världsalltet och dess framtid. Pekkanen tilldelades Kalevi Jänttipriset för unga författare för denna samling. Verkets sätt att granska arternas samexistens mellan det organiska och oorganiska är berörande vacker och precis poesi. Dikterna är ofta små, några få ord långa, aforistiska och förtätade, och deras betydelse växer just denna förändringens vår 2020.

”Nu bara
måste vi.”

Översättning från finska: Peter Mickwitz

TOMI RIITAMAA

ETT RIKT BOKÅR PRÄGLAT AV AVSKED

Den finlandssvenska skönlitteraturen 2019

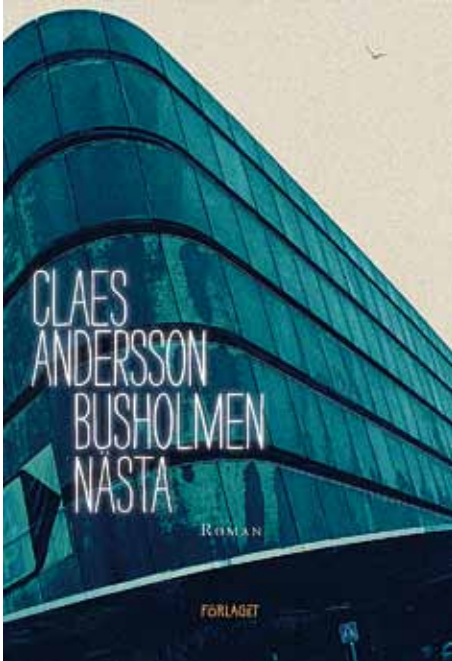
Det finlandssvenska bokåret 2019 präglades till viss del av ett par litterära giganters avsked. Det handlade om bokslut från två kulturella och samhällseliga mammutar, som var för sig och på olika sätt figurerat i den centrala finländska offentligheten under mer än ett halvsekels tid, och där varit med och format både det kulturella och politiska samtalet med röster i sinsemellan olikartade tonlägen.

Vänsterpolitikern, riksdagsledamoten, kulturministern, psykiatrikern, jazzpianisten, översättaren, poeten och författaren *Claes Andersson* gick bort den 24 juli 2019 i en ålder av 82 år. Några veckor senare, i september, utkom det som kom att bli hans sista roman, *Busholmen nästa*. Med den knyter Andersson ihop säcken och avslutar trilogin om sitt alter ego Otto, vars två föregående delar är romanerna "Ottos liv" (2011) och "Stilla dagar i Mejlans" (2016).

I "Busholmen nästa" har Otto och hans sambo lämnat egnahemsvillan och flyttat till bekväma och nybyggda stadskvarter på Busholmen i sydvästra Helsingfors. De stilla dagarna fortsätter. Med jämna mellanrum tar Otto spårvagnen in till närmsta köpcenter, köper ett par flaskor rödvin, några färdiga matportioner och lämnar in sina tipskuponger. Emellanåt faller han till föga för sitt latent spelberoende och spelar bort en summa på kasinot. Han läser tidningar, skriver ibland några diktutkast, oroar sig över sin hälsa. Åldern och den annalkande döden gör sig påmind: "Ottos hela varelse och tillvaro präglas av en djup ovisshet och ett gränsvarande; lever han eller lever han inte? Är han ännu man eller inte? Skall han lämna festen i morgon eller först i övermorgon? Varför är han på festen, överhuvudtaget?"

Också rent konkret ger den vacklande hälsan ett par nära-döden-upplevelser. Men de dystra funderingarna bryts alltsomoftast av en avväpnande, kännspekt anderssonsk humor och självironi: "Ottos hals har blivit kortare och huden hänger i valkar kring den tidigare så smäckra svanhalsen. Varje gång han går till barberaren i City Center påminns han om sin slappa strutshals när någon av de underbara damerna lyckas knipa till ordentligt i halsens hudvalkar med sin rakapparat."

Samma förhållande gäller filosoferandet över världens prekära mående. Efter ett längre resonemang där Otto funderar över klimatet och hur vi ska kunna få ner vår ohållbara köttkonsumtion (och bland annat framlägger det konkreta förslaget att införa köttkuponger likt krigsårens matransoneringskuponger), blir han hungrig, går till kylskåpet och glufsar snabbt i sig två gamla knackkorvar.

Det är just den konstant pockande humorn och självironin som – liksom i de två tidigare böckerna om Otto – lyfter berättelsen. Otto är en sann humanist i tanken, men blir aldrig påfrestande självrättfärdig. Liksom de flesta av oss menar Otto väl i teorin, men lyckas inte alltid omsätta sitt välmenande i praktiken – och det är bland annat därför som han framstår som så mänsklig. Sist och slutligen ”finns ingen annan väg än försoningens”, oavsett om det gäller de nära, personliga relationerna eller världens stora konflikthärdar. Det är en trösterik tanke.

Den fyra år äldre *Jörn Donner* överlevde visserligen 2019 men gick bort den 30 januari i år, strax innan han skulle fylla 87. Mångsysslaren Donner hann figurera i framför allt den finländska och svenska, och i viss mån också den internationella, offentligheten under inte mindre än sju decennier, och det är svårt att tänka sig någon med större inflytande i kultur- och samhällsdebatten i Finland. Donner satt bland annat i riksdagen några omgångar, och företrädde genom åren flera partier, alltifrån vänsterkanten till Svenska folkpartiet, samt i stadsfullmäktige och i EU-parlamentet. Donner var också under några år Finlands generalkonsul i Los Angeles, och i Sverige var han verksam bland annat som vd för Filminstitutet. Han var även filmregissör med ett tjugotal filmer på

sin meritlista, skådespelare och producent. Donner fick som enda finländare hittills ta emot Oscarsstatyetten 1983 som producent för Ingmar Bergmans film "Fanny och Alexander", vilken vann priset som bästa film.

Som journalist och fri skribent skrev Jörn Donner otaliga texter, bland annat för *Hufvudstadsbladet*, *Helsingin Sanomat* och *Dagens Nyheter*. I Sverige blev han också rikskänd genom tv-mediet, där han ofta framträdde provokativt genom att röka, dricka och svära på bästa sändningstid. Merete Mazzarellas karakteristik i essäboken "Det trånga rummet" från 1989 är träffande och fortsättningsvis giltig:

Genom att kombinera suverän överklassfinlandssvenskhet med oborstad machofinskhet har han oförskräckt chockerat Sverige och erövrat det finska Finland. Hans persona erbjuder kompensation för en lång rad nationella mindervärdscomplex. [...] Han är den nya teknikens och de nya medias man – han är jetplanens, ordbehandlarnas, filmens, TVns och reklamens man. Han är mannen som kan få kvällstidningarnas upplagor att stiga, han är i sant postmodernistisk mening sitt eget budskap.

Jörn Donner såg emellertid sig själv främst som författare. Och en mycket produktiv sådan var han. Sedan debuten som 18-åring med novellsamlingen "Välsignade liv!" (1951) hann Donner publicera ett sextiotal verk – och detta alltså vid sidan av hans ovan relaterade värv i urval. *Suomi/Finland II. Sista striden* blev, som undertiteln hintar om, Donners sista bok. Liksom andra böcker från senare år, som "Mammuten", "Lilla Mammuten" och "Sverige. Resor i ett främmande land", blandar Donner här essäistiska reflektioner över tillståndet i samhället och i världen, med mera introspektiva och personliga dagboksutsnitt. Det handlar om minnen och historiska tillbakablickar varvat med samtida ögonblicksbilder, om politik och om Finlands ringa flyktingmottagande, en hållning Donner menar är rent rasistisk. Men det handlar också om den konstant pockande cancern som riskerar att återkomma, om dödsångest och om att få rännskita då man befinner sig mitt i butiken för att göra inköp. Stilen är kännspekt rapp, lakonisk och full av ironiska inslag, och det vore inte en bok av Donner om den inte innehöll sin beskärda del av runda ord.

Men allt har sitt slut. "För mig är detta 'sista striden' såsom boktiteln antyder. Jag tror mig ha kommit till den ålder då resten får förbli tystnad." Här sätter Donner punkt, och tystare har den finländska offentligheten onekligen blivit.

En annan gigant, som likt Andersson och Donner figurerat i den finländska och nordiska kulturella offentligheten i ett halvt sekel, men som fortfarande finns med oss, är *Märta Tikkanen*. På senare tid har hennes tidigare författarskap också fått litet av ett återuppsving, då nytugåvor av klassiker som "Män kan inte våldtas" (1975) och "Århundredets kärlekssaga" (1978) fått ett entusiastiskt bemötande både i Finland och Sverige, och lett till att nya

generationer läsare upptäckt hennes författarskap. "Män kan inte våldtas" sattes också nyligen upp som pjäs på Stadsteatern i Stockholm i dramatisering av Lo Kauppi, och litteraturprofessorn och författaren Ebba Witt-Brattströms skönlitterära debut "Århundradets kärlekskrig" (2016) kan ses som en homage till Tikkanen.

Den nymornade uppskattningen för Tikkanens författarskap är glädjande, för trots att hon i decennier räknats till Svenskfinlands stora författare har hon inte alltid fått det erkännande som hennes författarskap förtjänar, framför allt inte hemma i Finland. En starkt vägande orsak till det är att hon tycks ha varit före sin tid i Finland. Det här gäller framför allt "Män kan inte våldtas", som sågades rejält och gav upphov till en hätsk debatt. *Hufvudstadsbladets* recensent Erik Wahlström kallade den bland annat för en "sliskig chockroman", och enligt egen utsago fick Tikkanen också utstå handgripligheter från upprörda läsare efter utgivningen: "Det var rena skandalen, jag var rektor på Arbis då och tanterna där var helt chockerade. Det var en som kom och slog mig på baken och sa 'å fy, å fy, å fy vad du skriver otäcka böcker!'"

Det här berättar Märta Tikkanen i ett slags inledning till *Måste försöka skriva*. En *brevbiografi*. Boken, som är redigerad av *Myrika Ekbom* och *Anna Friman*, består av Tikkanens brev till hennes rikssvenska författarkollegor, och sedermera goda vänner, Åsa Moberg och Birgitta Stenberg.

Vänskapen och brevväxlingen med vännerna, som sträcker sig från 1970-talet och framåt, blev ett andningshål för Tikkanen. Med Moberg och med Stenberg kunde Tikkanen tala – och framför allt skriva – om allt, och gjorde också det, oförblommerat. I brevväxlingen med väninnorna har hon möjlighet att skriva av

sig, få gråta ut, ibland hata och spy galla över oförrätter och orättvisor, både på hemmaplan och ute i samhället. Hon skriver om sitt skrivande och inte minst om bristen på tid för skrivande (märk bokens titel!), om kritiken mot och bristen på uppskattning av hennes böcker, om sina offentliga framträdanden, om det krävande familjelivet med många barn och den supande och ofta ersonlige, sårade och kränkta maken, konstnären och författaren Henrik Tikkanen.

Brevväxlingen med väninnorna fortsätter långt in på 2000-talet. Maken är sedan länge död, och barnen har blivit vuxna och skaffat egna barn. Nu borde väl Märta Tikkanen äntligen få tid för sig själv och sitt skrivande? Men nej. Barnen behöver fortsatt sin mors stöd, och småningom blir hon både mormor och farmor. Hon fortsätter att finnas tillhands för alla, från kris till kris, som hon alltid gjort. Och så alla offentliga framträdanden, periodvis åtminstone, och mera frekvent förekommande ju längre tiden går och desto större erkännande hennes författarskap får, tids nog. Man undrar verkligen hur hon orkat med allt, och dessutom hunnit och förmått sig producera högklassig litteratur?

Sannerligen imponerande.

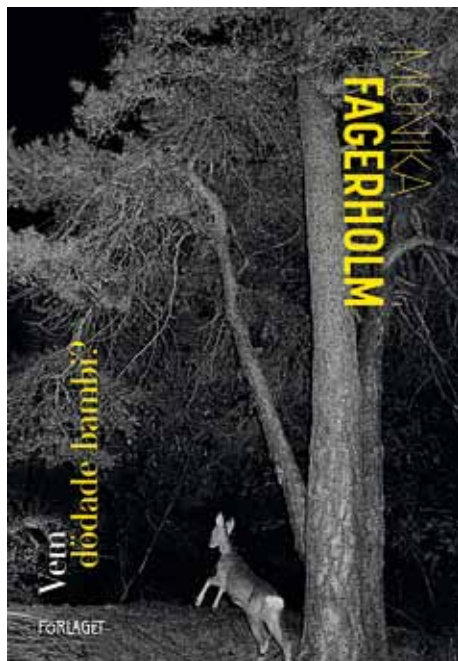
Allt detta, och mycket mer, skildras i Märta Tikkanens brev till väninnorna. Och det är oftast stark läsning, breven andas frustration och ilska, de är allt emellanåt fullständigt svavelosande, men ofta nog också entusiastiska och fulla av livsglädje, och inte minst lyser uppskattningen av och kärleken till väninnorna – men också barnen, såklart – igenom. Då breven från början inte varit avsedda för offentligheten genomsyras de av ett ärligt anslag, och en känsla av tjuvläsning uppstår ställvis. Det känns på samma gång kittlande och lite förbjudet.

Men boken, eller snarare formen, bär också sina svagheter. Den mest uppenbara är att vi inte får ta del av själva *brevväxlingen*, utan enkom Tikkanens brev. Det innebär att det i längden blir smått ensidigt, dialog reducerad till monolog. Frågor som inte får svar, blir hängande i luften. Svar som inte alltid finner sina sammanhang då frågorna inte står att läsa. Men trots detta ger ”Måste försöka skri-” en intressant och läsvärd inblick i Märta Tikkanens synnerligen starka och fascinerande skrivargärning och liv.

Ett annat slags brevbok står *Juha Itkonen* och *Kjell Westö* för i boken 7 + 7. *Brev i en orolig tid*. Här korresponderar de båda författarna över ämnen som minnets filosofi, faderskap, manlighet, metoo, klimatkrisen, skrivandets och författarskapets villkor och mycket mera. Till skillnad från Tikkanens är Itkonens och Westös brev skrivna för att publiceras, vilket ofrånkomligen fråntar dem en viss intimitet och gör att de känns till viss del tillrättalagda. Efterhand, i takt med att författarna lär känna varandra bättre via just breven, utvecklas dock en annan förtrolighet. Efter en något trevande inledning, där författarna skuggboxas och känner på varandra litet försiktigt, uppstår en välfungerande, djuplodande, personlig och varm dialog om tidens aktuella och brännande ämnen.

Smärtfyllda, vackra romaner

Tillsammans med Kjell Westö är *Monika Fagerholm* Svenskfinlands mest framstående romanförfattare. Men den som väntar på någonting gott får ofta vänta länge, Fagerholm är inte den som kastar ur sig böcker på måfå. Nej, ofta går det flera år mellan varje roman, och så även denna gång.

Därför är det en lisa för själen att äntligen få öppna *Vem dödade bambi?* och redan efter några få rader känna att Fagerholm är tillbaka med besked. Snabbt omsluts man av det säreget fagerholmska, fort sjunker man in i hennes unika litterära och språkliga universum.

Den nya romanen tar, som så ofta hos Fagerholm, sin utgångspunkt i ett våldsbrott. I den fashionabla förorten Villastan sker en brutal gruppvåldtäkt. Både offer och förövare är gymnasieungdomar, sprungna ur den välborna överklassen. Det lilla samhället med den starka sociala kontrollen chockeras, och försöker förstå: Hur kunde "gossarna" som de kommer att kallas i folkmun, eller

"Gossarnamedsilverskedimun", killar med anrika och viktiga familjenamn, göra något så hemskt? Men i stället för att försöka förstå på djupet, hemfaller man snart till bortförklaringar, omskrivningar, försvar: *"Förfärligt men begripligt och alkoholen hade ju också sin andel i det skedda ... för man vet ju hur ungdomar är, det händer att leken blir hårdhänt och till och med spårar ur ..."*

Fagerholm undersöker mekanismer som människans benägenhet att göra allt för att upprätthålla den sköra fasaden av välmående och framgång, fylla igen sprickorna som hotar krackelera, sopa undan och gömma allt som skaver och som är smutsigt. Och hon gör det skickligare än någon annan, hon gör det utan att någonsin skriva läsaren på näsan. Långsamt och via omtagningar klär hon av sina karaktärer lager efter lager av skyddande plagg, tills endast den oskyddade kärnan är kvar och man till sist tvingas utbrista i ett ursinnigt: "Cut the crap nu! En våldtäkt är en våldtäkt och Gusten Grippe är en i skaran av jämnåriga pojkar, även kallade 'gossarna'. Och sedermera i media: *Skräckfycklövern.*"

Det är just en ångerfull Gusten Grippe som vi främst får följa, med början några år efter den förfärliga gärningen som förändrade allt. Han försöker faktiskt gå till botten och bearbeta det hela, försöker begripa hur han själv och hans vänner var kapabla att utföra något sådant. Att det är en kille, eller till och med flera, som ställs i centrum känns nytt och ovanligt för att vara Fagerholm. Men visst finns här också det kännspakt fagerholmska, det gurliska, i flickorna Emmy och Saga-Lill och deras innerliga och djupa men alls

inte okomplicerade förhållande. David Lynch-influenserna – Villastaden som den finländska småstadens Twin Peaks – och mängder av andra populärkulturella referenser, som romantiteln hämtad från en Sex Pistols-låt, finns också där. Och som vanligt är det med språket som Fagerholm målar sin unika romanvärld. Personerna karaktäriseras genom sättet att tala och skriva, får upprepa stående uttryck och mantran, eller klichéer hämtade ur bloggosfären och glansiga livsstilsmagasin. Fagerholm gör det inte bekvämt för sina läsare, texten är full av främmandegörande drag som får en att stanna upp, dröja kvar; stilbrytningar, omtagningar, hela kapitel i kursivt, ord i fetstil, meningar i versaler och inom citationstecken, språkbyten. Men den som inte har för bråttom vidare belönas rikligt. "Vem dödade bambi?" är inte bara stilmässigt fulländad, utan den sorgliga historien griper också fullständigt tag i läsaren och håller sig kvar, länge efter avslutad läsning.

Också *Malin Kiveläs* kritikerrosade roman *Hjärtat* tar sin utgångspunkt i den svåraste tänkbara smärta. Den handlar om en mor vars son föds med ett allvarligt hjärtfel, och där utgången är i allra högsta grad oviss – pojken dör om han inte blir opererad. För romanen tilldelades Kivelä *Svenska Yles* litteraturpris med motiveringen:

Med ett associationsrikt men avskalat språk ringar Malin Kivelä in en kvinnas upplevelser och minnen kring upptäckten att hennes nyfödda barn har ett hjärtfel. I centrum av berättelsen finns en känsla av maktlöshet inför en situation som är för stor för att greppa, samt en insikt om hur skört ett människoliv är. Texten rör sig runt smärtpunkterna, tar tid på sig att närma sig dem. När den sedan gör det är det naket, avväpnande och drabbande. Kivelä skriver enkelt om det som är så svårt att det nästan inte kan beröras med ord.

Djupt oroande och klaustrofobiska stämningar, men på skilda plan, frammanar även *Ellen Strömberg* i romanen *Klåda* respektive *Adrian Perrera* i romanen *Mamma*. Berättarjaget Rebecka i "Klåda" har blivit fånge i sin egen kropp. Efter att någonting hemskt skett på äldreboendet där Rebecka jobbar lider hon av en aldrig övergående klåda, som bland annat gör att hon varken kan sova eller fungera normalt i vaket tillstånd. Strömberg utforskar här teman som skuld och hur psykiskt illamående kan ta sig kroppsliga uttryck.

Poeten Adrian Perrera romandebuterar i sin tur med en obehagsframkallande berättelse ur ett barnperspektiv. Det är tidigt 1990-tal och lågkonjunktur, Tonys singalesiska mamma och hans österbottniska pappa är frånskilda. Tony bor hemma hos mamman, som jobbar på fabrik och har svårt med språket. Tony tillbringar några heta, stillastående dagar ensam hemma. Till synes händer inte mycket, teven står på och visar ett barnprogram i en konstant loop, Tony är ensam och försöker kämpa mot det ständiga begäret och frestelserna efter mera glass som bara gör honom fetare och fetare. Det är i de små detal-

jerna som saker sker, skuggspel som förändras efter solens positioner, ett vinddrag som får trädens blad att fladdra till utanför fönstret. Där finns ett diffust obehag eller hot, är mamma verkligen på jobbet som hon säger eller har hon lämnat Tony och flyttat hem till Sri Lanka? Den till synes vardagliga händelselösheten är desto mer dramatisk ur barnets perspektiv, och med små medel lyckas Perrera skickligt beröra teman som klass, utsatthet, känslor av främlingskap och av att inte höra till, där det mesta händer i språket.

Om främlingskap och handlingsförlamning handlar också *Robert Åsbackas* roman *Till livets slut*, om den finlandssvenska diktaren R. R. Eklund. Spännande är det att läsa om hans förhållande med Hagar Olsson, och sammantaget är det en vackert skriven roman, om än något blodfattig, som också dess huvudperson tycks ha varit.

Från öriket

Vid sidan av Svenskfinlands litterära centra *par préférence*, huvudstadsregionen och Österbotten, har en uppstickare på senare tid stigit allt högre ur havet: Åland. Och förra året tycks örikets litterära jordmån ha varit av extra gott slag, då anmärkningsvärt många läsar- och kritikerrosade böcker med Ålandskoppling såg dagens ljus.

Den smått otroligt produktiva *Karin Erlandsson*, österbottning bosatt på Åland, utkom i fjol med inte mindre än tre böcker. *Bergsklätraren* och *Segraren* utgör tredje respektive fjärde och avslutande delen på den omåttligt populära ungdomsfantasyserien "Legenden om ögonstenen" – som sedermera även utkommer i sin helhet i delupplagor i Sverige och vars filmrättigheter också sålts, medan vi i den självbiografiska *Alla orden i mig* får läsa om Erlandsson skrivande liv.

I sin nya roman *Märket* utforskar *Carina Karlsson* händelserna och förhållandena som ledde fram till det svenska rikets första häxprocesser, där sammanlagt sju kvinnor halshuggs och bränns på bål på Åland under andra halvan av 1660-talet. Ett annat slags kvinnohistoria bjuder *Sanna Tahvanainen*, som bött på Åland, på med sin roman om Sylvia Plath, *Körsbär i snön*. Romanen utgör avslutande delen i Tahvanainens kvinnotrilogi, som också består av "Bär den som en krona" (om drottning Victoria, 2013) och "Den lilla svarta" (om Coco Chanel, 2016).

Ett stycke viktig kvinno- och litteraturhistoria, men i biografins form, står litteraturvetaren *Ulrika Gustafsson* för. I *Min ljusa stad*. *Sally Salminen, livet och litteraturen* ger hon den åländska författaren Sally Salminen en välkommen upprättelse. Författaren till succéromanen "Katrina" (1936), vars segertåg över världen än i dag saknar motstycke i den finlandssvenska litteraturen, betraktades länge som något av en *one hit wonder* då hennes övriga författarskap aldrig nådde samma höjder som debutboken. Med "Min ljusa stad"

ger Gustafsson författarskapet upprättelse och bereder Salminens hennes rättmätiga plats i litteraturhistorien, genom att förtjänstfullt lyfta fram författarskapets bortglömda kvaliteter i ljuset.

2019 års största boksuccé från öriket stod dock en annan biografi för. *Anders Wiklöf. Murarens son*, skriven av *Staffan Bruun*, berättar historien om Ålands starke man, murarsonen från den enkla bakgrunden som blev bilförsäljare och sedermera kommerseråd och miljardär. I korta, anekdotiska och ofta underhållande kapitel får läsaren ta del av Wiklöfs vilda uppväxt, fylld av busiga upptåg tillsammans med brodern och kamraterna, via nederlaget på Ålandsbanken då han inte blev beviljad lån för att starta en bilfirma, till revansch (han blev sedermera största ägare i banken) och besöket av president Bill Clinton på Åland. Samt mycket mer.

Den åländska nomineringen till Nordiska rådets litteraturpris är *Mikaela Nymans* diktsamling *När vändkrets läggs emot vändkrets*, ett smärtfyllt sorgearbete i diktform efter en död syster på andra sidan jordklotet.

Två finlandssvenska paradgrenar

Lyriken och essäistiken är två finlandssvenska litterära paradgrenar sedan gammalt. År 2019 visade att lyriken lever och mår fortsatt väl. Inte minst tilldelades *Ralf Andtbacka* tidigt i år Runebergspriset för *Potsdamer Platz. En dikt*, vilket var första gången i dess 34-åriga historia som priset utdelats för ett svenskspråkigt diktverk.

"Potsdamer Platz" är en närmare 400-sidig diktcykel som, vilket titeln skvallrar om, tar sin utgångspunkt i torget och trafikknutpunkten i centrala Berlin som bär detta namn. Det är en experimentell form av poesi, där Andtbacka bland annat tagit meddelanden och textfragment – från uppklistrade lappar till graffitti och tags – från gatubilden i Berlin och processat dessa genom ett algoritmbaserat datorprogram. Det intressanta resultatet är en platsens eller tillståndets poesi, på svenska men också med delar på tyska och engelska och andra språk, språkexperiment som innehåller de mest överraskande bilder, ibland aforistiska, emellanåt morbida, ställvis komiska.

Ett annat i högsta grad experimentellt diktverk från förra året står *Peter Mickwitz* för. *solen går ner det verkar omöjligt* består av sammanlagt 64 tillfällesdikter som är skrivna under åtta dagar, åtta dikter per dag, plus en förklarande essä i slutet. Dikterna sägs vara helt oredigerade; den uttalade skrivprocessen förbjöd ändringar och omskrivningar.

Eva-Stina Byggmästar skriver för sin del i en helt annan tradition. *Nattmusik för dagsländor* andas, som den vackra titeln antyder, mera hjärta (ett brustet sådant), längtan och romantik. Inledningsdikten anger tonen:

Nattens spilta är tom
någon har lett månens häst
ner till bäcken för att dricka,
en allra sista gång

Min bröstkorg är tom
du stal mitt hjärta och jag har
kommit för att säga, behåll det
det är en leksak som jag hoppas
att du aldrig ska tröttna på

Vidare bjöd det finlandssvenska lyrikåret 2019 bland annat på en mycket uppmärksammas och hyllad debut. *Strömsöborna* av *Rosanna Fellman* är en rasande drapa om det som skaver och står ut; här slår Fellman hål på den finlandssvenska idyllen där allt förmodas gå alldeles *geschwint* och lätt – bland annat gestaltat i det puttinuttiga tv-programmet *Strömsö*.

Att även den andra finlandssvenska paradgrenen, essäistiken, är vid fortsatt god vigör visar inte minst *Merete Mazzarella* med *Den försiktiga resenären*, där hon lika elegant som alltid reflekterar över resandets väsen och filosofi och över olika sätt att resa, samt *Nora Hämäläinen* med sin hyllade *Är Trump postmodern? En essä om sanning och populism*.

Till sist

Det finlandssvenska bokåret 2019 framstår glädjande nog som ovanligt intressanta i många avseenden; ovanstående översikt utgör endast några nedslag i en rik bokflod. Även om det till viss del kom att präglas av de ovan relaterade avskeden, innehöll året också ett länge efterlängtat tillträde. Den 20 december inträdde Tua Forsström på stol nummer 18, som den första finlandssvenska medlemmen någonsin i Svenska Akademien. Invalet skulle kunna ses som ett erkännande inte bara av Forsströms författarskap (vilket det först och främst är), utan också på ett symboliskt plan som ett erkännande av den finlandssvenska litteraturen i allmänhet, som av många bedömare har ansetts behandlats styvmoderligt i Sverige.

I ett retrospektiv lämnade vi år 2019 lyckligt omedvetna om vad 2020 skulle medföra av pandemi och förändrade livsvillkor. Som ett slags litterärt järkecken utkom dock *Annika Luther* hösten 2019 med romanen *De sista entusiasterna*, om en brokig trio forskare vid Helsingfors universitet som tvingas bekämpa ett hastigt uppdykande, smittsamt och dödligt, virus som snabbt riskerar att skapa en global pandemi. Föga kunde vi ana att tematiken i denna spännande, humoristiska och välskrivna roman, där Luther också ställer frågor om pandemiers mera långsiktiga följder för människans livsvillkor, några månader senare skulle visa sig spegla vår nya verklighet på ett så skrämmande aktuellt sätt.

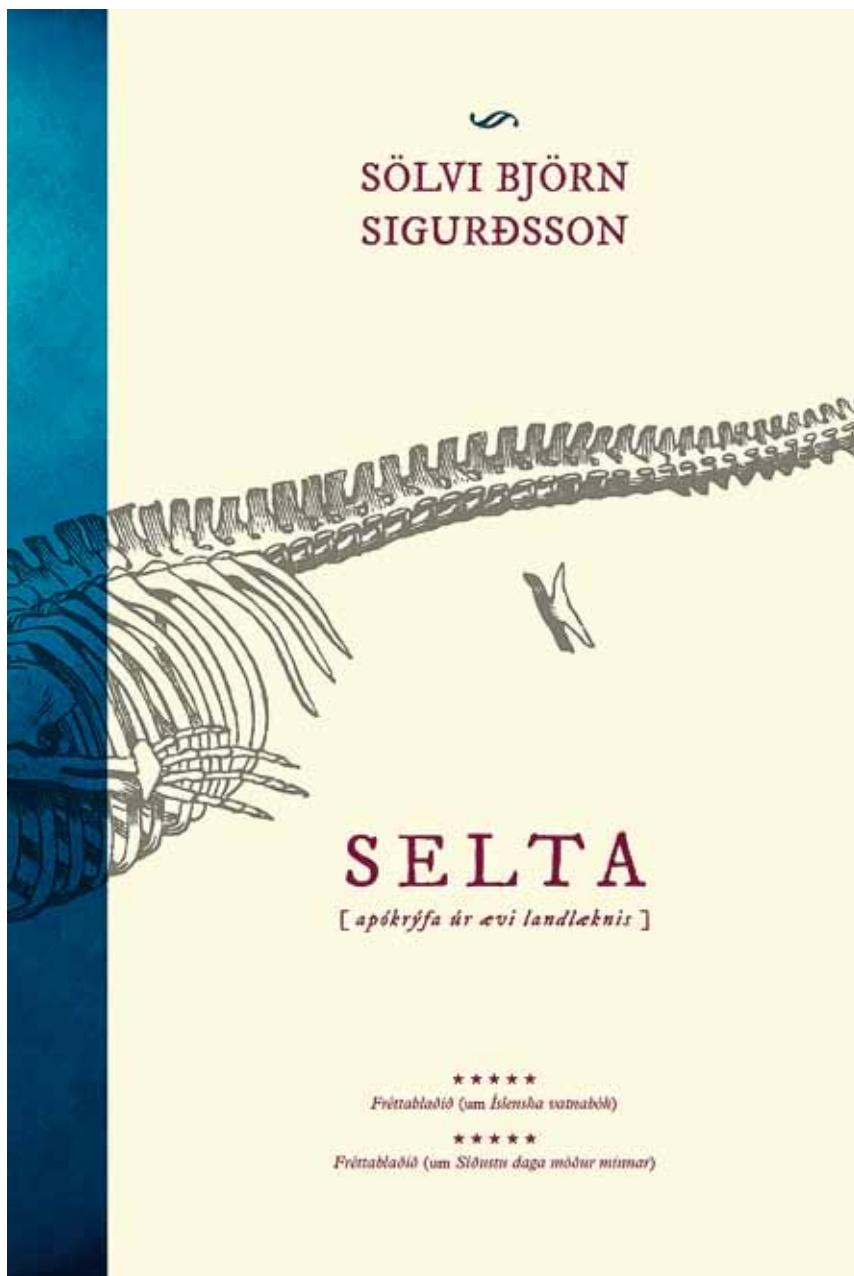
ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR
 SVANFOLKETS BEBÅDELSE:
 NATUR, NORROR OCH PUNDKURS
 Isländsk litteratur 2019

I

Naturkatastrofer intog på många sätt en framträdande plats i det gångna årets allmänna diskussioner och nådde också in i litteraturen. *Andri Snær Magnason* gav ut boken *Um tímann og vatnið* som handlar om natur, vatten och glaciärer. Smältande glaciärer har varit ett mycket väl synligt fenomen på Island på sistone. Bokens titel anspelar på Stein Steinarrs symbolistiska diktsamling "Tíminn og vatnið" (1948), med dikter om tid och saknad. Det är ett verk de flesta islänningar känner till, och som nu får ytterligare en dimension genom Andri Snærs verk. Glaciärer och tid utgör också teman i *Steinunn Sigurðardóttirs* nya diktsamling *Dimmumót*. Den är i viss utsträckning en självbiografisk återblick på författarens barndomsår ute på landet där en glaciär tornade upp sig över landskapet. Glaciären, en klassisk symbol för evigheten, skruppnar nu ihop i ett kapitalistiskt race drivet av girighet och konsumtion. I *Nornin*, *Hildur Knútsdóttirs* ungdomsroman, har en naturkatastrof ägt rum och efter krig och elände försöker människorna bygga upp tillvaron på nytt. Huvudpersonen arbetar i ett växthus, och odling bär många betydelser i verket med kopplingar både till trädgård och släkter. Barnboksförfattaren *Sigrún Eldjárn* bidrar också till debatten i sin bok *Sigurfljóð í grænum hveli*. Där måste den unga superhjälten Sigurfljóð hjälpa en liten grön ödla. Ödlan är naturligtvis en symbol för naturen, och på resor härs och tvärs i världen försöker Sigurfljóð uppfostra de vuxna.

II

Den historiska romanen *Selta* av *Sölvi Björn Sigurðsson* fick det isländska litteraturpriset för bästa roman 2019. Undertiteln lyder *Apókrýfa úr æfi landsins* och texten är skriven i form av medicinaldirektörens rapport till den danska överhögsheten 1839. Här beskrivs den tuffa kampen för tillvaron i ett land som fortfarande håller på att hämta sig efter 1700-talets katastrofer; vulkanutbrottet Skaftáreldar som orsakade nödåren 1783–85 på grund av fallande aska och därpå följande sjukdomsepidemier. Romanens grund vilar på händelser i medicinaldirektörens liv och de konsekvenser det får att han finner ett barn som flutit iland på stranden, ett barn som visar sig ha kopplingar till hans studietid i Köpenhamn.

En epidemi är också ämnet för romanen *Urðarmáni* av Ari Jóhannesson som själv är utbildad läkare. Han skildrar spanska sjukans härjningar år 1918. Texten innehåller intressanta häntydningar till nutiden och får extra pregnans nu när coronaviruset sprider sig som en gräsbrand över världen.

Korngult hår, grá augu (Rågblont hår, grå ögon) av *Sjón* skildrar en annan sorts farsot, nämligen nazismens fortsättning efter andra världskriget. Som förr är författarens sätt att angripa det historiska stoffet mycket speciellt. Istället för att skriva en detaljerad, omfångsrik lunta om nazismens inflytande och popularitet på Island tecknar han en ung mans levnadsbana på fyrtio- och femtiotalen i några få, skarpa bilder. Pojken lär känna nazismens ideologi genom en cykelklubb som samtidigt erbjuder undervisning i tyska – och en politisk fostran. Sedan berättas om några händelser som styrker honom i tron, till exempel att hans pappa är halvnorsk och att hans faster kommer hem nedbruten efter krigets slut. Hon har med sig en svart kostym som pojken konfirmeras i, och den skildringen är en av många symboliska bilder som författaren målar upp på sitt speciella vis. En annan stark bild är när den unge mannen efter att ha hyllat den nazistiska fanan får sparken från sitt jobb – av en man som i början av kriget själv gick omkring i Reykjavík under samma fana. Under den vardagliga och nästan oskuldsfulla ytan i romanen döljer sig ett tryckande obehag och den utgör en nödvändig påminnelse om att farliga ideologier alltid hittar nya vägar.

Nazismens popularitet på Island berörs också i en av *Ragna Sigurðardóttirs* fem noveller i samlingen *Vetrargulrætur*. Temat för novellerna är bildkonst, och de olika novellerna utspelar sig åren 2019, 1991, 1953, 1937 och 1779. Tre av novellerna berättas av kvinnor, en av en man och den sista av en ung, blind pojke. De senare novellerna är de mest kraftfulla, kanske därför att de utspelar sig under mycket händelserika tidsperioder. 1953 håller det abstrakta måleriet, som var mycket omstritt, på att slå igenom. Ett ungt par flyttar hem efter konststudier utomlands och maken blir snabbt en del av konstnärskretsarna, medan hustrun, som tidigare deltog aktivt i diskussionerna om modern konst, skuffas åt sidan. I den berättelse som utspelar sig före andra världskriget, kommer hustruns gamla skolkamrat på besök och stannar länge som gäst i hemmet. När det visar sig att hon är judinna orsakar det vissa spänningar. Maken är en framträdande person i politiska kretsar som sympatiserar med nazistiska idéer och judehat. Den sista novellen handlar om en frukträdgård som hustrun till en dansk ämbetsman låter plantera vid deras hus. Den blinde pojken längtar efter att få känna smaken av något främmande och annorlunda och lyckas stjäla den första frukten, ett päron. De tidigare novellerna kännetecknas av en djupgående känsla för färger, som ju frukt och blommor uppvisar i hög grad. I den sista berättelsen tar beröring och smak över från färgerna.

Kvinnors längtan efter ett nytt liv är temat i *Sigrún Pálsdóttirs* bok *Delluferðin*. Sigrún är tidigare känd för sina historiska böcker som rönt stor popularitet, men här utnyttjar hon sitt historiska kunnande till att skriva en fantastisk rolig bok om en ung kvinna som i slutet av 1800-talet ger sig ut på en resa utan bestämt syfte. Hon kommer till slut fram till New York där hon hamnar i ett otal överraskande situationer. I sitt bagage har hon, av en slump, en brosch, en antikvit som hon får i händerna efter att det med nöd och näppe lyckats henne att undkomma en våldtäkt. Förövaren är en utlänning som har stulit broschen från Islands arkeologiska museum där hennes pappa arbetar.

Bragi Ólafssons roman, *Staða pundsins*, utspelar sig närmare vår tid, dels under åren 1976 och 1977, och dels fyrtio år senare, 2017. Den som huvudsakligen för ordet i berättelsen är Mada som nyss blivit änka. Hennes son kommer över en beställningslista för grammofonskivor som mor och son intresserat ägnar sig åt, för att sedan beställa ett antal skivor från England. Samtidigt planerar de en resa till England för att hälsa på en gammal vän till fadern, en man som driver ett anarkistkollektiv på en bondgård. Temat är alltså någon sorts musikaliskt uppvaknande, moderns inte mindre än sonens, för hon lyssnar på skivorna när sonen inte är hemma. Överallt omkring dem diskuteras musik, musikartister, och inte minst de materiella ting som omger musiken; kassetter, vinylskivor, omslag med tillhörande bilder och texter. Bragi gjorde starkt ifrån sig detta år, för han gav också ut novellen *Lífsæðin* i en ny serie korttexter.

Den historiska romanen är en genre som erbjuder en mängd möjligheter. Den kan bland annat avslöja gömda och glömda berättelser från förr och dra fram okända livsöden i ljuset, berättelser om människor, till exempel kvinnor, som inte har hittat in i de historiska texterna. I de historiska romanerna ges ofta utrymme att kasta nytt ljus på det förflutna och lyfta fram insikter som annars har varit förbisedda eller till och med avsiktligt undangömda.

III

Liksom tidigare intog kriminalromanen en framträdande roll i den isländska litteraturen. Två nykomlingar sällade sig till gruppen kriminalförfattare. Den ena var *Íris Ösp Ingjaldsdóttir* med *Röskun*, en intressant bok om en nervsjuk kvinna som flyttar in i en ny lägenhet och där råkar ut för mystiska incidenter. Den andra var barnboksförfattaren *Ragnheiður Gestsdóttir* med boken *Úr myrkrinu* som utspelar sig på ett lantligt beläget behandlingshem för problembarn. En flicka som skickas dit när hon har tappat fotfästet efter att ha blivit sexuellt utnyttjad träffar på hemmet vänner som skadats av liknande erfarenheter, förutom att hon upptäcker att allt inte står rätt till på en gård i närheten. Båda de här berättelserna uppmärksammar kvinnor som brukar

avfärdas som ”icke trovärdiga”, och båda huvudpersonerna måste slåss för att bli trodda. *Guðrún Guðlaugsdóttir* visar upp ett brett spektrum i *Barnsránið*, där hon bland annat tar upp konflikter om vårdnad av barn efter en skilsmässa. Barn och gamla hemligheter som har kopplingar till dem är också temat i *Yrsa Sigurðardóttirs Þögn*, där kidnappning av barn och adoption utgör en del av stoffet. I *Barnið sem hrópaði í hljóði* tar *Jónína Leósdóttir* upp familjeförhållanden och komplicerade umgängesformer, rädsla och flykt, och berättelsen är den senaste i serien om Edda, en kvinna som blivit pensionär men vägrar att dra sig tillbaka. Det är något mystiskt med ett barn som dör på ett sanatorium i *Ragnar Jónassons Hvítidaudi*. Berättelsen utspelar sig på tre tidsplan och lyfter fram den kända realiteten att synder och sorger går i arv. *Eva Björg Ægisdóttir* skriver om komplicerade relationer och fallerande kommunikation i *Stelpur sem ljúga* där en ung kvinna försöker axla modersrollen men inte alltid lyckas så bra.

Dåliga relationer mellan systrar är temat i *Lilja Sigurðardóttirs Helköld sól*. När en av systrarna försvinner kallar mamman hem den andra som är bosatt utomlands. Hon upptäcker snart att något allvarligt har hänt. Romanen handlar också om ekobrott. Den syster som bor utomlands har specialiserat sig på att jaga rätt på ekobrottslingar på flykt undan rättvisan. I *Fjötrar av Sólveig Pálsdóttir* kommer alla möjliga slags hemligheter upp till ytan när en ung kvinna hittas död i en cell och i *Stefán Mánis Aðventa* tampas Hörður Grímsson än en gång med sin klärvoajans, förutom att han försöker finna en kvinnlig släktings mördare.

De två favoriterna bland isländska krimförfattare gav också ut romaner 2019. *Morðið í Snorralaus* är *Stella Blómkvists* tionde bok. Den här gången måste den skickliga advokaten brottas med diverse problem som liksom ofta tidigare har med sexuellt utnyttjande av kvinnor att göra. Våld mot kvinnor har länge varit ett tema hos *Arnaldur Indriðason* och i *Tregasteinn* tar han upp konsekvenserna av detta brott. När en kvinna hittas mördad visar det sig att hon nyligen har bett den pensionerade polisen Konráð om hjälp med att hitta sin son, som hon en gång lämnat bort. Liksom tidigare finns trådar tillbaka i tiden. Dels har de med Konráðs förflutna och mordet på hans far för flera decennier sedan att göra, men ett känt nöjesetablissemang i Reykjavík kommer också in i bilden, nämligen Glaumbær som låg där som Listasafn Íslands nu ligger. Stället var oerhört populärt på 60-talet men brann ner 1971.

I god tradition är kriminalromanen en viktig arena för samhällsanalys, plus att den ofta tar upp komplicerade relationer och familjeförhållanden och sist men inte minst sorg och saknad, känslor som alldeles för ofta förbigås i det moderna samhällets inriktning på snabbhet, berömmelse och konkurrens.

IV

Två av de romaner som kom ut under året och utspelar sig i vår samtid tar utgångspunkt i det mångkulturella samhället och de konflikter som uppstår när olika kulturvärldar möts. *Svínshöfuð* av *Bergþóra Snæbjörnsdóttir* belönades med Fjöru-priset, kvinnornas speciella litteraturpris. Bergþóra har tidigare gett ut diktsamlingar men "Svínshöfuð" är mycket olik dem. Till största delen handlar berättelsen om en handikappad man som har en svår barndom bakom sig. Efter att hans far och bröder förolyckas ute på sjön, flyttar mamman med sina döttrar och denne son till Stykkishólmur. Svínshöfuð växer upp där men lever i ständigt utanförskap tills han tar till sig en kinesisk kvinna och hennes son. Det är den kinesiska kvinnan som kallar honom Svínshöfuð (Svinhuvud), eftersom hans handikapp bland annat tar sig uttryck i att han har ett ovanligt stort huvud. Den kinesiska kvinnans och sonens bakgrund beskrivs kortfattat. I likhet med Svínshöfuð är deras förflutna märkt av fattigdom och svåra villkor. Mamman har stora förväntningar på sin son och när han skickas till Reykjavík för att gå i skola får han bo hos Svínshöfuðs kusin. Trots att detta hem framstår som perfekt på ytan visar det sig snart att där är mycket som inte står rätt till, och att det västerländska samhället inte garanterar ett lyckligt liv.

Pedro Gunnlaugur Garcia fick stora lovord för sin debutroman *Málleysingjarnir* vars första del utspelar sig i Rumänien. När paret Ceausescu störtas orsakar det enorm social oro och Mihail, en ung man, tappar fotfästet. Efter att ha letat efter sin far överallt försvinner han in i en annan verklighet. Nästa del utspelar sig på Island och skildrar en olycklig familj. I den sista delen flätas dessa två delar samman, och där skildras en isländsk parallell verklighet där sjukvårdssystemet blivit helt privatiserat och forskare har fått fria tyglar att utföra tveksamma experimentprojekt.

Dóri DNA:s (*Halldór Laxness Halldórsson*) roman *Kokkáll* handlar liksom "Svínshöfuð" om giftiga relationer och *Steinunn G. Helgadóttir*s bok *Sterkasta kona í heimi* använder sig av fantasygenren, precis som "Málleysingjar", för att skildra sjuka familjeförhållanden.

Guðrún Eva Mínervudóttir använder en löst sammansatt berättarteknik i boken *Aðferðir til að lifa af*, inte olik metoden i "Ástin, Texas" från föregående år. Här binds dock berättelserna tätare ihop och även om boken skildrar olika personer i en liten by på landet, knyts allt ihop till en helhet till slut. En ensam tonårsflicka åtar sig att ta hand om en utstött pojke som också blir vän med en sjukpensionerad man som har skaffat sig en hund som promenadsällskap. Berättelserna skildrar både den inskränkta bymentaliteten och de utifrånkommandes syn på livet där, och målar upp en mångsidig bild av en annars vardaglig värld.

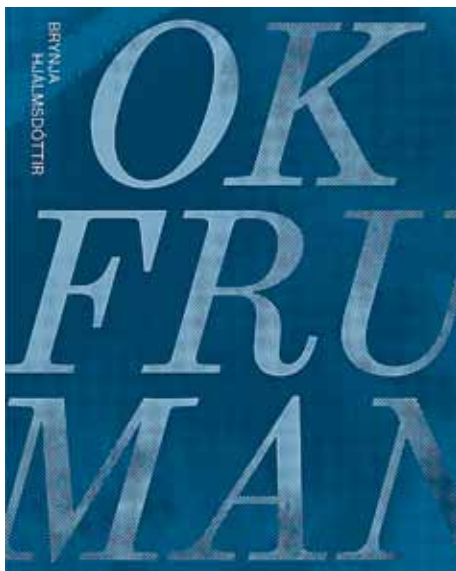
Dyr opnast av Hermann Stefánsson är en novellsamling som gömmer allt från funderingar och facebookinlägg till humoristiska och tänkvärda ord om tillvarons ovisshet. Den första novellen beskriver hur jagpersonen blir övertygad om att han inte existerar. Automatiska dörrar öppnas inte för honom och allt pekar på att hans existens är i gungning. Tillvaron är också en underlig resa i *Gyrðir Elíassons* novellsamling *Skuggaskip*. Denne författare lyckas om och om igen med att ge det vardagliga nya dimensioner. I en av novellerna lägger ett alldeles vanligt gift par nytt trägolv i vardagsrummet med påföljd att hela hemmet förvandlas. Upp ur golvet växer en skog och paret vågar inte närma sig miraklet utan vistas bara i husets övriga rum.

Vardagen och äventyret visar sig alltså inte vara så stora motsatser i den isländska samtidslitteraturen, och i dem båda ryms såväl smärta och tragedi som mirakel och oväntade vänskaper. Det är intressant att se hur yngre författare arbetar med kulturarvet, traditionella berättelser om isolering och kampen för livet, och överför det i den löst sammansatta berättelsens nya form där olika röster konfronteras och möts eller stöts.

V

Olika röster kännetecknar också årets poesitgivning, och liksom tidigare står sig dikten väl. I själva verket kom det ut otroligt många bra poesisamlingar under året. Det är omöjligt att göra dem alla rättvisa, på annat sätt än att understryka att variationen är stor och att dikten verkar nå de yngre läsarna i större utsträckning än förr. Två unga kvinnliga poeter presenterade fräscha och avantgardistiska poesisamlingar, *Ásta Fanney Sigurðardóttir* med *Eilífðarnón* och *Soffía Lára* med samlingsvolymen *Nóttin er alltaf að enda*, som innehåller en ny bok och två äldre. *Fríða Ísberg* väckte förtjänt uppmärksamhet med *Leðurjakkaveður*, och hon har, i likhet med *Ásta Fanney* och flera unga poeter, nått ut till de unga läsarna vilket alltid är särskilt trevligt när det gäller poesi.

Ett antal debuterande och nyligen debuterade poeter gjorde starkt ifrån sig, bland andra *Ægir Þór* med *Bullið: Ólæði í ljóðmæli*. *Ægir Þór* har arbetat aktivt med att lyfta fram poesin genom att ge ut tidskrifter och hålla uppläsningar. Boktitlen är typisk för stämningen i hans dikter. *Steinunn Ásmundsdóttir* målar upp underskönt vackra bilder i boken *Í senn dropi og haf*, *Brynjólfur Þorsteinsson* hittar överraskande perspektiv på vardagen i *Þetta er ekki bílastæði* och till sist bör nämnas bokparet *Hérna eru fjöllin blá* av *Melkorka Ólafsdóttir* och *Sítrónur og náttmyrkur* av *Ragnheiður Harpa Leifsdóttir*. Böckerna är resultatet av ett arbete i en kvinnligt författarkollektiv med namnet Svikaskáld. *Harpa Rún Kristjánsdóttir* fick Reykjavíks litteraturpris för *Edda* och *Brynja Hjálmsdóttir* belönades med bokhandlarnas poesipris för *Okfruman*. Båda böckerna handlar om kvinnor och generationsväxling,

den senare med särskilt fokus på fostrets tillkomst. *Vökukonan í Hólavallagarði* av Guðrún Rannveig Stefánsdóttir är en mycket intressant diktsamling byggd på folksägner om den första människa som jordfästs på en ny kyrkogård. Den personen kallas ”vökumaður“ (den vaktande) och vakar över kyrkogården och dess invånare i evig tid.

Gerður Kristný fortsätter att ge prov på sitt stadiga grepp om diktformen i samlingen *Heimskaut*. Hennes dikter är som alltid verkningfulla och vassa. *Þórdís Gísladóttir* fortsätter att skildra det vardagliga i *Mislæg*

gatnamót och är humoristisk och politisk på samma gång. *Kristín Eiríksdóttir* behandlar relationer och kärlek i *Kærastinn er rjóður* och *Sigurlín Bjarney Gísladóttir* söker sig till växternas värld i *Undrarýmið*. *Bubbi Morthens* hälsar flyktingar välkomna i *Velkomin* och *Jónas Reynir Gunnarsson* tar med läsaren på en underlig resa i vardagen i sin tredje diktsamling *Þvottadagur*.

Två representanter för den äldre generationen visade att poesins ordjonglerande är ett livslångt arbete. *Þórarinn Eldjárn* leker som förr med språkets variationsrikedom i *Til í að vera til*, och *Þóra Jónsdóttir*s kortprosatexter i *Sólaransinn* är samtidigt illistiga och krävande.

Som förut nämnts är variationen oändlig, inte bara från avantgardism och humor till folksägner och vardagsliv, utan också mellan böcker som till ytan verkar likna varandra men visar sig vara vitt skilda vid närmare beskådan. Poesin frodas i högre grad än romanen, särskilt den realistiska romanen.

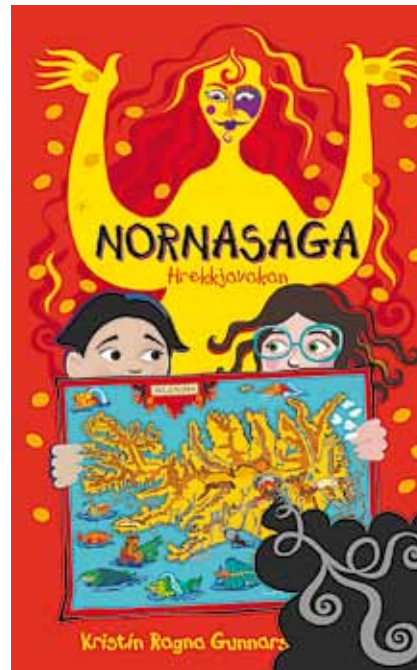
VI

Årets fräschaste bidrag bland romanerna var utan tvekan *Eiríkur Stephensens Boðun Guðmundar*. Romanen skildrar hur en medelålders alkoholiserad musiklärare hamnar i oväntade äventyr när ängeln Gabriel visar sig för honom och kommer med ett stort glädjebud. Denna komiska fantasi i vardagen är späckad med mirakel och sympatiska människor, och Eiríkur lyckas hålla perfekt balans mellan det förunderliga och det råkalla.

Annars var det mest i barn- och ungdomsböckerna som fantasystilen gavs fullt utlopp. *Villueyjar* av *Ragnhildur Hólmgeirsdóttir* är en självständig

fortsättning på "Koparborgin" (2015) och fick välförtjänt uppmärksamhet. *Nornasaga* av Kristín Ragna Gunnarsdóttir hämtar sin inspiration i den nordiska mytologin. Kristín har länge arbetat med de gamla berättelserna i text och bild. *Ég er svikari* av Sif Sigmarsdóttir är en intressant science fictionroman och *Húsið í september* av Hilmar Örn Óskarsson är en skräckroman som också hämtar drag från science fictiongenren. "Villueyjar" och "Húsið í september" utspelar sig i exotiska fantasivärldar medan "Nornasaga" och "Ég er svikari" utspelas på Island med tillhörande anspelningar på samtidskultur, särskilt sociala medier och smarta enheter. I alla dessa böcker har kvinnor en framträdande roll och huvudpersonerna är unga flickor vilket visar hur viktig underhållningskulturen är för att ruska om i stereotyperna.

Att ruska om i stereotyper har alltid varit en tematik hos Kristín Ómarsdóttir och i *Svanafólkið* söker hon sig än en gång in mot fantasivärlden i en text som inte går att beskriva på något annat sätt än som en fest. Berättelsen utspelar sig i en stad i ett land som påminner om Reykjavík och Island. Hela samhället präglas av en allstädes närvarande övervakning och huvudpersonen Elísabet arbetar hos en av övervakningsmyndigheterna och skriver på en rapport om personer som är verkamma i standup-branschen. Under en promenad i ett grönområde råkar hon träffa på ett folk som är till hälften svanar och till hälften människor.

Nedre delen av kroppen är befvärdad och den övre har människoform. Hennes kontakt med dessa varelser – som huvudsakligen är kvinnor – sätter hennes tillvaro i gungning. Det samhälle hon lever i räknar inte med några som helst avvikelser. Elísabets kolleger och deras täcknamn, hemliga kärlekar, en tandläkare och några underhållningsartister flätas vartefter in i berättelsen. Det låter sig inte göra att beskriva den värld som råder i "Svanafólkið", verket är mycket komplext och Kristín är som alltid särskilt skicklig på att undvika alla enkla symboler och liknelser. Man får ändå säga att verkets röda tråd är språket och frågan om sanningen – och lögnen. Elísabets försvunna och dödförklarade föräldrar var lingvister, och hon har långa och djupgående samtal med svanfolket om ords egenskaper, särskilt ord som beskriver det som är sant och det som inte är sant. Det är i sig symboliskt att sätta en diskussion om språkets funktion i samband med folk som bara till hälften är människor, och frågan om sanningen är förstås ett framträdande drag i fantasygenren. Vilken är egentligen skillnaden mellan sanning och lögn – särskilt i ett sammanhang präglad av övervakning och regelverk? Som alltid erbjuder Kristín många olika sätt att tolka berättelsen och koppla den till de olika verkligheter som omger den.

Ovanligt många nya författare tog till orda under året, och det ska bli roligt att bevaka vad som händer i framtiden. Men än så länge är det de äldre författarna som fortsätter förnya romanformen, och då särskilt Bragi, Kristín och Sjón.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

ETABLERTE FORFATTERE MED ÅRETS BESTE BØKER Litteraturen i Norge i 2019

I en personlig og lett provoserende artikkel i ukeavisa *Dag og Tid* (8. november 2019) gir Ida Lødemel Tvedt sin oversikt over norsk skjønnlitteratur i 2019. Hun har vært medlem i en av de mange juryene som kårer «årets bok», og har i det minste sett på og bladd i alt som kom ut dette året. Det er mer enn jeg kan si, for jeg har bevisst valgt ut et begrenset antall bøker jeg ut fra lang erfaring, kombinert med lesning av anmeldelser, begrunnelser for pristildelinger og lignende mener bør være tilstrekkelig til å gi en orientering om hva som er viktig og verdt å få med seg fra dette årets bøker. I motsetning til jurymedlemmene Tvedt – og de fleste andre som leser som henne, jeg har gjort det selv ved flere anledninger – har jeg lest alle bøkene jeg har valgt ut fra begynnelse til slutt, og flere av dem har jeg lest grundig og tatt meg tid til å nyte og ikke bare sluke.

Med en smule humor og noen elegante formuleringer som av og til nærmer seg harselas peker Tvedt på at «Det står heilt greitt til med den norske samtidslitteraturen», men særlig begeistring vekker den ikke. Det er ingen gullalder, men heller ingen grunn til overdreven pessimisme på litteraturens vegne: «Bestseljarane skriv korrekt, høfleg, realistisk, audmjukt og seljande, om parforhold og familierelasjonar. Problemstillingane er relasjonelle og kunstnarlege. Det er lite politikk, kanskje med unntak av i alle barselbøkene.» Ja, det var kanskje litt spesielt med bøker om barsel, om barnefødsel, eller mer generelt om særlig kvinnelige erfaringer i 2019, og selv om alt kan skrives om, eller omskrives, så blir det ikke god eller varig litteratur av å omfavne noe man tror er i tida – der kjønnspolitiske spørsmål kom i forgrunnen og kvinnelige forfattere med god grunn mente at de kunne og burde skrive om det som var viktigst for dem og som var spesielt og enestående for kvinner. I sum blir litteraturen i 2019 likevel karakterisert som humørløs og selvrettferdig, med forfattere som både var «frustrerte og forfjamsa» og ikke helt fikk frem hva de sto for eller hva de hadde på hjertet, bortsett fra å skrive en bok og få den gitt ut.

Mange skumleste mange bøker for å bli enige om hvilke bøker som fortjente priser, eller i det minste å bli nominert til Brage-prisen, Kritikerprisen, Debutant-prisen, Bokhandlerprisen og så videre. Så må vi anta at anmelderne både i avisene og på nettet leste grundigere og derfor gir bedre grunnlag for oss andre til å velge «riktige» bøker blant mengden av utgivelser i løpet av et år som 2019. Jeg skal bare nevne noen av de viktigste bøkene

som ble vurdert for eller fikk priser, og så komme tilbake til noen av dem om jeg mener de fortjener nærmere omtale. Til vår viktigste litteraturpris, Brage-prisen, ble følgende bøker nominert i klassen for skjønnlitteratur: *Mari Andreassen, Hvor lenge varer vi; Jon Fosse, Det andre namnet; Nina Lykke, Full spredning og Øyvind Rimbereid, Hvit hare, grå hare, svart*. Jeg kommer tilbake til Fosse, Lykke og Rimbereid, og selv om det neppe kan oppfattes som helt opplagt, gikk prisen til Nina Lykke. Da er det mye lettere å slutte seg til Brage-komiteens tildeling av hedersprisen til Edvard Hoems rike og strålende forfatterskap gjennom 50 år!

Kritikerlagets medlemmer stemte frem fire romaner som til slutt konkurrerte om Kritikerprisen for beste voksenbok: *Lars Saabye Christensen, Byens spor. Skygeboken; Matias Faldbakken, Vi er fem; Kjartan Fløgstad, Due og drone og Jon Fosse, Det andre namnet*. Bare Jon Fosse er på listen for både Brage-pris og Kritiker-pris, uten å få noen av dem. For Kritikerprisen gikk til Matias Faldbakkens *Vi er fem* – en merkelig bok i grenselandet mellom realisme og fantasi, som vi skal se nærmere på etter hvert. Det er nødvendig også fordi romanen ble nominert som den ene av to norske kandidater til Nordisk Råds litteraturpris; den andre nominerte er et uventet og litt merkelig valg – *Bjørn Espen Almaas, Den gode vennen*. Man kan håpe, men det er liten grunn til å tro at prisen går til en av disse bøkene.

Bokhandlerprisen gikk til en billedbok, så den kan vi forbigå i vår sammenheng. Tarjei Vesaas' debutantpris gikk til *Hanna Stoltenberg* for romanen *Nada*. Rivertonprisen for årets beste kriminallitterære arbeid gikk til *Jo Nesbø's Kniv*, en av de beste krimbøkene i verden i 2019 i følge internasjonale medier (men utrolig nok ikke kåret til Skandinavias beste krim!). Kriminallitteraturen og de beste bøkene der kommer vi tilbake til på slutten av denne oversikten.

Et hovedverk i norsk samtidslitteratur?

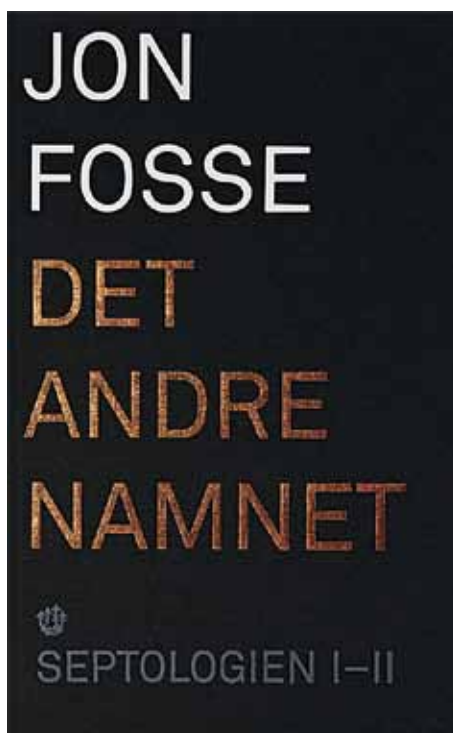
Jon Fosse med de to første delene av sin «septologi»

Jon Fosse har med *Det andre namnet. Septologien I-II* begynt på et storverk som ser ut til å overgå alt han gjort tidligere. Det sier ikke lite, for Fosse er en av våre mest anerkjente og prisbelønte forfattere. Med sine skuespill har han inntatt scenene over hele verden, og som romanforfatter har han blant annet mottatt Nordisk Råds pris. Skikkelser og landskap, hendelser og situasjoner kan være gjenkjennelige fra en bok til en annen, og språklig har han en egen, suggererende rytme som bidrar til ekstra mening, nye dybder i fremstillingen av mennesker i manglende samspill, eller kanskje heller av menneskehjertet i konflikt med seg selv og med andre. Litt arkaisk nynorsk, formuleringer som gjentas, repetisjoner med eller uten variasjon, gjør at beretningen i «Det andre namnet» virker tidløs. Og selv om den geografisk er plassert på Vestlandet, med Bergen i sentrum, heter byen Bjørgvin og kunstmaleren Asle

som er bokens hovedperson og forteller – gjerne i form av en indre monolog – gir beretningen en følelse av at det handler om mennesket i verden i sin alminnelighet, om vår stund på jorden, om livskampen som hos Fosse og hans hovedperson i uvanlig grad handler om kunstens vesen, om å finne lyset i mørket, om å skape det som er større enn livet. Men da må det nesten også handle om forholdet til Gud, om det å tro selv når tvilen er på det sterkeste.

Asle har vært gift med Ales, kjent fra tidligere i forfatterskapet, men hun er død for lenge siden. Han maler hele tiden og har regelmessige utstillinger i et galleri i Bjørgvin, og tjener nok til livets opphold nå når han hverken drikker eller røyker. Naboen, unγκaren Åsleik, hjelper med det praktiske, og skaffer både lutefisk og pinnekjøtt til jul. Asle pleier å kjøre inn til Bjørgvin der han parkerer foran galleriet, og i byen har han en venn og kollega og navnebror, en annen Asle, som også er kunstmaler. Han bor i leilighet, han drikker, og klarer knapt å ta vare på hunden sin, Brage. Asle fra Dylgja finner den andre Asle liggende i snøen, og mye av handlingen – som ikke er det viktigste – i «Det andre namnet» dreier seg om det Asle må gjøre for å få vennen på sykehus og ta seg av hunden hans. Innimellom dukker det opp et par ungdommer og to småsøsken som går steder de ikke har lov til. Det er også plass til overgrep og drukningsdød, i en roman der så utrolig mye handler om kunstens umulige krav og om å leve som best man kan under de gitte kår vi mennesker har, og så søke trøst i Fadervår, som i boken brukes igjen og igjen, på nynorsk så vel som på latin. (Som sin skaper er maleren Asle katolikk, og har tatt farvel med alkoholen, slik at han i et tilsynelatende enkelt liv kan vie seg helt til kunsten.)

I 2020 kommer septologiens tre neste deler under tittelen «Eg er ein annan», før det som ser ut til å bli et enestående mesterverk avsluttes året etter. Det bør gi godt rom for å bli enda bedre kjent med alt det som formet og skapte Asle, for septologiens to første deler peker i retning av mer tanker og mer fortelling om Asle i tidligere år, lenge før der «Det andre namnet» begynner.

Prisvinnende bøker

Nina Lykke fikk Brageprisen for beste skjønnlitterære roman i 2019. *Full spredning* – et begrep som brukes om kreftsykdom til vanlig – har her en annerledes betydning i en «legeroman» som først og sist er en utleverende og ikke alltid like vellykket satire over norsk middelklasse i en tid der frihet byttes ut med dumhet og dårskap. Fastlegen Elin har vært i jobben i et par tiår, hun er gift med Aksel, men har nå flyttet inn på legekantoret der den viktigste samtalepartneren er plastskjelettet Tore. Før Aksel og ekteskapet og rekkehuslivet, fantes en Bjørn, og så skjer det at de møtes på Facebook og innleder et forhold. Så går det sånn omtrent som det må gå, eller kanskje ikke. Kanskje har forfatteren gjennomskuet sider ved vår tid og vår selvforståelse, men hun har i alle fall presentert den for leseren som så kan velge å riste på hodet eller oppleve satiren som morsom og avslørende.

Matias Faldbakken står bak en av de mer avvikende bøkene dette året, og har fått mye ros nettopp fordi han gjør en skikkelig og dristig vri på det som ser ut til å være en alminnelig fortelling fra en norsk bygd. *Vi er fem* er en presis tittel på en roman om en familie på fire, som må ha et femte medlem for å bli hel. Det er enkelt nok – familien skaffer seg hund. Men en dag er hunden plutselig sporløst vekk. Familiefaren Tormod som er praktisk anlagt og oppholder seg mye i verkstedet, kommer en kveld til å blande rødleire med kunstgjødsel i en eltemaskin. En kombinasjon av mange og merkelige påvirkninger gjør at leiren blir levende, blir til en skapning, får sitt eget liv – og etter hvert blir en trussel og en plage i byda.

Faldbakken skriver presist og morsomt, og leseren blir med på det som er litt skrudd idé og som faktisk fungerer både ved å være skummel, overraskende, og kanskje avslørende om vi leser på et mindre realistisk nivå enn de fleste ser ut til å ha gjort. Blant alt det solide og alvorstunge er «Vi er fem» et pustehull av noe som er annerledes og godt påkommet.

Debutantprisen viser seg stadig å gå til forfattere som ikke bare er talentfulle i sin første bok, men som i årene etter vokser og utvikler seg. Det får vi tro også skjer med *Hanna Stoltenberg*. Hun skriver friskt og godt, med fine bilder, gode observasjoner, i den lille og raske romanen *Nada* der handlingen bare går over en uke. Det er mye med mor og datter i samtidsliteraturen, men her får det en fin vri da mor i 50-årene må begrense bruken av en dating-app for å hjelpe datteren med ekteskapsproblemer.

Romanserier som avsluttes

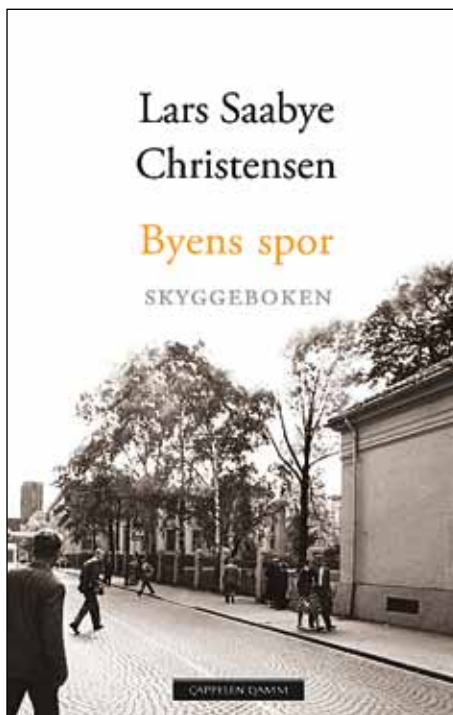
Noen ganger er det vanskelige grenseoppganger mellom enkeltstående bøker som egentlig hører sammen og utgjør en rekke om ikke en serie, og de romanene som helt klart er tenkt å utgjøre en sammenhengende og konsekvent serie. Av bøkene som blir omtalt nedenfor er det kanskje bare Lars Saabye Christensens

tredje og avsluttende roman i Oslo-trilogien «Byens spor» som helt ut tilfredsstillende kravene til en roman-serie. Men de fire andre avslutter eller fullfører bokserier som henger litt mer utydelig sammen, selv om gjenbruken av hovedfigurer og miljø er svært tydelig.

Lars Saabye Christensens Byens spor. Skyggeboken avslutter trilogien der Maj Kristoffersen er den bærende skikkelsen, men der interessen like mye knytter seg til hennes barn, Jesper og Stine, som nå er blitt voksne med alt det medfører av frigjøring og valgmuligheter. Kvinnene i Røde Kors-avdelingen der Maj var sentral blir mindre viktige. Viktigst av alt er forfatterens anstrengelse for å la oss følge de mange spor som binder en by sammen, lytte til

byens mangfoldige lyder, snuse til dens lukter. Vi er vitne til lykke og ulykke, til store endringer i en by der de gamle mønstrene viskes ut, der spor blir borte om ikke noen tar vare på dem, og der selve livsgleden og livskampen skildres på flere nivåer. I "Skyggeboken" kommer et nytt tekst-nivå til i forhold til de to foregående bøkene, nemlig et metanivå om forfatterens kamp med teksten og med den livstruende kreftsykdommen han gjennomlever under skrivingen. Kritikerne har stort sett rost Saabye Christensen for dette grepet og for viljen til å slå seg fram og fullføre verket under slike forhold. Litterært sett kan det være problematisk fordi disse sidene av teksten, forståelige som de er, kan komme til å skygge for andre elementer som vi gjerne skulle sett ført videre. Flere viktige bipersoner blir nærmest forlatt, og deres skjebne uklar ved trilogiens slutt. Likevel er de tre bøkene i «Byens spor» noe av det viktigste i et stort forfatterskap der «Halvbroren» nok utgjør høydepunktet fremdeles.

Anne B. Ragde har med *Datteren* satt sluttstrek for serien med bøker om folkene på gården Neshov på Byneset utenfor Trondheim. «Datteren» er faktisk den sjette boka i en serie som begynte med «Berlinerpoplene» i 2004, og som så ut til å være en trilogi da «Eremittkrepsene» (2005) og «Ligge i grønne enger» (2007) var kommet ut. Bøkene ble en formidabel suksess, også som TV-serie, og en familiekronike så ut til å være fullført. Men så vendte

forfatteren tilbake til Neshov i 2016 med «Alltid tilgivelse» og fulgte opp med «Liebhaverne» (2017), før vi nå (trolig?) ser forfatteren sette sluttstrek med romanen fra 2019. For lesere som har fulgt serien, sier tittelen alt: «Datteren» er Torunn som nå overtar driften av Neshov Begravelsesbyrå og tar ansvar for å drive slektsgården videre. Hun tar Neshov som etternavn, men må også gjøre andre vanskelige valg både i familiesammenheng og når det gjelder den vanskelige kjærligheten. Alt i alt er dette en fin og medrivende avslutning på en omfattende serie der kvaliteten, men ikke populariteten, har svingt ganske mye.

Ingvar Ambjørnsen gjorde stor lykke med sine bøker om Elling, en nokså fortapt skikkelse som var mer enn enkel i hodet, men likevel livsdyktig på sitt vis. Men det var på 1990-tallet da fire bøker kom ut mellom 1993 og 1999, med et høydepunkt i «Brødre i blodet», og på tross av popularitet og filmatiseringer, trodde vel de fleste at forfatteren for lengst var ferdig med Elling. Men så dukker han opp i romanen *Ekko av en venn*, to tiår etter forrige bok. Han ankommer Oslo fra Drammen, uten at vi vet hva han har gjort i alle årene vi ikke har hørt fram ham. Han er jeg-forteller, slik at vi ser alt fra hans synsvinkel, men også slik at han avslører seg selv i all sin ensomhet og sårbarhet. Et enkelt menneske i en komplisert verden må etablere ufrevikelige rutiner, og det gjøres med utgangspunkt i sokkelleiligheten Elling leier hos enkefru Annelore Frimann-Clausen på Grefsen. Derfra går turen til den lokale Spar-butikken og til legesenteret der forværelsesdamen blir viktig for Elling, mens det er verre å velge riktig kassadame i butikken. Men det står ikke verre til med Elling enn at han også besøker litteraturkafeen Svanen der hans fortid i litteraturens verden kommer til å spille en viss rolle. At han så i tillegg etablerer en falsk profil på Facebook og har mye moro med det, er både tidsriktig og ganske så morsomt.

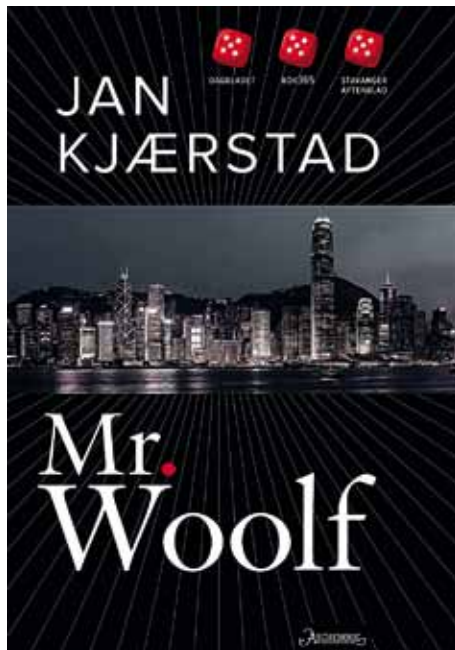
Elling er en stakkar, ensom, alene, tilsynelatende hjelpeløs. Men her er han, i levende live, og skaper mening ut av nesten ingenting. Gjensynet med Elling er en av mange små gleder i norsk litteratur i 2019, slik gjensynet og avskjeden med Bjørn Hansen i *Dag Solstads Roman 2019* med undertittelen *Tredje, og siste, roman om Bjørn Hansen*, utvilsomt er. Solstad har igjen skrevet en bok nærmest i miniatyrformat (vel 100 små sider), men har på genialt vis videreført en skikkelse han etablerte så tidlig som 1992 i romanen med den solstadske tittel, «Ellevte roman, bok 18» (1992) og fulgte opp i «17. roman» lenge etter – i 2009. Der leker han med det forunderlige at den tidligere kemneren på Kongsberg og forfatterens romanfigur fra 1992 dukker opp igjen på Sentralstasjonen i Oslo, på tur for å besøke sønnen. Det er minst like forunderlig når Bjørn Hansen i tredje og siste roman i det som faktisk må oppfattes som en gjennomkomponert trilogi dukker opp i en ettroms leilighet på Grønland i Oslo, 77 år gammel. Hva har forfatteren tenkt å gjøre med denne underlige Bjørn Hansen denne gang? Ikke så mye, annet enn at fortiden og verden utenfor griper uventet inn i hans absolutte eremitt-tilværelse.

Men Solstad fornekter seg ikke. Beretningen om Bjørn Hansens siste leve-dager – han dør på bokens siste side – er suverent gjennomført, klok, lakonisk, dypt medfølelse, og medrivende for leseren. Svigerdatteren til Bjørn dukker opp med barnebarnet Wiggo som skal studere ved Universitetet i Oslo. Hun har bestemt at han skal bo hos sin bestefar, og slik blir det. Og så skjer det merkelige at Bjørn Hansen har glede av å ha barnebarnet boende. Før det har han levd et stille liv, tenkt over livet og døden og tiden vi lever i, omgitt av sine bøker, og ofte har han reist så langt han kunne på én honnørbillett på T-banen! Alt blir bedre en stund, helt til barnebarnet får seg en kjæreste. Det varer ikke lenge, noe Bjørn Hansen får skylden for, men han tar også en søt hevn – før alt er over. Tredje roman om Bjørn Hansen måtte bli absolutt siste bok, og livet til en utrolig romanfigur får sitt endelige punktum.

Til slutt i denne oversikten over romanserier skal bare nevnes to serier som ennå ikke er avsluttet. Den ene omtales av forlaget som en «miljøkvartett», og der er tre av de fire bøkene nå kommet ut i *Maja Lundes* bestselgende serie om ulike truende miljøkatastrofer. Den første, «Bienes historie», er for meg fremdeles den beste, men både den og «Blå» – om fremtidig vannmangel – er solgt til mer enn 30 land og bestselger blant annet i Tyskland. I 2019 kom *Przewalskis hest*, en fortelling om verden eneste virkelige villhester. Den består av tre fortellinger og går så langt frem i tid som til 2064, og blir av svært mange oppfattet som Lundes beste roman om klima og miljø. Så har selvfølgelig *Ketil Bjørnstad* videreført serien «Verden som var min» med *Tyvetallet*, og står igjen med ett bind i denne omfangsrike serien der forfatteren både lar nyhetshjulet snurre og sitt eget liv som forfatter, komponist og utøvende musiker beskrives i detalj. Kanskje er første bind i serien fremdeles det mest interessante.

Enkeltstående romaner i sentrale forfatterskap

I omtalen av et begrenset utvalg av norsk litteratur er det likevel noen forfattere som må nevnes, om så bare i kraft av den posisjon de har skaffet seg gjennom forfatterskapet og selv om årets utgivelser ikke skulle være deres beste. Det gjelder en forfatter som *Jan Kjørstad* som med *Mr. Woolf* har skrevet en gåtefull roman om

leker, om en som er fascinert av leker og lever av å selge dem, og om mysteriet rundt nye leker som mange vil ha kontroll over. Romanen om Mr. Woolf, sønnen William Abelson og søsteren Elizabeth foregår for det meste i Hong Kong der mysteriene flourer og aldri helt blir oppklart. Men fascinasjonen for leker klarer Kjærstad å overføre til leseren på mesterlig vis.

Kjartan Fløgstad har også skrevet bedre bøker enn *Due og drone*, men likevel er dette en uhyre rik og mangefasettert roman som tar utgangspunkt i krigens slutt i Øst-Finmark høsten 1944 og gir glitrende innblikk i motstandsarbeid, kapitalismens grep for å unngå anklager om krigsprofitt, amerikansk etterretning. Fløgstads språkspill (Olav Sima kan rima) fornekter seg ikke, og lyrikeren Olav H. Hauge – ikke minst de manglende dagboksidenene fra krigsårene 1940-45 – er nærmest en ledetråd i en roman som viser hvordan verden på de underligste måter henger sammen.

Et tredje stort forfatterskap, *Tore Renbergs*, kan nevnes, men årets roman, *Ingen tid å miste*, er både beskjeden og stillfarende, uten å bety så altfor mye. En 84-år gammel enke gjør avtale med sin datter om å møtes hver onsdag for å tilbringe litt tid sammen. Samtalene dem imellom utgjør mer eller mindre denne romanen som ene og alene vil det vakre og gode.

Hanne Ørstavik må være en av våre mest ujevne forfattere, som på sitt beste blir lest og bejublet både hjemme og ute, men neppe kan regne med å vekke voldsom begeistring med romanen *Roman. Milano*. Vi møter Val som er tjuesju år og tegner. Hun drar til Milano for å være sammen med Paolo som arbeider i et familieeid kunstgalleri. Det blir i overkant mye byvandring og skildring av Milano, noe om kunst og litt mer om kjærlighet. Det mest interessante og minst utnyttede i romanen er Vals bakgrunn med foreldre som etterlater henne hos en tante og lar tanten ha alt ansvar for Val. Hva oppvekst og barndom eventuelt har å si for den søkende og usikre Val, blir mindre klart.

Et par korte romaner som er verdt å nevne uten at jeg går nærmere inn på dem, er *Marie Auberts, Voksne mennesker* og *Ingvild Lothes Havfruehjerte*.

Diktsamlinger

Det er her bare mulig å nevne tre, fire diktsamlinger i forbifarten, men det er verdt å si frå om at i disse tilsynelatende tynne og beskjedne bøkene kan det skjule seg plutselige åpenbaringer i poesiens frie, men likevel strenge form. Det gjelder *Joakim Kjørsviks Min døde hund* der nettopp en hund som dør vekker minner til live og skaper dikt som favner om så vel sorgen som kjærligheten. I *Steinar Opstads En varig lengsel* er det erindringen om far og om egen barndom som danner utgangspunkt for en lengsel, men også en visshet om barnløshet og det som via dikterjeget ikke skal føres videre.

Øyvind Rimbereds Hvit hare, grå hare, svart er i all hovedsak en samling ekfraser; det vil si dikt til eller om bilder. Dikteren er i Nasjonalgalleriet før

det pakkes ned før flytting, og skriver dikt som forsøker å fange inn, kommentere, analysere det han ser i utvalgte bilder – av Harriet Backer, Goya, Nikolai Astrup, I.C. Dahl og – aller mest – Arne Ekelands «De siste skudd». Diktene fyller riktignok bare del to av tre avdelinger i samlingen, men også i de to andre seksjonene er her dikt til fotografi og maleri. Rimbereids lyrikk er på mange måter enestående og i særklasse i norsk lyrikk akkurat nå. Men en utgave med «Dikt i samling» der *Tone Hødnebøs* seks første diktsamlinger kommer ut i en bok, viser at vi har flere strålende lyrikere som ikke alltid får den oppmerksomhet de utvilsomt fortjener. Ved å nevne Opstad, Rimbereid og Hødnebø har vi i det minste vært innom tre av våre fremste nålevende lyrikere.

Kriminal litteraturen

For noen år siden stusset jeg over en plutselig nedgang i antallet krimbøker, fra over 50 til litt over 30. Jeg antok at nedgangen var midlertidig, og det stemte: I 2019 kom det nemlig ut 48 krimbøker. Av disse er ca. 1/3 å betrakte som spenningsbøker eller thrillere, noen av dem medrivende fortalt og alle med et internasjonalt tilsnitt, om de foregår utenlands eller, som flere av dem, har bakgrunn i konflikter på Balkan eller i Afghanistan. De fleste har selvsagt noen mysterier som må løses, slik at etterforskning av det tøffe slaget, også kan finne sted, men ellers er det spenningsoppbygging, dramatisk jakt eller forfølgelse som dominerer.

Blant de bøkene som mer direkte er kriminalromaner med ugjerning, etterforskning og oppklaring som viktigste kjennetegn, er flertallet politiromaner. Det er nok blitt færre rendyrkede politiromaner med årene, slik mange nok også er lettet over at seriemorderne er færre. Vi kan derfor like gjerne karakterisere bøkene ut fra det tematiske som kan være viktigere enn at politiet trekkes inn – som når frykt og redsel i nære relasjoner fører til merkelige drap som så må etterforskes. Elementer av «domestic crime» finnes, selv om denne undergruppen ikke er spesielt sterk. Det er fremdeles drap i andre sammenhenger og ut fra andre motiver som skaper den største uhygge og spenning i norsk krim i 2019. Noen av de beste bøkene kobler både intrige og selve handlingsmønsteret til hendelser og utviklingstrekk i vår samtid – gjøres det godt, er det absolutt en styrke.

Noen snakker om «regionaliseringen» av krimlitteraturen, men i Norge er det år om annet slik at det meste av den etterforskning som pågår har basis i det sentrale østlandsområde og på Vestlandet med tyngdepunktet i Bergen. At flere krimbøker ut over thrillerens rekke har handlingen lagt utenfor Norges grenser – til Island, Ungarn, Nederland og Spania, kan gi fine tilleggsv verdier ut over krimgåten.

Rivertonjuryen som kårer årets beste kriminallitterære arbeid nominerer først fem kandidater, før vinneren blir annonsert. I 2019 ble disse bøkene nominert, med den korte begrunnelsen som gjengis her:

Agnes Ravatn, Dei sju dørene. Siden litteraturforskere er gode til å tolke tekster, burde de også være utmerkede politietterforskere, mener den ellers så desillusjonerte litteraturprofessoren Nina Wisløff. Hun er hovedperson i Agnes Ravatns tredje roman, en humoristisk og mørk psykologisk thriller fra det akademiske miljøet i Bergen. Wisløffs leieboer forsvinner sporløst, og Nina begynner å nøste i saken.

Asle Skredderberget, Hevnen tilhører meg. Den tredje romanen om den ganske så frittgående Økokrim-etterforskeren Milo Cavalli. En hevner, tydelig inspirert av norrøn mytologi, kidnapper en av Norges rikeste mennesker, stiller ham for en domstol og henretter ham – og alt dokumenteres på video. En original historie om hevn, hvor også den velstående helten risikerer å bli et offer.

Jo Nesbø, Kniv. I den lange rekken med Harry Hole-bøker representerer "Kniv" et nytt høydepunkt, annerledes enn det tidlige mesterverket "Rødstrupe" og ikke så etter lengtet av leserne som "Politi". "Kniv" er derimot en mørk, desperat og sorgtung roman i stort alvor, med suveren håndtering av en komplisert etterforskning, elegant utformet med stadige overraskelser og mange rundturer før livet, ubegripelig nok, må gå videre.

Sigbjørn Mostue, Himmelen skal gråte blod. Sigbjørn Mostue, før i tospann med Johnny Brenna i fire krimbøker, er nå ute på egen hånd med første boken om Even Stubberud, tidligere specialsoldat, men å ganske avdanket og ute av trening. Han har ansvar for at en terrorist blir utlevert til Somalia, men på flyet fra Gardermoen er også seks kaprere om bord. I åndeløs spenning følger vi flyturen mot en katastrofe som bare Even og en jentunge med spesielle evner kanskje kan forhindre. Dette er spenningslitteratur av usedvanlig høy intensitet og kvalitet.

Jan-Erik Fjell, Gjemsel. Frykten for at en beryktet seriemorder har begynt å kreve nye offer er stor i den sjette boken om politimennene Anton Brekke og Magnus Torp. Handlingen beveger seg mellom Norge og USA, og mellom ulike årstall. Et meget godt og sammensatt plott viser en forfatter med full kontroll på alle trådene. Boken, som er skrevet med forfatterens sedvanlige humor og overskudd, er også veldig spennende og overraskende, og den beste så langt i denne krimserien.

Så ble det, naturligvis, Jo Nesbø som fortjent ble tildelt Den gylne revolver for "Kniv", en av de stor kriminalromanene i 2019 også i internasjonal sammenheng, så etterspurt at den til og med er gitt ut i storskrift-utgave på Random House i New York!

*

I det lange spennet mellom den dype og alvorlige romanen til Jon Fosse, "Det andre namnet", og underholdningsverdien og spenningen i Jo Nesbøs "Kniv", lever norsk litteratur godt i det som må betraktes som et normalt år – 2019.

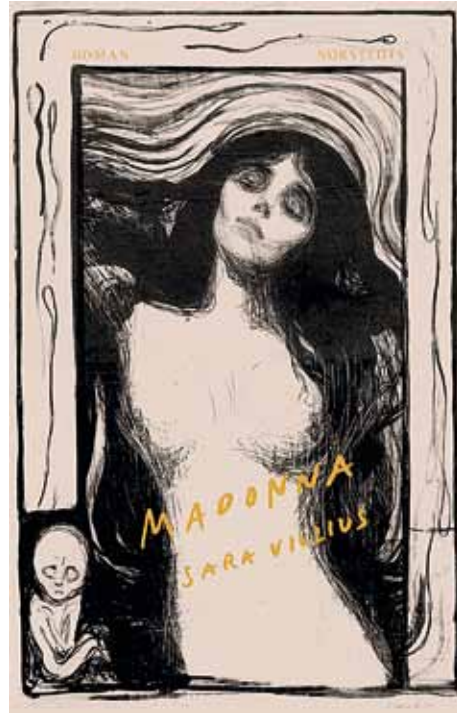
THERESE ERIKSSON

SPRETIGT SOM BRUKLIGT

Den svenska litteraturen 2019

Edvard Munchs målning med samma namn pryder omslaget till Sara Villius roman *Madonna*. Det är en svartvit version av verket, med ett foster nere i vänstra hörnet. Tolkningarna av Munchs madonna och vad hon symboliserar är många – religiöst martyrium, kvinnlig sexualitet och moderskap, extas eller dödsögonblick – och Villius leker i sin roman på sätt och vis med dem alla, och med Freuds hora/madonna-komplex, men hon gör det både subtilt och egensinnigt. ”Madonna” är Sara Villius återkomst till romanen efter dryga tio år – ”Sex” kom ut 2008 – och en anslående sådan. Ämnena för romanen är inte originella; här möter läsaren en kvinna och ett diktjag som brottas med sitt moderskap, sitt äktenskap och sitt författarskap och som finner förlösning och frustration hos en annan man. Villius stil däremot, har en rättfram och obekymrad originalitet, när hon i korta, luftiga prosastycken skildrar en kvinna fast i förväntningarnas rävsax, och samtidigt stark och skoningslös i sitt begär och sitt raseri.

Sara Villius madonnagestalt har flera systrar i den svensk-språkiga litteraturen från 2019, i den meningen att en rad kvinnliga författare under året skildrar kvinnogestalter som tar plats med all sin komplexitet i förhållande till idéer om kön, sexualitet och – ja, kärlek. Hit kan vi förstås räkna Liv Strömquists seriealbum ”Den rödaste rosen slår ut”, som handlar om kärlek i senmodernitetens tidevarv. Men, *Aase Bergs Haggan*, en roman som bygger vidare på de idéer om haggan som figur som tidigare synts i Bergs poesi, är kanske det mest självklara exemplet. Romanen relaterar också tydligt till en tradition i den svenska samtidslitteraturen, till författare som Maja

Lundgren, Carina Rydberg och Lena Andersson, när Berg låter sin aggrohagga gå till storms mot triangeldramats inneboende orättvisor och älskarinnans utsatta position. Om Bergs roman bitvis är en smula schematisk, erbjuder författare som *Karolina Ramqvist*, *Lina Wolff* och *Karin Smirnoff* romaner med fler, och mer nyanserande, skikt.

Berättarjaget i *Karolina Ramqvists Björnkvinnan* är, liksom Villius huvudperson, författare. Ständigt vrider och vänder hon på det egna arbetet, på skrivandet. "Björnkvinnan" är därmed en roman om sin egen tillblivelse, om skapande och moderskap. Men, den är också en roman om besatthet, som i det här fallet rör en ung, föräldralös fransyska som under mitten av 1500-talet reser med en kolonialexpedition till Nordamerika och blir kvar där, på en ö i en nordatlantisk bukt, med tiden helt ensam. Björnkvinnan kallar författarjaget henne, efter de få vittnesmålen berättelser om hur kvinnan jagade och dödade vilda djur för sin överlevnad. Den föreställda vildheten hos denna fransyska, utslungad på en ö, blir också romanens egen. En liknande vildhet har *Lina Wolffs* kritikerrosade roman *Köttets tid*, som bland annat skildrar nunnan Lucia och hennes relativt udda karriär som hjärnan bakom en urspårard tv-show om relationer med samma namn som Wolffs roman. Med egensinne och obehaglig, vagt eller påtagligt, stämning skapar Wolff en intrikat väv, där människans komplicerade slitningar

mellan ande och kött nagelfars.

Janakippo, som *Karin Smirnoffs* redan smått legendariska romanfigur heter, är en mer rättfram figur. 2019 kom den andra delen i trilogin om henne och om den fiktiva västerbottniska byn Smalånger ut, *Vi for upp med mor*. Smirnoff dundrar på med sina överdrifter och osannolikt dramatiskt miserabla vändningar, samtidigt som hon konsekvent står fast vid sitt ordknappa, närmast karga språkbruk. Året därpå får böckerna om janakippo sin avslutande (?) del, "Sen for jag hem". Några mil nordöst om Smalånger, i finska Tornedalen, utspelar sig *Nina Wähäs* Augustprisnominerade tegelsten *Testamente*. Här skildras en storfamilj med många syskon,

där var och en, tillsammans med modern, får ge sin röst och en pusselbit till upplevelsen av uppväxten och det eviga hotet från faderns nyckfulla tyranni. Brutalitet står i centrum också för *Monika Fagerholms* roman om ett brott och dess konsekvenser, *Vem dödade Bambi?*; en roman om en våldtäkt och hur den påverkade livet för offret, förövarna och omgivningen i en fashionabel villaförort. Med sin karaktäristiska litterära stil, med sin originella användning av skiljetecken, parenteser, kursiver, men också med sina ständiga, repetitiva omtagningar, ger Fagerholm oss en suggestiv berättelse utan tydligt, definitivt slut. Den fortsätter – som livet.

Förutom Fagerholm utmärkte sig en rad finlandssvenska och sverigefinska författare under litteraturåret 2019. En av den finlandssvenska poesins starkast lysande stjärnor, *Eva-Stina Byggmästar*, släppte diktsamlingen *Nattmusik för dagsländor*, en elegi över en förlorad kärlek, i vilken Byggmästar frångår sin sedvanliga ysterhet och in i en förtvivlan som famlar efter hopp. Här gestaltas utsattheten och smärtan hos den som älskar förgäves med brutal skärpa, samtidigt som dikterna bär på en obegriplig lätthet. Det är en lätthet som troligen dröjer sig kvar från Byggmästars mer sprudlande diktning, och en som ger ytterligare djup åt sorgeskildringen.

Susanna Alakoski inleder sitt nya stora romanprojekt med *Bomullsängeln*, den första delen i tänkt svit om fyra, på en bomullsfabrik i Vasa. Det är ett romanbygge om kvinnor, klass och arbete, i Finland och i Sverige, från tidigt 1900-tal och in i vår tid, med ambitionen att ta grepp om det århundrade som passerat. Samma 1900-tal, och den eviga frågan om hur länge kriget lever kvar i människan, är föremål för *Anna Takanens* debutroman om den egna familjehistorien, och närmare bestämt faderns erfarenhet som finskt krigsbarn i Sverige, *Sörjen som blev*. Historien om de finska krigsbarnen, och deras barn, tillhör vår närhistoria; den har präglat länderna på båda sidor Östersjön. Här är en skildring, inifrån och djupt personlig, av krigets konsekvenser och hur de verkar i generationer.

* * *

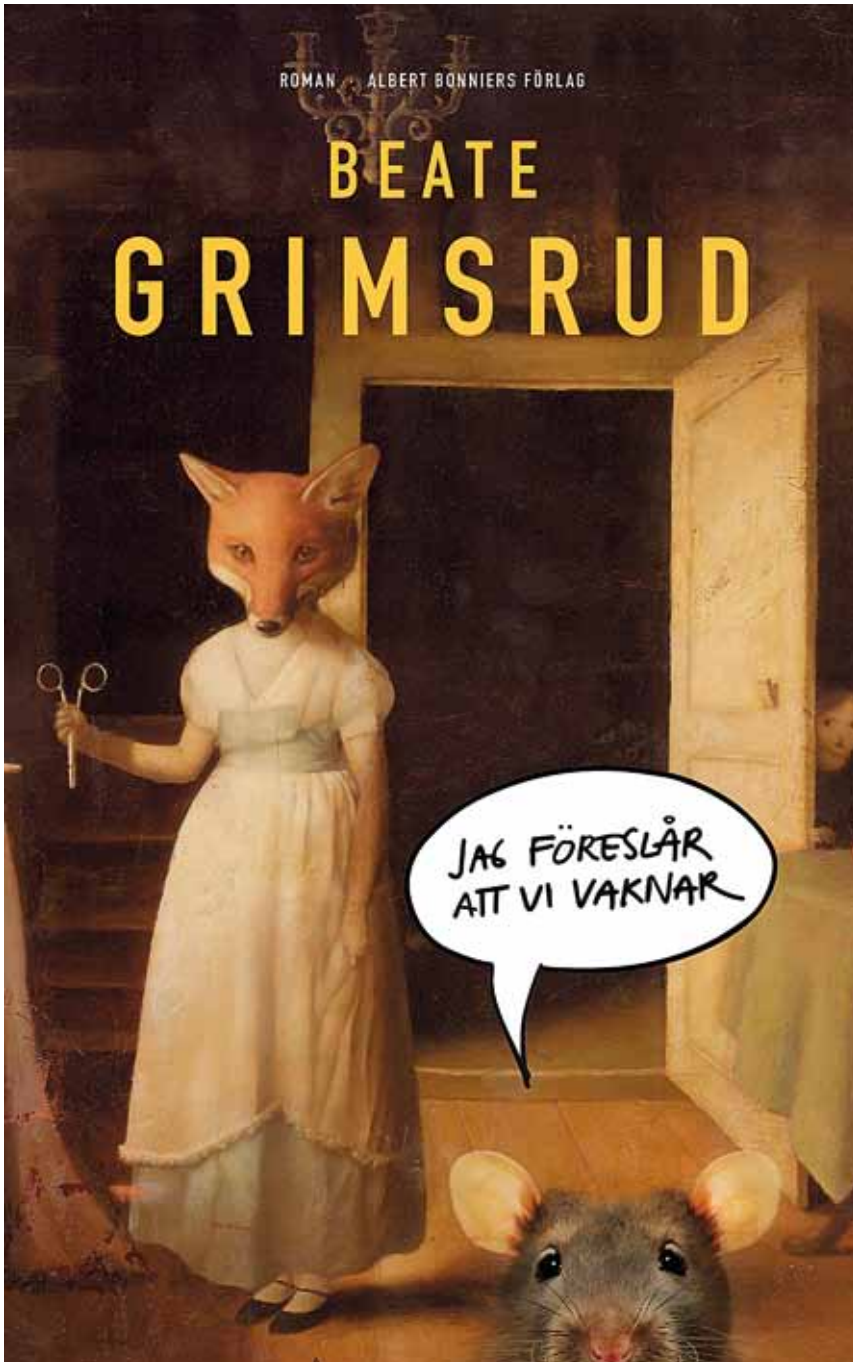
Hur kan det vara att leva i en tid och på en plats där krig inte utgör undantagstillstånd, utan tvärtom är det normala? Den frågan kan man säga är den underliggande i *Steve Sem-Sandbergs* hyllade roman *W.* – nominerad till Nordiska rådets litteraturpris – om den lojala fotsoldaten Johann Christian Woyzeck som mördade sin ungdomskärlek Johanna Woost. Steve Sem-Sandberg, vars författarskap ofta rör sig i mörka gränstrakter, i de mest undanskymda, avskryvda delarna av såväl människans historia som hennes inre, undersöker i den här romanen Woyzecks bevekelsegrunder och villkoren han lever under; kan bödeln också begripas som ett offer för omständigheter? De krigserfarenheter som med stor sannolikhet kostade soldaten hans hälsa, betraktades inte som en förklaringsmodell i hans tid, runt sekelskiftet 1800,

vilket romanen "W." med sin gestaltning av de omfattande läkarundersökningar som gjordes, också tydligt visar.

Djupgående trauman, om än av annan art, återfinns också i *Augustin Erbas* tredje roman *Snöstorm*. Thomas är åtta år när han bestämmer sig för att han aldrig ska älska någon och ungefär tio år äldre när han – med ett bagage fyllt av en död lillebror, en psykotisk mor, en pappa som sjappar "overseas" och en morbror med pedofila böjelser – möter Livli och faller handlöst. Det är en roman om oläkta sår och stelfrusna minnen som väcks till liv. *Linda Boström Knausgårds Oktoberbarn* handlar också om minnesarbete, närmare bestämt om diktjagets jakt på att återskapa de minnen som upprepade elchocksbehandlingar berövat henne; den skildrar en kamp för att återfå sina konturer, men är också en häftig uppgörelse med psykiatri och dess behandlingsmetoder. Minnesfokuserad och associativ är också *Daniel Gustafssons* Augustprismominerade debutroman *Odenplan*, liksom för all del *Ulf Lundells* andra dagboksroman *Vardagar 2*. *Tom Malmquist* letar sig, i sin hybrid mellan memoar och fiktion *All den luft som omger oss*, tillbaka till sina barndomsår och ett ouppklarat mord som skedde i Huddinge 1991.

Den svenskspråkiga romanen var, som brukligt, spretig också under 2019. *Amanda Svensson* gav ut det imponerande bygget *Ett system så magnifikt att det bländar*, en roman som gav henne SvD:s litteraturpris, och *Aris Fioretos* drämde till med en bok av telefonkatalogsformat, *Atlas. Fallstudier*, en karta över såväl kroppen som det egna författarskapet. *Anna Fock*, också hon nominerad till Augustpriset, gav ut *Väderfenomen*, där en familjehistoria skildras mot bakgrund av en mörkad kärnkraftsolycka i det forna Sovjet.

I *Jag föreslår att vi vaknar*, det som kom att bli *Beate Grimstruds* sista roman, kastar svår sjukdom sin skugga över allt. En dag landar ett vitt kuvert på dramatikern Vilde Bergs hallmatta. "Välkommen till Bröstcentrum. (...) Vi misstänker förändringar på höger bröst. Tag gärna med dig en anhörig." Där träder den dominanta skuggan in i Vildes liv, eller som Beate Grimstrud beskriver kuvertets flygning in genom brevinkastet: "Det är framtiden som seglar in som en stillsam sabel". Ett svärd som skär genom allt. På dessa nästan 600 sidor kryper hon sjukdomen nästan olidligt nära; varje kallelse, varje ångestladdat besked, i vartenda behandlingssteg får läsaren följa med. Det är ingen ovanlighet i memoarromanen – cancerdagböcker har litteraturen gott om – men mer sällsynt i en mer renodlad fiktionsroman som Grimstruds. I denna fantasifulla, ofta humoristiska, mycket ordrika och språkfulla berättelse ligger den krassa sjukdomsvardagens praktikaliteter tätt intill fantasins vindlingar. Grimstrud är en rapp – och tillräckligt drastisk! – författare för att lyckas omfamna allt detta i en enda, visserligen tjock, roman.

Närgånget kroppsligt är det också när *Tove Folkesson*, efter framgångarna med Ölandstrilogin, inleder sin nya boksvit med *Hennes ord. Värk I-III*. Det är en roman, men också ett dagboksliknande alster, om att förbereda sig för att alstra nytt liv samtidigt som generationerna före lämnar jordelivet, skriven med Folkessons omisskännliga poetiska precision.

* * *

Poesin då? Ja, trots det ständigt överskuggande dödshot den dras med, lever den sannerligen! *Olivia Bergdahl* nominerades till Augustpriset för sin sonettkrans *Barnet*, medan *Johan Jönsons* dubbelverk *Marginalia/Xtrterminalia* nominerats till Nordiska rådets litteraturpris. En av svensk poesis största, *Ann Jäderlund*, ger ut diktsamlingen *Ensamtal*, en poesi iscensatt med utgångspunkt i en brevväxling mellan de två intellektuella giganterna Ingeborg Bachmann och Paul Celan. Men, trots dessa mycket specifika premisser sliter sig Jäderlunds diktning paradoxalt nog loss från alla sammanhang, från varje kontext. Det är en särskild upplevelse att läsa dikt som är så avskalad, så obunden i tid och rum; en känsla av att kunna hålla ner precis vilken läsning och förståelse som helst däri.

Mer förankrad på platsen är *David Vikgrens* nionde diktsamling, *Materialvägensägen*. I denna symmetriskt komponerade bok rör sig dikterna längs materialvägen – stigarna som rallarna trampade upp vid anläggandet av järnvägen – och talet om gruvor, städer som flyttar eller upphör att existera, om nedlagda vattenkraftssamhällen, gör ingen hemlighet av att vi befinner oss i norrbottniska miljöer. Vikgren diktar under jord och under bältet, men också högt uppe hos såväl Bolagets Krokodiler som i de bibliska referenserna. Ursinnet gäller utsugandet; dikten skrivs mot bolaget, makten, kapitalismen. Här finns en tydlig vresighet, av den sorten som kan höras i skyddade fikarum, men också en rörelse från denna vrånghet med drag av glittrande skämtlynne till en mer förtvivlat anstruken melankoli. En lekfull blandning mellan humor och melankoli återfinns också i *Naima Chahbouns Äpplen och päron*, en språklig berg-och-dalbana med udden riktad mot en västerländsk historia av krig, våld och rasism. En ämnesmässigt, men till stil och temperament helt annorlunda, syster till denna diktsamling är *Athena Farrokhzads I rörelse*.

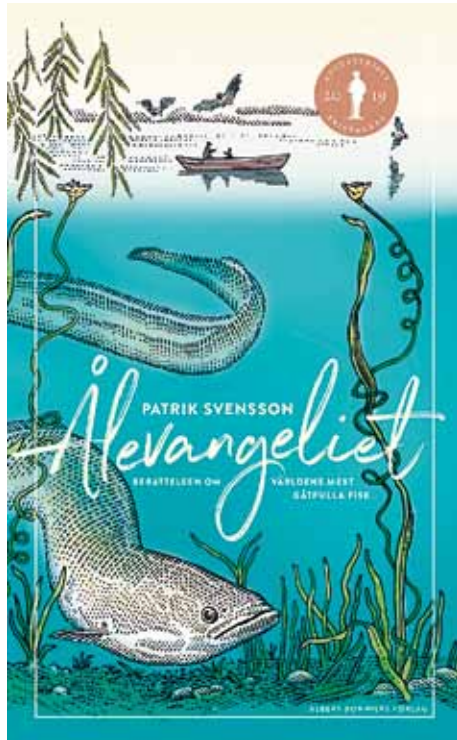
2019 är året då de första böckerna i kölvattnet efter de omtumlande skandalerna i Svenska Akademien ser dagens ljus. *Katarina Frostenson* ger ut sitt poetiska, personliga försvarstal *K*, medan *Horace Engdahl* gör upp med turerna kring Akademien och hela metoo-rörelsen i *De obekymrade*. Mest omtalad och hyllad blir dock *Matilda Gustavssons* bok *Klubben*, ett fördjupande arbete av hennes grävande reportage om Kulturprofilen som ledde till att Svenska Akademien sattes i rejäl gungning och var kultursidornas mesta följetong i ett helt år. "Klubben" som beskrivits som ett lysande reportage och

en journalistisk bragd, skildrar inte bara förhållandena på Forum utan också de stora konsekvenser som hennes avslöjande ledde till. Författaren Majgull Axelsson kallar i *Dagens Nyheter* Gustavssons bok för ett ”litterärt reportage om Sverige i slutet på 2010-talet”.

Den litterärt anstrukna sakprosan skördade fler framgångar under 2019. *Maria Küchen* fick ett fint mottagande för sin vindlande essä *Rymdens alfabet*. *Anna-Karin Palms* stora biografi över Selma Lagerlöf, *Jag vill sätta världen i rörelse*, fick ett synnerligen varmt mottagande av kritikerkåren och nominerades till Augustpriset. Det gjorde också bland annat *Alexandra Borgs* och *Nina Ulamajas Strindbergs lilla röda* och *Lottie Möllers Bin och människor*, en färd genom de numera hotade honungsproducenternas historia.

Den som dock kammade hem Augustpriset i fackboksklassen var en annan författare som skrev om ett särskilt djur, nämligen *Patrik Svensson* och hans *Ålevangeliet*. Det är en medryckande kultur- och vetenskapshistorisk berättelse om fisken som gäckat människan sedan de gamla grekerna (bokstavligt talat – Aristoteles ägnade ålen stor uppmärksamhet), men det är också en personlig skildring av en far och en son som går ner till ån om kvällarna med sina daggmaskar, revor och hinkar. Svensson varvar minnena från ålfisket med kapitlen om ett kunskapsökande genom århundradena: Hur funkar egentligen den här fisken? Och kommer den att överleva det hot den numera står under? På det viset ställer boken ytterst existentiella frågor på sin spets, och Svensson lägger ålens och människans mysterier tätt intill varandra; vad är det att vara ål och vad är det att vara människa? Och är båda arternas dagar på den här jorden räknade?

”Ålevangeliet” är Patrik Svenssons första bok, och bland 2019 års skönlitterära debutanter återfinns bland andra: *Judith Kiro*s med diktsamlingen *O*, *Maja Thranes* prosalyriska *Anvisning att konservera naturalier*, *Daniel Yousefis* *Den åtttonde kontinenten* som skildrar ett flyktingläger ur en tolks perspektiv, samtliga nomine-

rade till Katapultpriset, vilket kom att tilldelas *Kayo Mpoysis Mai betyder vatten*; om den unga flickan Adi och hennes familj i Dar-es-Salaam. *Kalle Hedström Gustafsson* debuterade med diktsamlingen *Mormorordning, hägringsöar* och även *Linda Rydén Reynolds* gjorde poetisk debut med *Läs mina läppar*, en av de första titlarna från det nystartade förlaget Nirstedt/Litteratur. Även den anonymt lanserade författaren *Bella Batistini* debuterade med en diktsamling, *Mata duvorna*, hos en nykomling bland förlagen, det göteborgsbaserade it-lit.

I en helt annan, om än prosalyrisk, tradition skriver romandebutanten *Pia Mariana Raattamaa Visén*. Hennes *Där rinner en älv genom Saivomuotka* by är en lågmäld berättelse, orden sparsamt och omsorgsfullt använda. Det är en släktrönika som sträcker sig från slutet av 1800-talet och fram till 2015, där stora skeenden och stora känslor skildras med små medel; det är en berättelse som rinner genom tiden som en älv. De långa tidsperspektiven, skildringarna av livet vid en älv i norr och kraven på svenskhet under det moderna samhällets framväxt är alla saker som kan leda tankarna till en jämförelse med Linnea Axelssons versepos ”Ædnan”. Men det är faktiskt mest i det luftiga, lätta och lågmälda som romanen påminner om ”Ædnan”. Släktrönikan är inte längre – åtminstone inte nödvändigtvis – den mustiga, långa, täta berättelsen vi känner den som. Istället är den koncentrerad, med skarpa bilder och toner som sticker ut, som höjer sig över älvens brus. Raattamaa Visén visar att det går att berätta en släkts vindlande, komplexa historia på drygt 200 nätta sidor.

Ett annat verk som har desto tydligare formmässiga likheter med Linnea Axelssons ”Ædnan” är årets litterära skrälldebut, *Marit Kaplas Osebol*. För boken fick hon både Borås Tidnings debutantpris och Augustpriset, inte det vanligaste för en debuterande lyriker. Hem till byn. Det är dit journalisten Marit Kapla färdas i sin skönlitterära debut, den 800 sidor långa, luftiga dikt-kolossen som helt sonika fått namn efter byn där hon växte upp – ”Osebol”. Och precis som Axelsson diktade om Porjus berättar också Kapla en liten orts historia. Men ”Osebol” är inget fiktivt epos, utan en dokumentärpoetisk framställning byggd uteslutande på invånarnas egna utsagor: strax över 40 vuxna människor – snart sagt byns alla vuxna invånare – i nordvärländska Osebol, intill Klarälven, kommer till tals i Kaplas bok. Ingen glömd, alla nämnda med namn. Kapla har jämförts med såväl svenska glesbygdsskildrare som Mats Jonsson och David Värynen, som med Nobelpristagaren Svetlana Aleksijevitj. Adderar man, för formatets skull, också Linnea Axelsson får man en ganska bra bild av den journalistik på vers – lyrisk journalistik? – som Kapla skriver och som sannerligen inte är särskilt vanlig i bokfloran. ”Osebol” är ett egensinnigt utfört diktverk om en resa som är tämligen vanlig i många liv och föreställningar, och möjligen alltmer också i konstnärliga framställningar. Det är rörelsen som, i en kultur som av hävd utsett staden till symbol för utveckling, går i motsatt riktning. Hem till byn.

LARS CHRISTENSEN

NORDEN FORENET MED VOLD? Danmark og "svenskekrigene" 1657-60

Da det svenske og det danske styre omkring midten af 1500-tallet var konsolideret, brød gamle konflikter løs på ny, og rækken af skæbnesvangre "svenskekrige" begyndte. Kongelige danske ambitioner stod over for barske internationale realiteter. Artiklen bygger på forfatterens bog "Svenskekrigene 1657-60. Danmark på kanten af udslettelse" fra 2018.

Lars Christensen er Ph.d. i historie og forfatter til flere bøger og artikler om 1600-tallet og nyere politisk historie, senest "Hannibal Sehested. Krig, magtkamp og enevælde i 1600-tallet" (2019).

"Mellem os og dem er et indfødt had." Så kort og kontant bedømte den svenske feltmarskal Karl Gustav Wrangel på et møde i den svenske rigsdag i december 1654 forholdet mellem Danmark og Sverige. Derfor måtte Sverige hellere angribe og underkue Danmark før som siden. Det ville så at sige være præventivt, for den erfarne feltherre var ikke i tvivl om, at Danmark kun lurede på en chance for at falde Sverige i ryggen.

Det svenske angreb blev ikke til noget i den omgang, ikke fordi rigsrådet var uenigt i Wrangels magtanalyse, men fordi Danmark var beskyttet af en forsvarsalliance med den stærke sømagt Nederlandene. Et svensk angreb på Danmark ville udløse hjælp fra Holland. To og et halvt år senere kom krigen alligevel, da Wrangel på sin vis fik ret: Danmark erklærede Sverige krig og indledte de to intense og blodige krige 1657-60, som bragte rivaliseringen, det medfødte had, som Wrangel talte om, til et højdepunkt og Danmark til kanten af udslettelse.

Kalmarunionens spøgelse

Det "indfødte had" mellem Danmark og Sverige daterede sig (mindst) tilbage til Kalmarunionens langstrakte opløsning i 1400- og 1500-tallet. Det dækkede ganske vist over mange nuancer som intern splid i både Sverige og Danmark, men med Gustav Vasas kroning som svensk konge i 1523 var linjerne trukket skarpt op. Svenskerne havde – i svensk optik – befriet sig fra det danske åg, symboliseret ved Christian 2. "Tyran", som havde forsøgt at knuse den svenske frihedstrang i blod. I dansk optik havde svenskerne gjort oprør mod deres rette konge, og Gustav Vasa var intet andet end en simpel usurpator, en tronraner, som uden legitimitet sad på den svenske trone.

Da både det svenske og det danske styre omkring midten af 1500-tallet var konsolideret, brød konflikten op til overfladen på ny, og rækken af ”svenskekrige” begyndte med Den nordiske Syvårskrig 1563-70. Fra svensk side frygtede man, at danskerne ville omringe Sverige i kraft af de danske besiddelser: Norge, Kongeriget Danmark med Skåne, Halland og Blekinge, Gotland og Øsel. I Danmark håbede såvel Frederik 2. som Christian 4. at kunne etablere et herredømme over Østersøen og følte enhver svensk ekspansion som en trussel mod dette. ”Omringningen” var mere på papiret end reel, men de svenske konger var uhyre følsomme over for alt, der kunne true den unge stat.

Til og med Kalmarkrigen 1611-13 var det Danmark, der havde teten i den nordiske magtkamp, om end det aldrig blev til den totale Østersødominans. Den unge Gustav 2. Adolf førte imidlertid en politik, der både øgede rigets magt udadtil og indadtil styrkede statens muligheder for at udnytte rigets ressourcer gennem skatter til militære formål. Hær og flåde havde altid første prioritet i 1600-tallets stater, men i Sverige formåede man tidligere end i Danmark at indstille hele samfundet på dette.

Sverige tager over

Da Christian 4. involverede Danmark i det store opgør på kontinentet, Tredivårskrigen, vendte billedet. Danmark tabte, mens Gustav Adolf med stor succes og livet som indsats kastede Sverige ind i den kontinentale krig. Sverige som stormagt blev skabt på slagmarker så langt fra Stockholm som Bayern og Alsace. Mod øst ekspanderede Sverige i de baltiske lande på Ruslands og Polens bekostning. I 1643 angreb Sverige Danmark uden forvarsel og bragte den aldrende Christian 4. nær en katastrofe. Ved Freden i Brömsebro 1645 måtte Danmark afstå Gotland og Øsel i Østersøen, Jämtland og Härjedalen i Norge samt Halland for 30 år. Hvis der nogensinde havde været en dansk omringning af Sverige, var den definitivt brudt. Tværtimod kunne man sige, at med svenskernes nye besiddelser i Norden og i Nordtyskland som Bremen og Forpommern var det snarere Danmark, der kunne føle sig omklamret.

Hverken i København eller Stockholm blev Freden i Brömsebro anset som meget andet end en våbenhvile. Kampen om magten i Norden var ikke afgjort, og krigene og den evige rivalisering efterlod et had og en mistænksomhed, som næppe kan overvurderes. De lavere stænder, som i Sverige i langt højere grad end i Danmark var involveret i beslutningsprocessen, blev påvirket af dette, og især frygten og mistænksomheden blev aktivt brugt af konge og adel til at mobilisere alle stænder bag den oprustning, der hele tiden krævede nye ofre af befolkningen i form af skatter og udskrivninger af soldater.

Den "uundgæelige" krig

I stedet for at angribe Danmark gik Sverige i 1655 i krig mod Polen. For krig ville man have. Karl 10. Gustav var opdraget i Trediveårskrigen, og hele hans liv var dedikeret til krig og felttog. Desuden kunne det relativt ressourcefattige Sverige ikke ernære en stor hær. Den måtte i bogstavelig forstand have nogle græsgange, hvor den kunne plyndre og udskrive tvangsskatter af civilbefolkningen. Alternativet, at nedruste, kom ikke på tale.

Felttoget i Polen førte til en række svenske sejre, men ingen afgørelse. Selv indtagelse af Warszawa og den gamle kroningsby Krakow førte ikke til polsk underkastelse. I den situation så Frederik 3. af Danmark og hans rådgivere en mulighed for revanche for den forsmædelige fred i Brömsebro. Måske kunne man endda vende billedet, så Danmark atter blev Nordeuropas ledende magt, og i hvert fald kunne man fjerne den trussel, der hele tiden lå latent for et nyt svensk overfald som i 1643.

Frederik 3. angav selv over for det noget tøvende rigsråd, at hvis ikke Danmark kunne få "satisfaktion og sikkerhed" ved hjælp af traktater, måtte man søge det med våben i hånd. Det var altså både sikkerhed mod svensk aggression og en stærkere dansk position, han søgte. Rigsrådet gik i december 1656 med til øget oprustning, dog på betingelse af, at stænderne accepterede det. På et stændermøde i Odense i februar 1657 slog kansler Christen Thomesen Sehested i sin åbningstale direkte på faren for, at "en hob fattige og sultne soldater ved en hastig overrumpling, ligesom det skete i sidste fejde, uformodentligen skulle bortføre disse landes fedme, folk og gods, disse lande og riger til største skade." Henvisningen til "sidste fejde", altså det svenske overfald i 1643, har utvivlsomt gjort stort indtryk på ikke mindst de jyske delegerede, der havde krigens rædsler i erindring fra både Trediveårskrigen og Torstenssonfejden.

I april måtte rigsrådet konstatere, at forhandlinger med Sverige ikke førte nogen vegne, til gengæld var det en ulidelig byrde med oprustningen, for soldaterne skulle jo have sold, husly og proviant, så inden længe ville man "konsumere sig selv." Krigen måtte gå i gang, eller tropperne hjemsendes igen. Rigsrådet gav derfor tøvende tilladelse til, at Frederik 3. søgte satisfaktion og sikkerhed ved våben. Et vigtigt led i rigsrådets begrundelse var mistroen: Fra Sverige "intet vissere end krig og overfald er at formode", skrev rådet.

Da Danmark erklærede Sverige krig den 1. juni 1657 foregik det efter alle kunstens regler med en herold, der kundgjorde krigserklæringen på svensk jord. Det skulle vise modsætningen til de ugudelige svenskere, som i 1643 havde overfaldet Danmark uden varsel. Til gengæld havde man ingen klare målsætninger for krigen. Kravet om "satisfaktion" gjaldt i første række påstande om svensk svindel med tolden i Øresund og andre jordnære krav. Der har utvivlsomt også foresvævet de danske beslutningstagere nogle forhåbninger om

Hallands generhvervelse og en generel tilbagerulning af Sveriges dominans i Østersøområdet, men særlig konkret var det ikke, og de store mål kunne kun nås med hjælp fra andre magter som Polen, kurfyrsten af Brandenburg og den tysk-romerske kejser. Disse alliancer var blot ikke på plads, da krigen blev erklæret.

Den svenske konge Karl 10. Gustav var noget mere målbevidst. Han gik egentlig bare og ventede på en dansk krigserklæring, ikke fordi han håbede på den, for han havde fjender nok, men fordi han anså en krig mod Danmark som uundgåelig. Da krigserklæringen nåede frem til ham i Polen, satte han straks en lille, men stærk hær af elitesoldater i bevægelse mod Danmark gennem Nordtyskland.

Det kom i høj grad bag på den danske regering, at svenskerne dukkede op ved den holstenske grænse i slutningen af juli 1657. Den danske hær havde indledt felttog mod de svenske besiddelser i Bremen og imod Halland, men trak sig nu tilbage fra hertugdømmerne og overlod Jylland til svensk udplyndring og besættelse; fæstningen Frederiksodde, det nuværende Fredericia, faldt den 24. oktober.

Store planer og en barsk fred

Trods de indledende militære triumfer var Karl Gustavs sejr langt fra sikker. Dybest set var han havnet i en situation, som mindede om Polen: Han havde vundet sejre og nyt plyndringsterræn, men krigen var ikke afgjort. Det krævede en landgang på Fyn og Sjælland, og det hindrede den danske flåde. Kongen forsøgte da at få hjælp fra den engelske flåde via en alliance med Lord Protector Oliver Cromwell. De europæiske monarker nærrede ganske vist en instinktiv modvilje mod den puritanske Cromwell, der havde ladet Karl 1. af England henrette i 1649, men Karl Gustav var ikke sart. I august tilbød han Cromwell, at hvis England hjalp Sverige med at knuse Danmark, kunne de dele Danmark-Norge imellem sig: England kunne få Nørrejylland (Jylland nord for Kongeåen) og dele af Sydnorge, hertugen af Gottorp kunne som Sveriges tro allierede få Slesvig og Holsten samt Fyn, mens Sverige skulle have Skånelandene og fri råderet over resten af Danmark-Norge. Tilbuddet blev varieret flere gange hen over efteråret, blandt andet med en total opdeling af Danmark. Cromwell var ikke helt afvisende, men tiden gik, og vinteren satte en stopper for muligheden for at sende en flåde til Danmark.

Det efterlod Karl 10. Gustav i en prekær situation. Jylland blev langsomt udsuget, og truslen om at Danmark ville få alliancer på plads med mellem-europæiske magter blev mere aktuelle. En stor allieret hær, der rykkede op i Jylland fra syd, ville den lille svenske hær ikke kunne magte, og den jyske halvø ville være en blindgyde.

Karl Gustav Wrangel havde imidlertid et håb: ”Måske Vorherre vil bygge en bro for os”, skrev han til den frustrerede konge. Og det var præcis, hvad

Den tyske maler
Johann Philip Lemkes
maleri "Felttåget over
Lillebælt"
fra 1693. Olie på lær-
red. 311 x 300 cm.
Nationalmuseum,
Stockholm.

der skete. I begyndelsen af januar 1658 satte det ind med hård frost, og den 30. januar, samme dag som en angrebsalliance mellem Danmark, kejseren og Brandenburg faldt på plads i Berlin, gik svenskerne over Lillebælts is og få dage efter over Storebælt. *Tåget över Bält* var i århundreder en af de største heltegeringer i svensk historieopfattelse, i hvert fald indtil en nyere tid begyndte at så tvivl om det forenelige i svensk imperialisme og krigsbegejstring med selvpfattelsen af Sverige som en neutral, humanistisk stormagt.

Den totalt ændrede militære situation, hvor svenske tropper pludselig stod på Sydsjælland et par dagsmarcher fra København, fik den danske regering til at gå med til fredsforhandlinger. De første danske krav om en simpel tilbagevending til før krigsudbruddet vidste man godt var urealistiske, men forhandlerne blev alligevel chokerede over de svenske krav: Skåne, Halland, Blekinge, Bornholm, Møn, Saltholm, Ven, Anholt og Læsø i Danmark, Trondheim Len, Island og Færøerne fra Norge og Pinneberg i Nordtyskland skulle afstås for evigt. Dertil en million rigsdaler og 12 orlogsskibe i krigsskadeserstatning. Lige så dræbende for Danmarks fremtidige muligheder var, at man skulle ophæve alle traktater, der kunne strid mod Sveriges interesser, og Øresund skulle spærres for fremmede orlogsfartøjer. Frederik 3.s halvsøster, Leonora Christina, og hendes mand, den forstødte rigshofmester Corfitz Ulfeldt, som

begge var gået i svensk tjeneste, skulle genindsættes i alle tidligere ejendomme og titler. Det sidste krav var en personlig ydmygelse af Frederik 3., som blev understreget af, at Ulfeldt blev den ene af svenskerne hovedforhandlere.

Forhandlingerne foregik under et massivt pres, fordi Karl Gustav nægtede at indgå våbenhvile, mens man forhandlede, så svenskerne var på march mod København. Under fransk og engelsk mægling nåede man frem til Freden i Roskilde den 26. februar 1658. Nogle af de svenske krav var blevet afværget, men de vigtigste bestod: Afståelsen af Skånelandene og Trondheim Len samt ikke mindst restriktioner på Danmarks udenrigspolitiske handlefrihed. Traktaten lagde op til et dansk-svensk forbund, men ingen kunne være i tvivl om, at det hele gik ud på, at Danmark skulle være Sveriges vasalstat i fremtiden. Kampen om magten i Norden syntes afgjort.

Danmark skal udslettes!

Freden i Roskilde efterlod imidlertid nogle spørgsmål uløst, som først skulle falde på plads. Det viste sig hurtigt, at Danmark ikke havde til sinds at være Sveriges vasalstat, men tværtimod gjorde alt for at hævde enhver tomme af sin selvstændighed. Et forbund mellem de to stater var helt udelukket, selvom man holdt et topmøde mellem Frederik 3. og Karl 10. Gustav på Frederiksborg Slot i begyndelsen af marts. Ifølge traktaten skulle svenskerne rømme Jylland og Fyn til maj, men den svenske konge trak tiden ud, angiveligt fordi danskerne var så længe om at falde til føje med de resterende stridspunkter.

I løbet af foråret og sommeren ændrede Karl 10. Gustav mening. Han indså, at det ikke var muligt at gøre Danmark til en vasalstat, og at fjendskabet bestod. Det så ud til, at Danmark konspirerede med Nederlandene, der ikke ville tolerere et svensk østersøherredømme. Den 7. juli 1658 blev det besluttet i et svensk krigsråd at angribe Danmark. Denne gang var målet Danmarks tilintetgørelse som selvstændig stat for tid og evighed. Og det måtte gå stærkt, inden Nederlandene eller andre stormagter kunne gribe ind. Karl Gustavs ræsonnement var, at når først Danmark var knust, måtte alle andre acceptere Sveriges erobring.

En flåde og en hærstyrke blev samlet i Kiel, men det blev holdt dybt hemmeligt, hvad målet var. De fleste gættede på Svensk Pommern, også den franske udsending Hugues de Terlon, der var med den svenske konge på flåden. Han blev derfor dybt chokeret, da han opdagede, at flåden var på vej mod Danmark, og Karl Gustav uden omsvøb fortalte ham om målet: Danmarks tilintetgørelse. Freden i Roskilde var garanteret af blandt andre Frankrig, så et brud på den var også en fornærmelse mod Ludvig 14. Den svenske konge var helt upåvirkelig. Han sagde, at han havde sikre efterretninger om, at Danmark konspirerede med Holland om at falde ham i ryggen, så angrebet var i virkeligheden defensivt. Da Terlon indvendte, at et fredsbrud ville forfærde hele

verden og ødelægge Karl Gustavs gode navn, svarede kongen, at han kun stod til ansvar overfor Gud.

Den 8. august 1658 gik svenskerne i land på Vestsjælland ved Korsør og marcherede mod København. Her blev man naturligvis chokeret, men ikke grebet af panik, da nyheden nåede frem. Kongen, rigsrådet og borgerne i København besluttede sig for at "gå til ekstrema", det vil sige kæmpe til det sidste, vel vidende at det kunne betyde plyndringer, massakrer og massevoldtægter, hvis København faldt.

International reaktion

Svenskerne indledte en belejring af København, mens Danmark fik udløst de traktater, det havde med andre magter. Kejseren, Brandenburg og Polen sendte en stor hær til Jylland, som svenskerne rømmede. Til gengæld blev civilbefolkningen ramt af Danmarks allierede i en grad, som end ikke svenskerne havde udsat dem for. Plyndringer, voldtægter, vilkårlige drab og tortur blev den brutale virkelighed, som drev tusinder på flugt og udsatte den udplyndrede og udsultede befolkning for en endnu større dræber end de forhadte polakker: smitsomme epidemier, som lagde hele egne af især det sydlige Jylland øde. Den allierede hær kunne imidlertid ikke umiddelbart komme videre på grund af manglende flådestøtte.

Den skulle komme fra Nederlandene, som helt efter forsvarstraktaten med Danmark sendte en stærk flåde. I oktober slog den sig vej forbi den svenske flåde i Øresund og undsatte det belejrede København med forsyninger, soldater og ikke mindst moralsk støtte; københavnerne var ikke alene. Også i Norge var der dansk-norsk succes, da en norsk hær erobrede Trondheim Len, som var afstået til Sverige og derfor allerede havde nået at mærke, at det ikke var nogen økonomisk fordel at komme under den effektive svenske skatteudskrivning.

Karl 10. Gustav forsøgte at fremtvinge en afgørelse på krigen ved en storm på København natten til den 11. februar 1659, men angrebet slog fejl under store svenske tab, og krigen gik ind i en opslidende fase med nålestiksangreb og diplomatisk aktivitet. Imens blev civilbefolkningen i det besatte Danmark langsomt udpint og forarmet af besættelsesmagtens evige krav om forsyninger, indkvartering og udskrivning af mænd til svensk krigstjeneste. Flere steder var der opræk til oprør og guerillaaktivitet mod svenskerne, mest succesfyldt på Bornholm, hvor civilbefolkningen slog den svenske kommandant ihjel og overdrog øen til Frederik 3.s personlige ejendom.

Den påtvungne fred

Hverken Frederik 3. eller Karl 10. Gustav ville give op, så Nederlandene, England og Frankrig enedes om at gennemtvunge en fred i Norden, naturligvis primært til deres fordel. Freden i Roskilde skulle være udgangspunktet for en

ny fred, for dermed ville Øresund forblive delt mellem to herrer. Det var vitalt med fri adgang til Øresund for England og Nederlandene. Imod stormagternes forventning viste det sig, at Karl Gustav var den mest modvillige til at gå ind på kravene. Han ville ikke lade sig diktere noget af hollandske kræmmere og engelske puritanere, hvorimod Frederik 3. behændigt undgik at vise, at han bestemt heller ikke ønskede status quo fra Roskilde.

Resultatet blev, at Nederlandene i efteråret 1659 sendte en flåde til de danske farvande for at tvinge svenskerne til forhandlingsbordet. I første omgang gjaldt det Fyn, som blev invaderet fra både øst og vest. Tropper fra den allierede hær i Jylland og den dansk-nederlandske flåde indtog øen i en knibtangsmanøvre, og i det afgørende slag ved Nyborg den 14. november blev den svenske hær på Fyn udraderet. Også her fulgte horrible plyndringer og overgreb mod civilbefolkningen i krigens kølvand, udøvet af såvel svenskere som af Danmarks allierede.

Karl 10. Gustav mente, at nederlaget ved Nyborg var det værste i hans karriere, og det var måske dobbelt bittert, fordi han ikke kunne gribe ind personligt, men blot stå i Korsør og høre kanontordenen på den anden side af Storebælt. Det fik ham imidlertid ikke til at gå til forhandlingsbordet. I Karl Gustavs verden kunne der altid vise sig noget, som kunne redde ham ud af kniben, som da bælteerne frøs til is i januar 1658.

Den 13. februar 1660 døde Karl Gustav imidlertid af en infektionssygdom, blot 37 år gammel. Sønnen, Karl 11., var kun fire år gammel, og formynderregeringen ønskede fred. Samtidig var Danmarks allierede også på vej til at slutte fred, så Frederik 3. risikerede at blive isoleret. Mæglerne fra England, Frankrig og Nederlandene var uenige internt og alt andet end uvildige, så det blev Hannibal Sehested, gift med Frederik 3.s halvsøster Christiane, der fik skred i forhandlingerne. Han havde været i unåde hos kongen i årevis og havde under krigen opholdt sig i Karl Gustavs lejr på Sjælland, behændigt nok uden at gå i svensk tjeneste. Derfor kunne han nu bruges som mægler.

Det ændrede imidlertid ikke på, at freden måtte blive efter stormagternes vilje; kun mindre justeringer af Freden i Roskilde kunne komme på tale. De områder, som var blevet erobret eller befriet, Trondheim Len og Bornholm, kom tilbage til Danmark; Bornholm dog først efter at Hannibal Sehested havde forhandlet en særskilt aftale på plads, hvorved Frederik 3. købte øen med gods fra Skåne. Øresund skulle åbnes op for fremmede flåder, hvilket var stormagternes pris, foruden altså at Øresund forblev delt.

Norden og Europa

I Danmark var der stor glæde over freden, men ikke over dens indhold. Landet var fuldstændig udmarvet og udplyndret, mindst hver fjerde indbygger var død i løbet af krigen, og staten var reelt bankerot. Men den forfærdelige

fredsslutning i Roskilde stod i hovedtrækkene uændret, fordi stormagterne ville det sådan. Fra svensk side måtte man konstatere, at Karl 10. Gustavs store plan om at forene Norden og med våbenmagt skabe en ny Kalmarunion var død med ham. I svensk tradition har man ofte fremhævet, at med Karl Gustav nåede den svenske stormagt sin største udbredelse, og ikke mindst at Skånelandene blev den varige gevinst. Her glemmer man, at målet var meget større, nemlig Danmarks tilintetgørelse som selvstændig stat. Både i Sverige og Danmark har man indtil de seneste 40-50 år negligeret de enorme civile omkostninger, krigene førte med sig og ikke mindst, at Karl Gustav-krigene også betød afslutningen på den tid, hvor nordiske stridsspørgsmål kunne afgøres internt. Det var stormagternes indgreb, der i sidste ende afgjorde krigen på slagmarken, og hvordan kortet over Nordeuropa skulle se ud. Ikke desto mindre var hadet og mistilliden mellem Sverige og Danmark på ingen måde formindsket, og derfor blev Freden i København også kun en pause på 15 år, før næste livtag gik i gang.

ARILD STUBHAUG

FORSKINGA SOM EIN KUMULATIV OG KOLLEKTIV PROSESS

Om samfunnsvitaren Stein Rokkan

Stein Rokkan (1921-1979) var ein leiande forskar innafor det statsvitskapelege feltet, med samanliknande politikk som ei særleg interesse. Han var i heilt uvanleg grad ein internasjonale forskar, med gjesteprofessorat over heile verda.

Arild Stubhaug teiknar her eit portrett av Stein Rokkan som han har skriva ein stor biografi om. Stubhaug er ein av våre fremste biografar, og har fått mykje ros mellom anna for biografiane om leiande matematikarar som Niels Henrik Abel, Gösta Mittag-Leffler og Sophus Lie. Han har også gitt ut ei rad diktsamlingar.

Han ville stimulere og aktivisere. Han ville vere ein intellektuell vekkar, og han blei det. Han såg på forskinga som ein kumulativ og kollektiv prosess der kvart prosjekt utgjorde ein del av eit større heile i ein kontinuerlig oppsamling av kunnskap til nytte og djupare forståing av sosialt og politisk liv. Det som dreiv forskinga vidare, slik han såg det, var ein grunnleggande polaritet mellom *kumulasjon* og *innovasjon*, mellom systematisk oppbygging av forskingsresultat og stadig søk etter nye forklaringsmønster, nye modellar og paradigme. I denne kontinuerlege prosessen såg han seg sjølv som ein bidragsytar.

I 1968 ønska dei store amerikanske universiteta Harvard, Yale og Stanford alle å få Rokkan i sin stab som fulltids professor i *political science*, statsvitenskap. Liknande tilbod fekk han også frå Wisconsin, Manchester, London og Paris. Han takka berre ja til sporadiske gjesteprofessorat, men tok på seg ei rekke topp internasjonale tillitsverv i eit stadig meir omfattande nettverk.

I heile den statsvitskapelege verda blei Rokkan sett på som ei drivkraft, særleg innan den nye retninga som blei kalle samanliknande politikk. Og då han døydd i 1979, berre 58 år gammal, var han blitt eit forbilde, ein modell av ein *international scholar*.

Kven var Stein Rokkan?

Han blei født 4. juli 1921 i Lofoten, Holandshamn i Austre Vågan, der faren hadde stilling som lærar, og der mange i Rokkan-slekta budde. Seks år seinare flytta familien til Narvik, og her voks Rokkan opp saman med mor og far og ei søster.

I norsk samanheng var Narvik ein spesiell by. Malmtransporten frå gruvene i Kiruna til utskipping over Narvik hamn prega byen og skapte spenningar mellom svenske aksjeselskap, Norske statsbaner og Narvik by. I tillegg kom avvikande kulturelle innslag frå rallarkulturen og konflikhtar mellom etniske nordmenn og vandrande og fastbuande samar.

Spesiell var også Rokkans far, Georg Rokkan. Etter å ha vore lærar i Lofoten blei han brannkonstabel og ein markant personlegdom i Narvik by, ein kunnskapsrik mann, ein ettertrakta privatlærar, ein mykje brukt leilighetsdiktar, ein ivrig talsmann for universalspråket esperanto og ei kort tid redaktør i Ap-avisa *Fremover*. Stein Rokkans far var opptatt av korleis utkantane blei utnytta. Han skreiv bøker om fiskarane sine trange kår, han skreiv om Narvik by og turismens muligheiter, og ein pamflett med den opprørske tittelen "Statens knugende knyttneve over Nord-Norge" (1932).

Men unge Rokkan hadde alt frå barndom og tidlege tenår eit vanskeleg forhold til far sin. Han syntest farens evinnelege poetiseringar var banale og fann farens teoriar om alt og alle heimesnikra. Og verre skulle det bli då tyskarane okkuperte landet.

Med mor si hadde Stein eit vennskapeleg forhold. Ho var stabilt blid, ho heldt familien samla og ville alltid det beste for alle. Ho arbeidde som sekretær før ho gifta seg, og deltok seinare i frivillig arbeid knytt til Narvik Misjonskirke. Nokre av søskena hennar budde i gode kår i Narvik, andre hadde utvandra til Canada og USA. Ein av dei, Einar Arntzen, var blitt ein svært framgangsrik forretningsmann innan kolindustrien i Pennsylvania og finansierte mellom anna bygging av ny Misjonskirke i heimbyen.

På gymnaset i Narvik imponerte unge Rokkan medelevar og lærarar med sine kunnskapar. Han var ein lesehest langt ut over det normale, ein stille gut som i friminutta stod med hendene i lomma og heller ikkje i russetida tok del i dei andre sine aktivitetar. Då han seinare kommenterte dette, sa han at det var fordi ingenting kunne konkurrere med det selskapet han fann i bøkene.

Knapt 18 år gammal tok han (1939) examen artium med beste karakter, presterist på engelsklinja, og då han denne hausten kom til Universitetet i Oslo for å studere, var hans uttalte ønske å bli "ein lærd mann".

Han rakk å ta eksamen i førebauende prøver, norsk grunnfag og fransk mellomfag, alt med topp karakterar, før den tyske okkupasjonsmakta i november 1943 stengte universitetet og arresterte mange studentar. Rokkan var då begynt å studere filosofi i eit inspirerande miljø rundt filosofiprofessor Arne Næss. Mens mange i dette miljøet på ulikt vis tok del i motstandskampen under krigen, kom Rokkan seg nordover og søkte tilflukt i familien si hytte i Holandshamn. Der hadde han stablar av bøker: studierelatert litteratur og anbefalt litteratur frå Næss-krinsens mange seminar. Frå heimen i Narvik kom Rokkans far med ein sjark fullasta med bøker, og han hadde også med

ein radio til hytta i Holandshamn. Og her levde student Rokkan godt det siste halvanna året krigen varte. Han las og noterte, lytta på radio og orienterte slektningane sine i bygda om krigens gang.

I Holandshamn blei freden 8. mai 1945 feira med flaggheising og hurrarop. Men inne i Narvik by måtte Rökkans far stå til rette for sine gjerningar under krigen. Heilt sidan 9. april 1940 hadde Rökkans far forsvart dei tyske okkupantane. Han hadde omsett og sjølv skrive artiklar til den tysk-kontrollerte pressa, og han hadde etter kvart blitt ein såkalla brakkebaron med mange mann i arbeid. Han blei dømt til 60 dagars fengsel, bot og inndraging av ein større pengesum. Georg Rokkan kjente seg uskuldig dømt, og etter å ha sona dommen synest brotsverka hans å ha blitt tona ned også blant folk i Narvik. I alle fall tok han langt på vei opp igjen sine tidlegare sysler som byens leilighetsdiktar og skribent.

Stein Rokkan snakka aldri om farens gjerningar under krigen. Ingen i det hovudstadsmiljøet Rokkan var ein del av, synest å ha visst om farens NS-bakgrunn.

Allereie sommaren 1945 var Rokkan tilbake i Oslo og heldt fram med filosofistudier med sikte på ei magistergradsavhandling om David Humes kontrakteoretiske teoriar. Men han las breitt og tok ivrig del i diskusjonane om dei aktuelle problemstillingane som sprang ut av krigserfaringane: Korleis no skape eit betre samfunn? Kva måtte byggast opp, og korleis kunne vitskapen bli ein del av dei allmenne kulturverdiane?

Gjennom studietida blei Rokkan ein yndlingsstudent for to av universitetets mest profilerte professorar: Arne Næss og Peter Rokseth. Før Næss kom inn i bildet hadde Peter Rokseth rettleia Rokkan gjennom franskfaget og inn i filosofien. Men Næss og Rokseth stod i eit visst ideologisk motsetningsforhold til kvarandre, og det er ikkje opplagt kva veg Rokkan ville ha gått *dersom* det hadde blitt aktuelt å velje mellom dei. Men så døydde Rokseth hausten 1945, berre 54 år gammal.

I det akademiske året 1946/47 oppheldt Rokkan seg i Paris med stipend frå den franske stat. I Paris møtte han dei fremste filosofihistorikarane, han las gamle skrifter på Bibliothèque national og gjekk på forelesingar ved Sorbonne-universitetet der han mellom anna hørde om Jean-Paul Sartre og eksistensialismen. Rokkan innleia også ein korrespondanse med filosofane Karl Popper og Bertrand Russell. Med Russell gjaldt det Rökkans utval og omsetting av 15 essays henta frå Russells ulike samlingar. (Rökkans omsetting kom ut dette året, og blei godt mottatt.) Med Popper dreia korrespondansen seg om det Rokkan meinte stod sentralt i sosialvitskapens metodelære: Er såkalla menneskelege preferansar og hendingar – "human events – forutsigelige" på same måte som ikkje-menneskelege, og kunne det i det menneskelege handlingsmønsteret etablerast normer og reglar, nærmast naturkonstantar som kunne målast meir og meir nøyaktig?

Då Rokkan kom tilbake til Oslo sommaren 1947 blei han i miljøet rundt Arne Næss sett på som den beste talsmann for det denne krinsen av unge forskarar ønskte: å vekke interesse for samfunnsvitskapelege studiar. Med overskrifta "Sosiologien – en vitenskap vi trenger" forklarte Rokkan i ein dobbelkronikk i Arbeiderbladet kva mål denne vitskapen sette seg, kva emne den ville ta opp, kva metodar den ville bruke, og kanskje viktigast: Kva for resultat ville den kunne nå? Han skreiv:

Vitenskapen [sosiologien] skal sette oss i stand til å se lenger og skarper inn i framtida – ikke som profeter, spåmenn eller orakler, men ut fra det eneste grunnlaget som gjennom tidene har vist seg å holde: den grundige utrettelige utforskningen av de lovmessige sammenhengene i de ting vi har kunnet iakttå, i de hendingene vi har kunnet være vitne til.

Rokkan var allereie langt komen i det han seinare omtalte som eit brot i forskarkarrieren: frå ei klassisk lærdomsorientering til veksande interesse for sosiale og politiske prosessar, frå idéhistorie og politisk filosofi til analyse av moderne demokrati.

Han tok magistergraden med arbeidet sitt om David Hume, og same dag som munnleg eksamen var unnagjort, 28. mai 1948, reiste han med Arne Næss til Paris. Der hadde Næss tatt på seg å leie eit stort Unesco-prosjekt og han valte Rokkan som medarbeidar, også fordi Rokkan beherska fransk, engelsk og tysk munnleg og skriftleg og i tillegg las spansk og italiensk og litt russisk.

Formålet med arbeidet i Paris var å klargjere rådande meiningsforskjellar mellom aust og vest i den kaldkrigsfronten som var i ferd med å bygge seg opp. Sentralt i arbeidet stod omgrepet *demokrati* som ideal og realitet. Eit spørjeskjema blei laga og sendt ut, og materialet som kom inn i form av korte svar så vel som lange utgreiingar frå over 100 filosofar, samfunnsvitarar og andre lærde, skulle systematiserast og følgjast opp med kommentarar ved at einskilde svar blei sendt til personar som innbyrdes hadde gitt uttrykk for motsette syn på kva demokrati innebar.

Etter kort tid overlot Næss meir eller mindre det heile til Rokkan. Næss fall av lasset, som han sjølv uttrykte det. Men Rokkan hadde oversikt over kven som hadde svart på kva og kven som skulle utfordrast til meir utfyllande kommentarar.

Rokkans innsats blei lagt merke til av leiinga i Unesco, og Rokkan takka ja til eit tilbod om å arbeide vidare med sikte på ei bok om dette demokrati-prosjektet. Dette innebar eit års opphald i USA og møte med dei leiande amerikanske forskarane, og eit samarbeid som resulterte i boka *Democracy in a World of Tensions*, berre omtalt som Unescos *demokratibind* (1951).

I og med dette demokratiprojektet var Rokkan til fulle blitt klar over sine spesielle evner både i faglege og administrative samanhengar. Denne allsi-

digheten opplevde han både som dilemma og inspirasjonskjelde. Han valte å legge vekt på det siste, tilsynelatande utrøyttelig livet ut.

I det vitenskapelige arbeidet sitt analyserer Rokkan historiske forløp, men erfaringar og vurderingar frå sitt daglige liv var han i liten grad opptatt av å fortelje om. I detalj studerte han politisk mobilisering og val, men signaliserte aldri kvar han sjølv stod, og han stemte aldri ved noko val, heller ikkje då det sto om europeisk integrasjon og EU-medlemskap i 1972. Som forskar fann han det best å være uavhengig. Det var politikk sett frå teoretiske synsvinklar som interesserte han mest.

I forskinga fordjupa han seg i avgjerande hendingar og samanhengar, men det finst få teikn på at han retta eit liknande blick mot eige liv. Det einaste unntaket er det som hende han på tampen av opphaldet i Paris våren 1949. På ei togreise til Roma for å snakke om Unescos demokratiprojekt, møtte han ei britisk kvinne, Elizabeth Harris, og blei hovudstups forelska. Halvtanna år seinare var dei gifte. Rokkan gjorde eit nummer av at det første møtet skjedd 9. april. Men etter nokre få dagars samvær måtte ho tilbake til sitt arbeid som pressearkivar i London, og han til New York med Unesco-materialet. I det følgjande året skreiv han over 90 lange insisterande brev til henne. Ho på si side svarte kanskje litt meir tilbakehaldande.

I desse breva gir Rokkan eit skarpt bilde av kva han venta seg av framtida og av eit samliv. Brev vitnar om ein sterk lidenskap som kanskje også var det som blei retta utover og ga energi og dedikasjon til faget han valte. Det behovet for familieliv som han gir uttrykk for i kjærleiksbrev, er det ikkje lett å sjå at han levde opp til slik livet etter kvart arta seg. Reisene, møta, kongressane, foredrag, artiklane og gjesteføresningane synest å ha tatt all tid.

Berre nokre månader etter Rokkan (29) var tilbake frå USA gifte han seg med Elizabeth (25) i London, og etter eit år ved LSE kom ekteparet Rokkan til Oslo sommaren 1951. Han hadde fått stilling som universitetsstipendiat med plikt til å undervise politisk filosofihistorie, men viktigare enn forholdet til universitetet var engasjementet ved Institutt for samfunnsforskning, ISF, ein nyskapning i det norske forskarmiljøet. Elizabeth fekk periodevis arbeid ved den britiske og den amerikanske ambassaden, etter kvart også kontorarbeid ved ISF.

I nærmare seks år var Rokkan ein krumtapp i arbeidet ved ISF. Han tok del i alle fasar av arbeidet, han presenterte instituttet ved internasjonale møte, og var sentral særleg i to store prosjekt. Det eine var ei brei undersøking og samanlikning av folkeskulelæraren si rolle som oppdragar og samfunnsbygger i sju vesteuropeiske land. I dette 7-nasjonersprosjektet, sjenerøst støtta av Ford Foundation, blei det lagt eit komparativt perspektiv på forskinga og det ga praktiske erfaringar med internasjonalt samarbeid. Rokkan skreiv sju-åtte artiklar, ofte saman med andre, og heldt ei rekke foredrag basert på dette materialet.

Det andre store prosjektet han no sette i gang var eit omfattande valforskningsprosjekt i samband med stortingsvalet i 1957. Her var Henry Valen næraste samarbeidspartnar, og dei skreiv mange artiklar saman, men den store boka dei planla, *Valg i Norge*, kom aldri. Rokkan vedgjekk seinare at prosjektet var overambisiøst. Det var altfor mykje dei ville ha undersøkt og få svar på.

I 1956 var Rokkan ein sterk kandidat til den første faste stillinga i statsvitenskap ved universitetet i Oslo, eit dosentur som etter ei viss tautrekking gjekk til Thomas Wyller. Eit halvt år seinare blei Rokkan kalla (headhunta) til ei stilling som forskingsleiar med lønn som professor ved Chr. Michelsens Institutt, CMI, i Bergen. Her fekk han på alle måtar romslige arbeidsforhold. Allereie første året hadde han permisjon for å vere eit år i USA, både for å etablere kontaktar med dei store amerikanske Foundations, Ford og Rockefeller, og for å hente inspirasjon til ny forskingsaktivitet ved CMI.

Rokkan var 37 år då han kom til Bergen. Og dei neste 21 åra, det vil seie livet ut, blei Bergen basen hans. Her bygde han seg hus, her adopterte ekteparet Rokkan to barn, Siri og Bendik, og her blei ektefelle Elizabeth fast knytt til Engelsk institutt ved Universitetet i Bergen, UiB.

Med Bergen som base levde Rokkan sitt liv som forskar, organisator og lærar, først åtte år ved CMI, deretter som professor ved UiB, avbrote av stadige reiser og diverse opphald som gjesteprofessor på begge sider av Atlanteren. Den travle kvardagen i heimen gjekk i hop takka vere hushjelper og stadig skiftande au pairs.

Gjennom åra publiserte Rokkan ei rekke artiklar og han redigerte mange bøker, i alt saman med over 30 ulike forfattarar. Verkslista hans omfattar vel 200 nummer.

Som valforskar var Rokkan stadig på jakt etter data som kunne forklare kvifor folk stemmer som dei gjer. Han var ein ivrig talsmann for komparativ forskning, og primus motor for etablering og utbygging av dataarkiv for samfunnsvitenskaplege studiar, og han ga også ei vitskapeleg grunngeving for at slike arkiv var viktige.

I den innstillinga som i 1963 blei lagt fram om utbygging av samfunnsvitenskaplege fag og undervisning i Bergen, var Rokkan ein viktig bidragsytar. Og han var sjølvskreven til å få det første professoratet som blei utlyst i sosiologi "med særleg plikt til å forelese politisk sosiologi". Haustsemesteret 1967 begynte han å undervise, 10-12 studentar hadde meldt seg.

I USA kom det samtidig (1967) ut ei bok Rokkan hadde laga saman med den amerikanske sosiologen Seymour Martin Lipset, *Party Systems and voter Alignment*, ei bok som er blitt ståande som eit av 1960-åras mest fruktbare bidrag til politisk sosiologi.

Kort tid etter fekk så Rokkan desse ærefulle tilboda frå Harvard, Yale og Stanford. I USA ville han fått ein gasje tre gonger høgare, og han ville der

kunne arbeidd i eit miljø han godt kjente og med forskarar han alt hadde eit inspirerande fagleg fellesskap med.

Rokkan grunn gav sitt nei med at han i Norge hadde sett i gang prosjekt han ikkje ville andre skulle overta, og takka berre ja til eit gjesteprofessorat kvart tredje år ved Yale University. Og der var han det akademiske året 1969-70. Med seg frå Bergen hadde han Elizabeth og dei to barna, ei mengde hullkort med data om norske val frå 1868 til 1961, og han hadde skaffa plass til sin "top man in computer work", studenten Frank Aarebrot, som skulle assistere i arbeidet med å kjøre det norske valmaterialet gjennom Yale-universitetets store datamaskiner.

Dette var tida for student-opprør og radikaliserings på begge sider av Atlanteren. I Bergen blei Rokkan kritisert for å vere både dominert av amerikansk samfunnsforskning og ein positivistisk teknokrat. Men han synest ikkje å ta seg særleg nær av kritikken og ga uttrykk for at det avgjerande for han var at det blei slått ring om universiteta som "arnesteder for pluralistisk, konfliktaksepterende forskning og for uhemmet spredning av motekspertise".

Åra 1970-73 kan seiast å vere høgdepunkt i Rokkans posisjon som administrativ leiar og forskar. Han var president i IPSA, International Political Science Association, og organiserte verdskongressen der over 1500 statsvitarar var samla, og i sentrum for den faglege diskusjonen stod Rokkans opplegg til tema: "Politikk mellom økonomi og kultur" – eit tema og ein dialektikk han meinte var utfordrande i studiar av nasjonsbyggingsprosessar og massepolitikk.

Rokkan tok initiativ til eit breitt samarbeid mellom statsvitskapelege institusjonar, ein ny organisasjon blei etablert: The European Consortium for Political Research, ECPR, og med støtte frå Ford Foundation og Stiftung Wolkswagen Werk blei dette frå første stund ein suksess med fruktbare samlingar og workshops (i dag med nesten 400 medlemsinstitusjonar).

I 1970 ga Rokkan ut ei samling med 14 av sine viktigaste artiklar, *Citizens, elections, parties*. I denne rekkefølga – borgarane, vala og partia – var dette tema han på brei basis hadde arbeidd med.

Rokkan var – som nemnt – blant dei første som forstod kor viktig dataarkiv ville bli for den empiriske samfunnsforskninga. Med entusiasme hadde han snakka om dette allereie ved den statsvitskapelige verdskongressen i Stockholm i 1955. Han arrangerte ein internasjonale konferanse om dataarkiv, og på hans initiativ sette Noregs allmennvitenskapelige forskningsråd i 1967 ned ein datakomité som skule sikre databruk ved ulike universitetsmaskiner og etablere ein standard for utveksling av data mellom dei ulike anlegga. I 1971 blei denne komiteens arbeidsområde utvida og tok namnet Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD, i dag Norsk senter for forskningsdata AS) Hausten 1973 tok Rokkan grep om NSD og fekk hovudsekretariatet

flytta til Bergen. Seinare gav Rokkan uttrykk for at NSD kanskje var hans viktigaste bidrag til norsk samfunnsforskning.

Om Rokkans internasjonale posisjon vitnar eit omfattande arbeid han hausten 1972 fekk avslutta, fem år på overtid og utan å legge fram noko fullverdig resultat. Saman med ei rekke forskarar hadde Rokkan starta eit prosjekt kalt "The Politics of the Smaller European Democracies". Med støtte frå Ford Foundation var planen at det skulle munne ut i ei bok om kvart av dei elleve demokrati som var valt ut, og det var dei fem nordiske landa, Be-Ne-Lux-landa, Østerrike, Sveits og Irland. I tillegg skulle det lagast ei bok med overordna konklusjonar og modellar.

Under prosjektets gang hadde Rokkan fleire gonger rapportert til Ford Foundation om at arbeidet gjekk tregt og det var vanskeleg å få inn resultat frå deltakarane. Og då han endeleg fem år på overtid måtte konstatere at det ikkje blei meir enn ei bok om Irland, hadde han nok venta seg ein viss kritikk frå Ford Foundation. I staden blei han rost for å ha forsøkt seg på eit så vanskeleg prosjekt, og dersom han med det første var i New York, ville Ford Foundation gjerne høyre kva Rokkan generelt meinte om å finansiere slike store komparative studiar.

For Rokkan sjølv hadde prosjektet gitt rikt utbytte. I rekka av små europeiske demokrati skulle han sjølv sagt ta for seg Norge, og som eit tidleg bidrag skreiv han artikkelen "Numerisk demokrati og korporativ pluralisme. To beslutningskanaler i norsk politikk." Det var i denne artikkelen om krefter og motkrefter i norsk politikk og historie at han kom med onelinaren "stemmer teller, ressurser avgjør", og omgrepa "motkulturar, sentrum-periferi spenningar og politiske skillelinjer".

Sommaren 1974 fekk Rokkan sitt første hjarteinfarkt, og det skjedde på den mest dramatiske måte: på flyet heim til Bergen etter ein konferanse der Rokkans framstilling av norsk historie var blitt kraftig kritisert av historikar Jens Arup Seip. Møtet gjekk av stabelen på Røros og temaet var dei ulike metodane samfunnsforskarar og historikarar gjorde seg nytte av i arbeidet. Statsvitaren Rokkan blei sett opp mot historikaren Seip, og i denne konfrontasjonen kom Seip med innvendingar så drepende at det i visse akademiskars krinsar i ettertid heitte seg at Seip så å seie tok livet av Rokkan. At Rokkan etter hjarteinfarkt aldri heilt kom til hektene igjen, nørte sjølv sagt opp under slike talemåtar.

Seips kritikk gjekk ut på at Rokkans omgrep var for upresise og utvikla for å passe inn i enkle modellar der det empiriske grunnlaget var mangelfullt. For historikaren var sentrum-periferi modellen lite eigna som analysereiskap, og tankefigurane den skapte førte lett forskaren på vidvanke. Men Rokkans modellar var tiltalende og samsvarer med det Seip kalla "vår estetiske og logis-

ke sans", og han spurte kvast og retorisk: "Hva er vakrere enn en sirkel, hva er mer tiltrekkende enn et sentrum?" For å få fram slike lettfattelege oversikter var Rokkan underlagt det Seip kalla "modellenes tyranni".

Rokkan som alltid såg på modellane sine som hjelpemiddel, hypoteseprøving i stadig søk etter å utvikle dei i betre kontakt med data, vrei på Seips uttrykk og svarte at det kanskje likevel var betre å underkaste seg "modellenes ytterst temporære tyranni" i kampen mot noko langt farlegare: det permanente "detaljenes tyranni".

Etter hjarteinfarkt som sommaren 1974 og eit halvår med flyforbod prøvde han lenge å halde same drepende arbeidstempo med reiser, konferansar, workshops, rapportar og manuskript.. Tre år etter det første fekk han eit nytt hjarteinfarkt og blei liggande åtte veker på sjukehus i Mannheim. Han blei med sitt eige uttrykk, "styggredd" for ikkje å få tid til å gjere ferdig det han hadde i tankane. Han avvikla det meste av sine tillitsverv og planla å trappe ned til ei professor II stilling for å gå inn i ein rein forskarstilling ved CMI. Med eigne ord hadde han altfor lenge for lett latt seg "friste av kortsiktige oppgaver og organisatorisk aksjon".

No ønskte han utelukkande å konsentrere seg om forskning, og dra i land prosjektet han hadde kalt "Economy, Territory and Identity", berre omtala som ETI-prosjektet. Ut frå stikkorda økonomi, territorium og identitet var formålet å kaste lys over den politiske utviklinga i Europa. Sentrum-periferispenningar, utkantforsvar og grenseproblematikk stod sentralt i arbeidet. På norsk blei prosjektet kalt "Territoriale strukturer, regionalpolitikk og periferi-respons i Vest-Europa".

Rokkan hadde fått 14 forskarar frå ulike europeiske land med seg i arbeidet, og det heile finansiert av Stiftung Volkswagenwerk med støtte også frå det norske forskingsrådet NAVF. Oppgåva for kvar og ein i gruppa var å studere forholdet mellom sentrum og periferi i sine respektive land og den politikk som var blitt ført i desse relasjonane. Gjennom det kollektive arbeidet skulle alle slags forhold mellom sentrale og perifere regionar i Europa kartleggast. Slik skulle styrken i perifere protestrørsler, dei såkalla motkulturane, forklarast. Resultata frå dette ETI-prosjektet var viktige for at Rokkan i neste omgang skulle kunne fullføre det han kalte eit begrepskart over Europa, "A Conceptual Map of Western Europe", eit kart som skulle kartlegge sosiale prosessar og politiske virkemiddel gjennom fleire århundre.

Prosjektgruppa møttes til samlingar i ulike europeiske byar, men Rokkan kunne i mindre og mindre grad fysisk vere til stades. Helsetilstanden blei stadig dårlegare, også nyrene begynte å svikte. Men sjølv om han ikkje kunne delta i diskusjonane, kommenterte han ivrig per brev dei ulike delrapportane som blei lagt fram, og han minna forskarane om at det mest utfordrande i pro-

sjektet var å få opp i dagen vilkåra for at periferiane med sine særtrekk skulle kunne bestå. I denne korrespondansen med sine utvalte forskarar formulerte Rokkan, kanskje klårare enn nokon gong, holdningar til eigen ståstad og eige verdigrunnlag. Han skreiv:

Jeg er en polyglott [flerspråklig] og en pluralist. Jeg ønsker å beskytte utkantspråkene, men ønsker ikke å begrense folk til ett språk. Jeg er imot kulturelt livegenskap. Jeg anser det som en grunnleggende menneskelig rettighet å bli gitt mulighet til å tilegne seg andre språk enn det lokale. Dette vil gi borgeren noen valgmuligheter i planleggingen av sitt liv. Slik sett er jeg like mye imot jakobinsk [streng, fanatisk] sentralisering som autarkisk autonomisme [despotisk selvstyre]. Jeg vet det vil bli innvendt at denne pluralistiske posisjonen vil dempe innsatsen i arbeidet for å støtte periferiens språk. Jeg tror ikke det: Jeg setter mye større pris på en stillingtagen basert på et aktivt valg enn ett som er passivt akseptert.

Han tilføyde at om helsa heldt, ville han straks forsyne forskargruppa med meir tekst, og han forsikra at dialyse to-tre gonger per veke ikkje heilt skulle få ta knekken på arbeidskapasiteten. Men berre nokre månader etter at han skreiv dette, 22. juli 1979, var det slutt. Rokkan døydde på Haukeland sjukehus. Under dialysebehandlinga stansa hjarta, og legane lykkast ikkje i å få det til å slå igjen.

NT-INTERVJUN

FØR NATTEN TAGER OS TILBAGE

Samtale med digter Søren Ulrik Thomsen

Foto: Gyldendal

Søren Ulrik Thomsen.

Et kort øjeblik når jeg vågner
 har jeg glemt
 at kastanjen overfor er fældet
 og at bøgerne af min ungdoms stjerner
 gule og bulede
 står i en kasse på gaden
 til ti kroner stykket
 ja, selv at du for længst er væk.
 Men i næste sekund
 Har jeg indhentet alle tredive år
 og hen under aften
 oven i købet fået en fremtid
 før natten tar mig tilbage.

fra digtsamlingen *Rystet spejl*, 2011

Lisbeth Bonde har mødt den danske digter Søren Ulrik Thomsen (f. 1956) til en samtale om hans forfatterskab. Mødet finder sted i hans lejlighed i det indre København. Som digter og essayist er Søren Ulrik Thomsen sin generations og sin tids mest fremtrædende fortolker. Han blev ideologiske talerør for de vigtige nybrud i 1980'erne, og hans betydning for digtekunsten og for det litterære miljø i Danmark kan ikke overvurderes. Indtil foråret 2020 var han også sekretær i Det Danske Akademi.

Søren Ulrik Thomsen sætter ord på fænomener og rørelser i samfunds- og åndsudviklingen, før de faktisk indtræffer. Med sit fintmærkende poetiske sprog, der på én gang rummer sansning og tænkning i et betydningsudvidende samspil, og med sit vid og sin humor, har han beriget generationer af danskere. Han har fået digtekunsten genindskrevet på den litterære agenda som en vigtig erkendelsesskabende, litterær genre.

Søren Ulrik Thomsen har fra starten lagt vægt på at frisætte kunsten fra ideologiernes bevidsthedsindskrænkende jerngreb og har insisteret på kunsten som et særligt erkendelsesrum. At den sætter en forskel i verden, at den er kunst *per se*, og at den som sådan adskiller sig fra alt muligt andet.

Hans ikoniske lejlighed, der indgik som en vigtig kulisse i instruktøren Jørgen Leths filmiske digterportræt *Jeg er levende*, ligger på fjerde sal ved Søerne i København. På de tæt besatte vægge vidner enhver plakat, ethvert

billede og enhver tegning om hændelser og oplevelser, der har relation til hans forfatterskab eller tjener som inspirationskilder inden for fin- og populærkulturen. Det er en genuin digterhule, et bohemens diskrete refugium, hvor hans essays og digte er blevet til igennem de sidste 25 år, og som han siger: ”Jeg bliver boende, indtil jeg skal bæres ud.”

På et bord ligger tre piber i et stativ. Deres finpolerede overflader afslører, at der bliver passet godt på dem. Jeg erindrer ellers Søren Ulrik Thomsens humoristiske essay ”Farvel og tobak til tekstens stof” fra essaysamlingen *Repremiere i mit indre mørke* (2009), hvor han – sekunder inden han fylder 40 – tager afsked med tobakken *for good*. Men han har indgået en pagt med sig selv om at tillade sig denne ”kolossale nydelse, jeg aldrig vil nægte at tobakken gav mig” igen, når han fylder 70 år. Så hvad laver de piber der?

”Min eks-kone, der er sygeplejerske, har sagt, at jeg godt kan tillade mig et enkelt stop om dagen,” smiler han.

Vi sætter os til rette på begge sider af skrivebordet, hvorfra der gennem det åbne vindue er et indbydende kig ud over søen og gaden. Det er en varm eftermiddag i august.

Hvorfor blev du i grunden digter? Hvem eller hvad inspirerede dig, for du vidste ret tidligt, at digter skulle du være?

”Jeg skrev allerede digte som dreng, men de rigtige digte begyndte jeg først at skrive, da jeg gik i 2. g på Det frie Gymnasium og boede på et klubværelse i Købmagergade. Da skrev jeg seks små digte, som jeg sendte ind til tidsskriftet *Hvedekorn*, der dengang blev redigeret af den danske kritiker Poul Borum, som antog dem. Jeg fandt ud af, at jeg kunne udtrykke noget i poesien, som ikke kunne siges på nogen anden måde, hverken når jeg fortalte noget til en ven eller skrev et brev, en gymnasiestil, en prosatekst eller en teoretisk tekst. Der var noget, som ikke kunne fanges i nogen andre tekstmæssige genrer end i digtet. Det var den ene erfaring. Den anden, som blev afgørende for mig, var, at digtene begyndte at tale tilbage til mig. De var ikke kun et udtryk for noget, der var inde i mig, men når jeg havde skrevet digtene, var der mere i dem, end der var i mig. Den, som skriver digtet, er også dets første læser, og pludselig stod der noget i digtet, som overraskede mig selv: Det havde revet sig løs fra mig og var blevet til noget objektivt. Jeg husker, at en af de første oplevelser af digtet som et selvstændigt univers skyldtes noget meget enkelt, nemlig noget med at bytte om på ordene, så en helt ny betydning opstod for øjnene af mig.”

Men inspirationskilder var der vel også?

”Jeg har selvfølgelig haft de samme inspirationskilder som alle andre i vores generation: Henrik Nordbrandt og Inger Christensen har betydet meget for mig, Peter Laugesen, Klaus Høeck. Men også andre digtere, eksempelvis

Georg Trakl og Fernando Pessoa, der ligesom vores hjemlige Ole Sarvig og Per Højholt har været vigtige inspirationskilder. Jeg har tit tænkt på, hvorfor jeg ikke har haft behov for det rituelle fadermord, dvs. at man må gøre op med det forbillede, som har betydet allermest for en og senere har behov for at kritisere sønder og sammen for at få uddrevet, fordi indflydelsen bliver for voldsom. At jeg ikke har haft brug for dette, skyldes vel især, at de to digtere, som i særlig grad blev faderfigurer, har holdt hinanden i skak. Ole Sarvig var nok min første store, svimlende inspiration, men da jeg begyndte at skrive, kom Per Højholt meget hurtigt til at betyde meget. De to er så forskellige, at de vel nærmest er hinandens modsætninger. Sarvig: intuitiv, religiøs, sensymbolistisk, fuld af patos og alvor. Per Højholt: intellektuel, en Spielverderber, der gør nar ad enhver forestilling om, at der kan gives en forklaring på noget som helst. Han hiver hele tiden tæppet væk under læseren og har enormt megen humor, og så er han fantastisk dygtig til at vise digtene som nogle små selvreflekterende sprogmaskiner. Den metabevisthed findes ikke hos Sarvig, som digtene bare kommer søvngængeragtigt ud af som nogle mærkelige, gådefulde og rene udsagn. Ingen af de to digtere har fået lov til at bestemme, for det forholdt sig aldrig sådan, at jeg smed Sarvig ud, da jeg begyndte at læse Højholt, ligesom det heller ikke har været nødvendigt for mig at gøre op med Højholt, for Sarvig har opvejet ham. De har været lige stærkt til stede begge to, og jeg tror også, at de repræsenterer to sider af min egen poesi.”

Du har aldrig nægtet, at du er kristen – du citerer eksempelvis den danske salmedigter B.S. Ingemann (1789-1862) på titelbladet i debutsamlingen City Slang – ”Bliv hos os, naar Mørket vælder/Af Nattens Sluser ud!” en anrøbelse af Gud, når mørket sænker sig og fremkalder angst i os. Hvordan har den rige, danske salmekunst påvirket dig?

”Kristendommen kommer ret sent til mig. Jeg havde aldrig tænkt på mig selv som kristen før engang i 1990’erne, tror jeg. Men min gamle forlægger fra Vindrose, Erik Vagn Jensen, der var kommunist, sagde til mig allerede fra begyndelsen: ”Søren Ulrik, du er jo katolik, kan du ikke forklare mig...?” Det tog han bare for givet. Han vidste, at jeg var troende, 20 år før jeg selv vidste det! Jeg er nu ikke katolik, men som højkirkelig lutheraner er jeg da tæt på at være det. Men inden da betød salmedigtningen noget for mig. Jeg har altid beundret Ingemann for hans helt suveræne evne til at forene det billedmæssige og det klanglige i poesien. Ham har jeg altid været betaget af som digter – uden nødvendigvis at tænke over den religiøse side af hans poesi. Som jeg også fortæller i Jørgen Leths portrætfilm, skulle vi lære salmevers udenad i landsbyskolen, hvor jeg gik, inden vi flyttede til København. Når man i Grundtvigs salme ”Blomstre som en Rosengaard” sang ”Mødes skal i Stråledans, Libanons og Karmels Glans, Sarons Yndigheder”, forstod jeg ikke

en lyd af det, men jeg fornemmede, at det var noget meget fantastisk. Så jeg forstod det, som det bør forstås: Med fascination. Så kan man senere vende tilbage og læse det mere grundigt.

Da jeg havde skrevet *Hjemfalden* i 1990-91, begyndte der at dukke ord som Gud og evighed op i digtene. Det syntes jeg faktisk var *bad news*, da der i Danmark er en meget hård modsætning mellem modernistisk kunst og kristendom. Jeg tror også, at denne modsætning er hårdere trukket op her end mange andre steder. Her stiller man sig enten det ene sted eller også det andet. Vi har her i landet ikke haft en skikkelse som T.S. Eliot, som jo på én gang var høj Kirkelig anglikaner og eksperimenterende modernist. Ole Sarvig kom for sent. Han var kristen og samtidig en virkelig original modernist, men han skriver sine digte i 1940'erne og skulle jo have været der samtidig med Georg Brandes, hvis den modsætning skulle have været oplødt. Men da jeg jo lige var blevet anerkendt som digter, syntes jeg ikke, at det var særlig gode nyheder, hvis der kom for mange kristne spor i min poesi. Så kunne jeg jo frygte, at jeg blev smidt ud af foreningen," ler Søren Ulrik Thomsen. "Det var jo en lidt fej overvejelse, men der var også en anden betænkelighed, som er mere rationel. For man er jo kun digter i kraft af, at man har et meget personligt sprog, og kristendommens sprog er helt overvældende, så hvis det fik lov til at invadere min poesi, så kunne det udlette mit personlige sprog. Det var en reel overvejelse.

Noget, der har været vigtigt for din og min fælles generation [digteren og interviewereren er født med én dags forskel, lb] var at protestere imod det politiske overherredømme, som vi kendte fra marxismens forsøg på at gøre kunsten til bydreng for politikken. For vores generation var det vigtigt at insistere på kunstens autonomi og fastholde, at det æstetiske er et selvstændigt erkendelsesområde, som ikke kan reduceres til noget andet. Der var derfor ikke vundet noget ved at gøre sig fri af det politiske og så samtidig få en religiøs ridefoged. Nu syntes jeg faktisk, at digtene i *Hjemfalden* var gode. Jeg tænkte, at hvis det er forkert, at digteren skal kigge sig selv over skulderen for at bestemme, hvad der skal stå i digtene, så det passer med fx det politiske, så må det jo også være forkert, hvis digteren skal kigge sig selv over skulderen for at bestemme, hvad der *ikke* skal stå. For det er jo digtene, der er autoriteten, og ikke mig. Hvis digtet er godt, så er det godt. Så nytter det jo ikke at få det til at holde op med at tale om Gud og evighed. For gør det det, så er det fordi det skal gøre det.

Alt i alt ledte disse tanker frem til en erkendelse af, at kunsten må forholde sig til hvad som helst – politik, religion, etik, filosofi – hvis den først og fremmest er – kunst.

En vigtig formulering for mig i den forbindelse er, at jeg er kristen og jeg er digter, men jeg er ikke en kristen digter. Poesi er en ting, teologi en anden. Poesien er et selvstændigt niveau, og digtene må knævre, som de bedst kan."

Du er ofte vendt tilbage til din flytning fra det provinsielle Stevns – nærmere bestemt Store Heddinge – til København K, som noget helt afgørende og initierende. Dengang, du flyttede, var du ganske ung og uhyre receptiv, men havde nået en alder hvor storbyen kom til dig med en lang vifte af muligheder og tilbud til det unge menneske, men den var samtidig uoverskuelig, mørk, farlig og dystert. Hvad har det betydet for dig som digter in spe på den ene side at have haft provinsens ro, langsomhed og større tydelighed som klangbund med mindre flimmer og færre mennesker i de tidlige, formative år og så at arrive til storbyen med dens højere puls og dens både auditive og visuelle støj foruden menneskestrømmene, ungdomskulturen og det mere klassiske kulturliv som klangbund i de senere formative år?

”Jeg kom til København fire år før den klassiske bondestudent, der typisk ankommer i forbindelse med et studium på Københavns Universitet. Det har betydet helt enormt meget med dette skifte. Men det er jo ikke sådan, at jeg er vokset op i en eller anden provinsidyl, for jeg brød mig ikke meget om det sociale liv på Stevns. Det var en befrielse at komme til København og slippe for de sociale helvedesmaskiner, der følger med hele tiden at måtte omgås de samme få mennesker. Hvad der har givet mig en livslang gysen for det mikrosociale – foreningsliv, klubber, kollektiver.

København gjorde et kanonstort indtryk på mig, og storbybegejstringen blev dobbelt op for mig pga. flytningen til hovedstaden, og fordi storbyen samtidig blev ikonisk for vores generation, firsergenerationen. Generationerne før os – her tænker jeg både på hippierne og på de venstreorienterede – dyrkede naturen og dæmoniserede storbyen, som de anså for at være indbegrebet af kapitalismen, hvor undertrykkelsen og fremmedgørelsen herskede i de trøstesløse gader. Alle deres positive referencer henviste til natur: Der var kokosmætter på gulvet, hessian på væggene, afsyrede bondemøbler i stuerne, indianske uldhuer på hovederne og brune ris til middag. Alt henviste til naturen. Med vores generation skete det omvendte. Vi dyrkede storbyen med Velvet Underground, David Bowie og Kraftwerk, med grønt hår og blå neon. Vi tilbad både kunsten og det kunstige, og eftersom jeg kom udefra, kunne jeg faktisk ”læse” storbyen med en større sensitivitet end københavnernes selv, ligesom de digtere, der tidligere i århundredet havde oplevet storbyen som både et chok og en åbenbaring og nu igen blev en inspiration.

Folk taler ofte om, at min første digtsamling *City Slang* handler om fremmedgørelse og ensomhed i metropolen, men den er i lige så høj grad skrevet på en bundløs fascination af storbyen. Af hele scenariet. Den udkommer i øvrigt næste år i en 40 års jubilæumsudgave på mit forlag Gyldendal.”

Men på Stevns fik du en ven, som du har fulgtes med siden din allertidligste ungdom, nemlig den senere bassist og sangskriver i punkgruppen Sods – senere Sort Sol – Knud Odde, der i dag primært er billedkunstner?

”Ja, og Knud fik en meget stor betydning for mig. Hans viden og dannelse både indenfor litteratur, musik og billedkunst var meget større end min. Det var ham, der introducerede mig til Lou Reed og en masse avanceret rock-musik, som jeg ikke kendte på det tidspunkt, hvor jeg mest lyttede til knal-lertrock, dvs. Deep Purple, Black Sabbath og andre rockgrupper i det regi. Så dette venskab tilbage på Stevns var meget vigtigt, og jeg er meget glad for, at Knud har kunnet blive ved med at lave vignetter og andre visuelle ting til mig, ligesom det glæder mig, at han har opnået det kunstnerliv, der er blevet ham til del. Han står uden for alle trends og generationer, men når du cykler rundt i København og kigger ind ad vinduerne, kan du se hans tryk og plakater på folks vægge. Jeg er ikke sikker på, at han ved, hvor heldig han er som billedkunstner.

Apropos punken, har jeg tænkt meget over, hvad man kunne kalde forskellige generationsskæbner, for det er ikke enhver biologisk generation af dygtige kunstnere, som også bliver, hvad man kunne kalde en kulturhistorisk generation. For at det kan ske, tror jeg, at bruddet med den foregående generation i kombination med den nye generations dagsorden skal ske nærmest fra den ene dag til den anden og *hele* vejen ned igennem kulturen. Det skete for 1968’erne, og det skete for os i 1980’erne. På universiteterne gjorde man op med universitetsmarxismen og begyndte at læse semiotik og de franske filosoffer. På musikscenen florerede de såkaldte supergrupper, der var lidt kunstigt sat sammen af fremragende instrumentalister, som var teknisk overlegne, men samtidig temmelig kedelige. Rockmusikken var blevet for manieristisk, og så kom punken og ville føre den tilbage til rødderne, der bestod i de tre akkorder og den store energi. Billedkunstnerne begyndte at male igen, efter at det havde været *no go* før 1980’erne, mens den eksistentielle alvor, der havde haft dårlig presse siden Heretica-tiden i slutningen af 1940erne, vendte tilbage til poesien, hvor vi samtidig gerne ville have klassiske poetiske dyder som det musikalske og det visionære tilbage efter den lidt for prosaisk orienterede poesi i 70erne.

Det er typisk, at en generation gør oprør mod dem, der kom lige før og griber tilbage til en generation endnu længere tilbage, altså bedstefadergenerationen. Vi greb bag om 1960erne og lod os inspirere af bl.a. 1940erne poesi, mens generationen efter vores til gengæld var dødtrætte af firserdigternes skønhedsdyrkelse og patos og i stedet greb tilbage til 1960erne og prioriterede humor, ironi, dekonstruktion og spex. Og sådan skal det også være. Det, jeg gerne vil frem til, er at efter vores generation er der kommet virkelig mange gode forfattere, der imidlertid ikke blev en generation i kulturhistorisk

forstand, dvs.; de blev ikke aflæst som et kollektivt fænomen og fik derfor heller ikke det spektakulære mediegennembrud, som vi fik. Til gengæld er de hver især fra dag 1 blevet læst og taget alvorligt som individuelle forfatterskaber, mens jeg jo for altid vil være 'firserdigter' og skal rejse rundt i mit konfirmationstøj resten af livet. Forskellige generationsskæbner med hver sine fordele og ulemper.

Der er altid en lille gruppe af unge mennesker, som skal sige noget nyt, der ikke er sagt før. De, der er lidt ældre og de, der er lidt yngre, kan ikke sige det. Det kan kun de unge, som virkelig er i sync med tidsånden. De sætter så dagsordenen for det, der skal tales om, og det kan de gøre gennemsnitligt syv, maksimalt ti år, for så vil nye erfaringer, som skal formuleres af et nyt hold, presse sig på. Men den generation, som fulgte efter vores, havde svært ved at komme til orde, fordi vi som kulturhistorisk meget synlig generation blev ved med at fylde for meget alt for længe, måske femten i stedet for ti år, hvad der gav anledning til massiv frustration i den efterfølgende generation."

Hvordan arbejder du? Hvordan kommer stoffet til dig?

"Læser man interviews med kunstnere i dag, så siger de næsten alle sammen den samme kliché, nemlig 'at kunst har ikke noget med inspiration at gøre, kunst er hårdt arbejde'. Jeg forstår ikke, hvorfor det ligefrem skal være hårdt arbejde? Måske fordi vi kunstnere er under mistanke for, at det er lidt af en loppetjans, vi har fået? Men kunst *har* efter min mening noget med inspiration at gøre. Jeg sætter mig altså ikke ned og siger: "Nå, jeg er jo digter, jeg må hellere skrive et digt i dag." Hvem skulle dog gide læse det? Nej, jeg skal have en eller anden impuls, en inspiration, en foræring, som melder sig med sin egen nødvendighed, og det behøver ikke at komme i fuld færdig form. Det kan bare være en enkelt linje, som er i mit hoved. Når den så er der, kan jeg begynde at arbejde på digtet. Der er tale om en udveksling mellem inspiration og så noget, som jeg gør."

Og så selvstændiggør digtet sig?

"Ja, og det gådefulde er jo, at selvom digtet nødvendigvis spejler noget, som er i digtets forfatter, så rummer det samtidig en betydning, som *ikke* er i ham. Det er et rystet spejl. Ligesom du kun kan læse digtet i kraft af en spejling, en vis genkendelighed i forhold til din egen virkelighed, men først når spejlet begynder at ryste af en betydning, som ikke er i dig, bliver det spændende."

Her til slut kan jeg ikke nære mig for at spørge dig om, hvad du frygter mest af fremtiden. Nu tænker jeg ikke personligt, men på den store, globale udvikling?

"Nok allermest, at de alvorlige problemer, vi står i lige nu – her tænker jeg især på klimakrisen – vil betyde, at nogle mennesker vil forsøge at løse dem udenom demokratiet og retssamfundet. At man vil tage mere radikale midler

i brug, fordi man ræsonnerer, at problemerne er så presserende, at man ikke kan vente på de langsommelige demokratiske processer.

Jeg er absolut tilhænger af, at alle skal behandles som lige borgere uanset etnicitet, kultur, køn, religion, og seksuel orientering, og at der skal protesteres, når nogle diskrimineres, sådan som f.eks. Black Lives Matter bevægelsen fuldt berettiget gør, når den forsøger at fastholde retssamfundet på dets egne principper. Men jeg frygter en identitetspolitisk radikalisme, som ønsker en revolution, der ligesom alle andre revolutioner vil afbrænde fortiden, så nutiden kan blive fuldkommen ideel og ubesmittet. Som når islamisterne ødelægger oldtidsbyen Palmyra, eller når man minsandten foreslår at skrive Shakespeare om, så hans tekster passer med nutidens syn på kønsrollerne. Den slags redigering og retouchering af historien bedrev man jo i Sovjetunionen i en grad, så det har givet anledning til et russisk ordsprog, der lyder: ”Det er svært at spå, især om fortiden.”

Lisbeth Bonde

Faktaboks

Blandt Søren Ulrik Thomsens seneste værker kan nævnes ”Samlede Thomsen”, Gyldendal 2014, essaysamlingen ”En hårnål klemt inde bag panelet”, Gyldendal 2016, ”Om storby” Gyldendal kolibri 2018. I 2021 genudgives debutsamlingen ”City Slang” som en 40 års jubilæumsudgivelse.

Søren Ulrik Thomsen har modtaget en lang række priser og legater, bl.a. Statens Kunstfonds livsvarige ydelse, 1995 og Søren Gyldendal Prisen i 2015. Han er æresalumne ved Københavns Universitet 2016 og siden 1995 medlem af Det Danske Akademi siden 1995.

Om Søren Ulrik Thomsens forfatterskab, bl.a.: Sune Auken og Svend Skriver *Det der forsvinder, tager jeg med* (2011).

FÖR EGEN RÄKNING

NORDENS SAK ÄR VÅR – DEL 2

Foto: Ulf Lodin

Bo Andersson

Bo Andersson var 2011–våren 2020 generalsekreterare i föreningen Norden i Sverige.

I denna artikel drar han slutsatser från åtta års folkligt nordiskt samarbete i förhållande till dagens situation och möjliga framtider.

”Drabbat av dubbla åsknedslag står det nordiska ekträdet i dag splittrat.

Det kom ett åskmoln från öster. Urladdningen sargade dess finska gren. Men den höll, och den håller ännu, prövad i ännu ett östanväder. Med den svenska grenen är sammanhanget, trots påfrestningar, obrutet.

Det kom ett stormmoln susande från syd. Dess ljungeld ven över Jyllands hed och de danska öarna, gjorde nedslag på nedslag i hart när ett och samma ögonblick i Norges fjordar och fjäll. Den danska och norska grenen klövs nästan bort ur sitt

naturliga samband med grenen Sverige...

Sedan griftegångars och hällkistors tid fast rotad i gemensam rättskultur, friboenhet och självtukt utstår Nordens ek nu den stora stormens prövning. Så visst som vi tro, att rätt skall överleva våld och våld, så tro vi att dess krona, med alla sina grenar åter sammanväxa och helade, skall lyfta sig upp ur ett splittrat och sargat nu i den rymd, där den allena kan andas. Dess namn är Frihet”.

*Rickard Sandler,
Nordens sak är vår, 1943*

Vad anförde Rickard Sandler som några av betingelserna bakom det moderna Norden?

För det första: Natur, språk, kulturutveckling hade medverkat till den egenartade självständiga politiska konstellation som benämndes Norden. *För det andra:* De nordiska staterna inrymmer de äldsta statsbildningarna i Europa med bevarad kontinuitet som fria självständiga stater. *För det tredje:* De är den europeiska demokratins äldsta företrädare. *För det fjärde:* Norden i modern mening började med både Finlands (1917) och Islands (1918) självständighet. Det är fem självständiga småstater med en utpräglad individualitet som funnit sin enhetstanke i samarbetet sinsemellan och som oberoende stater i förhållande till varandra.

Nu ska vi inte stanna vid historien, men vi ska komma ihåg att nuvarande situation och nordisk enhet i form av självständiga stater har mött starkare åskväder än dagens Covid-oväder.

Jag ska i denna artikel försöka dra några slutsatser av åtta års folkligt nordiskt samarbete som generalsekreterare åt föreningen Norden, i relation till vår nuvarande situation och möjliga framtider. Jag utgår från ett aktörsperspektiv och kommer att fokusera på några aspekter och perspektiv i vår nuvarande situation och vad som underlättar respektive försvårar det nordiska samarbetet, utifrån ”nordisk nytta” och ”Nordens bästa”.

Först några teoretiska ansatser

Som tjänande generalsekreterare i en folkrörelse i syfte att främja, stödja och stärka nordiskt samarbete är ansatsen i första hand aktörs- och rörelseorienterad. Detta jämfört med att vara strukturorienterad.

Aktörer syftar till att åstadkomma något, de lär sig löpande och de påverkar och påverkas av omgivningen. Det sker i en pågående historia där historiska händelser dels nödvändiggör, dels möjliggör andra händelser.

Sett från ett rörelseperspektiv sker en fortlöpande organisering där många olika processer pågår samtidigt. En del av dem utvecklas till organisationer med formella regler, roller, valordning, besluts- och ledningsstrukturer. Ur de sociala systemen kan uppstå varaktiga institutioner, eller kulturella system, med sina grupper, normer, värden, vanor, rutiner, ritualer med mera.

Vi vet att organisationer och institutioner är tröga att förändra. Men i tider av kriser, när det inte råder jämvikt mellan vanor, rutiner, tankemönster, förväntningar, händelser med mera kan det ske en mer omfattande anpassning, avveckling, utveckling eller förändring av mål och medel. Vid ojämvt, som nu med Covid 19, söks nya jämviktslägen på olika områden.

Arbete för Nordens bästa

Principen om ”nordisk nytta” omfattar enligt ett beslut i ministerrådet 1995:

- Dokumenterad positiv effekt uppnås genom gemensamma nordiska lösningar framför nationella lösningar,
- som manifesterar och utvecklar nordisk samhörighet,
- som ökar nordisk kompetens och konkurrenskraft.

Det är en pragmatisk lämplighets- och konsekvensetisk princip. Pragmatisk då dokumenterat resultat gällande positiva effekter fokuseras. Det påverkar sättet att planera och ansöka om projekt. Men det räcker inte med det. Det finns en planeringsförutsättning tillika en önskad konsekvens, vilket är ”nordisk samhörighet”. Men det räcker inte heller med det. Nyttan omfattar också att kapacitet och konkurrenskraft stärks.

Respekten för vars och ens självständighet är stor i Norden. Varje land är självständigt. Ingen vill sätta tvångströja på någon annan, vilket syns i de försiktiga kommentarerna om varandra gällande de olika sätten länderna valt att hantera Covid 19. Även om det som framgår nedan kunde hanterats på annat

sätt, så är mycket ändå sig likt i samtalen mellan länderna som pågår dagligen över gränserna. Världen är inte endera svart eller vit, den är som vanligt mer nyanserad än massmedias behov av en dramatiserad gestaltning.

Det skulle ändå ha varit passande utifrån principen om nordisk nytta och arbetet för Nordens bästa om det nordiska samarbetet hade aktiverats på ett mer organiserat, konkret och specifikt sätt. Det skulle inte bara medfört en god avvägning mellan nationella och nordiska lösningar, utan också bidragit till att vidmakthålla och stärka samhörigheten, samt inom vissa områden öka den gemensamma kompetensen och inom berörda områden stärka konkurrenskraften, till exempel kunskap, lösningar, politik, läkemedel, vacciner, effektiva råd och rekommendationer.

Det nordiska samarbetet – sett med samarbetsglasögon

Det pågår ett nordiskt samarbete byggt på att

- experter har ett utbyte med varandra och åt andra, t ex politiker
- partnerskap och ett gemensamt ansvar, som kan finnas i avtal eller i andra typer av samarbeten
- ”observatörer” ser, läser och hör vad andra länder gör och hur de gör det i form av besök, information, rapporter med mera
- man är bollplank till varandra genom nätverk, möten, konferenser, utredningar med mera.

Som varandras ”konsulter” i många frågor har Nordens länder och organisationer under årens lopp hjälpt varandra med idéer och lösningar, som medfört otaliga bidrag, projekt, avtal och institutioner. Men för att det ska fungera har man också arbetat med relationer och organisering, skapat nätverk och kommunikationssystem, startat grupper och kommittéer för att jämka åsikter, intressen och skapa samförstånd där det gått.

Samarbetet, oavsett sektor eller verksamhetsområde, lyckas bättre eller sämre beroende på den egna självbilden. Självbilden handlar om den egna förmågan att påverka sin egen och andras framtid. Självbilden kan vara stark eller svag. Är den stark söker man lösningar. Kan man inte påverka, utan endast tvingas till anpassning, som nu är fallet med Covid 19, så sätts stora insatser in för att finna lösningar, som för läkemedel och vacciner, nya seder och bruk i samhället. Är självbilden svag söker man inte i första hand samförstånd, utan främst inre och yttre skydd. I värsta fall tror man inte ens på det.

”Den nordiska självbilden” är ganska stark bredvid de nationella, men den är stukad av olika brister på samarbete i samband med Covid 19. Självständigheten mellan staterna har varit tydligare än tidigare. Den markerade självständigheten, som bygger på den nationella självbilden, har i detta fall skadat andra friheter och avtalsområden som gäller mellan länderna. Till exempel fri rörlighet på arbetsmarknaden.

Länderna hade kunnat agera på ett annat sätt. Jo, men å andra sidan, i den kunskapsosäkra situationen med Covid 19 tog länderna det säkra före det osäkra. På olika sätt och med olika medel. Det beror säkert på historiska skäl med rötter långt tillbaka i tiden och framtiden får utvisa vilka vägval som var de effektivaste sett från flera aspekter och perspektiv.

Men sett utifrån, samtalet hade kunnat förts på ett mer samlat och organiserat sätt. En nordisk pragmatisk officiell mötes- och utbytesordning hade varit bra utifrån principerna om ”nordisk nytta” då den nordiska nyttan är tydlig, och varje självständigt land skulle ha tjänat på en sådan inbördes konsultation.

Samarbetet sker på olika ”nivåer”

Argyris och Schön beskriver i boken *Theory in practice* en steg som står på verklighetens mark. Därifrån hämtar vi data. Vi präglas av våra kulturella referensramar, som påverkar vår analys och våra slutsatser. Vi har antaganden och högst upp så finns våra handlingsmönster. De olika länderna, aktörerna, har samma ”verklighetens mark”, men sedan kan det skilja sig mellan de olika pinnarna, från data om verkligheten och uppåt till handling.

Föreningarna Nordens erfarenheter och betydelse för att skapa samhörighet och samförstånd har visat att framgång bygger på löpande kontakt och kommunikation, utredningar och förhandlingar, självkritik, experiment och bildningsprocesser på alla nivåer. Det gäller också i näringslivet och politiken.

Erfarenheten visar att berörda parter aktivt måste lyssna på varandra. Att aktivt lyssna innebär att närma sig varandra med en positiv attityd, ge varandra uppmärksamhet, uppmuntra utbyte och kommunikation, ställa frågor mer än att ifrågasätta och ge ärlig återkoppling.

Samarbetet kan...

- Gemensamt formulera problemet eller utmaningen. Sedan jobbar var och en med det på sitt sätt.

- Man kan därefter gå vidare till formulering och planläggning.

- Efter planläggning kan man gå till beslut att i genomförandet arbeta var för sig, eller samverka, vilket innebär regelbundna avstämningar och justeringar i mål och medel, men var och en verkar på sitt håll, eller samarbete, vilket innebär att man är mer strukturerad och har en ansvars- och rollfördelning.

- Gemensam dokumentation, uppföljning och feedback av det som pågår i länderna eller i verksamheterna eller av det som gemensamt beslutats och satts igång.

- Gemensam utvärdering, feedback och lärande.

Det har visat sig vara ett mycket framgångsrikt sätt. Och det skapar både relationer, förståelse och hantering av olika frågor. Det har också medverkat till att skapa tillit som ett kulturellt fenomen. Det har också varit ett utbyte och ett samarbete med stor tolerans.

Reflekterande processer

Tillsammans har nordiska aktörer varit kända för reflekterande processer. Det har inneburit att de varit verklighetsnära, fokuserat sakfrågor och väsentligheter. Känslor har varit välkomna och inte bara förnuftet, vilket har en god förankring i äldre nordisk psykologi.

Processerna har utgått från gemensamma behov och frågor. Aktörerna har reflekterat utifrån flera olika aspekter och perspektiv. De har synliggjort skillnader dem mellan. De har visat varandra respekt. De har mer sett framåt än bakåt. Språket har anpassats efter behov och fråga. Val av mål och medel har skett mot bakgrund av att man byggt kapacitet och kompetens för att kunna genomföra det som bestämts eller avtalats.

Det har alltid skett avvägningar mellan att avvakta och vänta in (passiv), eller försöka hänga med i svängarna och hantera det som dyker upp (reaktiv), eller försöka vara steget före (proaktiv) och samspela, i stället för att konkurrera eller motspela.

Gemensamma behov och frågor kan man knappast undvika att se vad gäller Covid 19, klimatfrågan eller säkerhetsfrågan för att nämna tre områden. Precis när det nya vänorsarbetet var klart som förslag så kom Covid och slängde igen dörren. Samtidigt så kan det nya vänorsarbetet användas för innovationer och socialt entreprenörskap för det framtida samarbetet.

Samarbetsattityd och kultur

Alla samarbeten har dels en inre, dels en yttre sida. Den inre sidan brukar kallas kultur. Kulturen hjälper oss att hantera den osäkerhet som uppstår i nya situationer och i relationer, genom att den beskriver ”hur vi brukar hantera olika situationer”.

Problemet är när nya situationer dyker upp som ”kulturen” inte helt förstått eller hanterat, som med Covid 19. Kulturen kan då inte riktigt hjälpa oss att hantera inre och yttre hot, då betingelserna är annorlunda hur man beskriver, hur man bör eller kan eller ska förhålla sig till omvärlden.

I fallet med Covid 19 måste en ny samarbetskultur delvis utvecklas. Ett sätt att göra det är att använda sig av bildningens pedagogik, då tillräckligt säker kunskap och utbildning inte riktigt är utvecklat än. Bildningsprocesser av skilda slag öppnar också upp för ett frivilligt och jämlikt samarbete, byggt på självständiga aktörer. Det är en metod som kan rekommenderas.

Att delvis förändra en tradition och kultur kräver ett aktivt ledningsarbete med en gemensam och klar fokusering. En gemensam krishantering. Ett konsultativt förhållningssätt. Bemanning i tillräcklig utsträckning. Löpande följa och löpande diskutera och ställa de svåra frågorna, igen och igen. Praktisera och tillämpa, pröva och lära. Integrera löpande i den ordinarie verksamheten där säkerheten är tillräckligt stor.

Konflikter är bra för samarbetet – rätt hanterade en nordisk styrka

Varför är då konflikter bra – rätt hanterade? Jo, genom att bjuda in så brett som möjligt, bjuds en bredare yta in av ”verklighetens mark” som stegen kan ställas emot. Och slutsatserna och besluten innan handling blir ofta mer förankrade och välgrundade.

Det blir enklast att hantera detta i nordiska utrednings-, förhandlings- och bildningsprocesser – då de fungerar som öppna dynamiska system med brett deltagande. Det gäller såväl mellan amatörer som experter.

Kompetensutveckling

Kompetens kan definieras på många olika sätt. Ett sätt är att använda ”kompetenshanden” från 1980-talet. Där omfattar kompetens kunskaper, erfarenheter, färdigheter, värderingar och kontakter.

I den tid vi lever nu skulle det behövas ett omfattande arbete kring just kompetensförnyelse. Det räcker inte med kompetensutveckling, som också behövs. Men situationen kräver innovationer i verksamheter och organisation, och innovationer kräver i sin tur förnyelse i kunskaper, färdigheter, värderingar, kontakter och nya erfarenheter genom praktik.

Avslutningsvis

Jag skrev i början att jag i denna artikel skulle försöka dra några slutsatser av åtta års folkligt nordiskt samarbete som tjänande generalsekreterare åt föreningen Norden i relation till vår nuvarande situation och möjliga framtider. Som ni sett har jag utgått från ett aktörsperspektiv och jag har fokuserat på några aspekter och perspektiv i vår nuvarande situation och vad som underlättar respektive försvårar det nordiska samarbetet, utifrån ”nordisk nytta” och ”Nordens bästa”.

Det som jag tidigt lärde mig från andra rörelser är att det underlättar hur den egna inställningen är till andra, till samtal, samförstånd, samverkan och samarbete. Jag har alltid satt in det i bildningsprocesser, förutom då uppdraget varit av PR-karaktär, vilket under min tid varit en begränsad del av uppdraget. Det stora har varit att reorganisera, repositionera och reprofilera nordiskt samarbete och föreningen Norden i Sverige.

Efter föreningen Nordens 100-års firande skulle nya krafter ta vid och lyfta samarbetet och det folkliga samarbetet till nya höjder. Så kom Covid 19 med sina åskmoln och blixtnedslag. Som jag skrev i min sista ledare i *Nordens tidning* (nr 2/20) så tror jag att denna kris kan ligga till grund för en framgångsrik anpassning, utveckling och förnyelse både av det nordiska samarbetet och föreningarna Norden. Det gäller bara att ta tag i det och vara öppen, samarbeta på frivillighetens grund, med rätt inställning och vision, med bas i de resurser som finns tillgängliga och bygga kapacitet och verksamheter som är framtids-syftande.

Bo Andersson

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

RISK ATT DEN NORDISKA SPRÅKFÖRSTÅELSEN FÖRSÄMRAS – NÄR DEN BEHÖVS SOM ALLRA BÄST

"Norden er i orden!"

Så sa Einar Már Guðmundsson när han 1995 tog emot Nordiska rådets litteraturpris för romanen *Universums änglar (Englar alheimsins)*.

Nu, 25 år senare, måste man både ställa frågan om Norden verkligen ”er i orden”, i betydelsen att Norden existerar som språklig gemenskap, och om det verkligen är berättigat att påstå att ”Norden er i orden” (på svenska i ordning).

När Nordiska kulturfonden, då under ledning av Mats Wallenius, år 2005 publicerade en forskningsrapport om den internordiska förståelsen av danska, norska och svenska var titeln ”Håller språket ihop Norden?”. Planerna drogs upp 2002 inom ramen för projektet Internordisk språkförståelse i en tid med ökad internationalisering. Den huvudsakliga undersökningsgruppen var gymnasieungdomar. När forskningsstudien år 2005 presenterades stod Lars-Olof Delsing och Katarina Lundin Åkesson, båda verksamma vid Institutionen för nordiska språk vid Lunds universitet, som författare.

När de båda rapportförfattarna summerar sin forskningsrapport 2005 så svarar de på frågan i bokens titel. ”Ja, språket håller ihop Norden, men inte lika bra som för 30 år sedan.” Delsing och Lundin Åkesson hade då jämfört sina rön med den studie som den norska språketaren Øivind Maurud lade fram 1976. Forskarna hävdar att förståelsen av grannspråk försämrats, särskilt i Danmark men även i Sverige. Bäst språkförståelse visade färöingarna tätt följda av respondenterna i Norge.

När resultatet ska bedömas ska hänsyn tas till att undervisningen i grannspråk noterades som närmast obefintlig – i Sverige var det bara var fjärde elev som uppgav att de fått någon undervisning alls i norska eller danska.

I Delsing och Lundin Åkessons studie var de svarandens förståelse av engelska bättre än deras förståelse av skandinaviska grannspråk. Det är naturligtvis resultatet av många års undervisning med flera lektioner varje skolvecka i engelska. Det är dock viktigt att tänka på att det är en sak att förstå ett annat språk – en helt annan att tala ett främmande språk jämfört med att tala sitt modersmål. Därför vore det angeläget att den studie som forskarna efterlyste för 15 år sedan om kvalitén i kommunikationen när nordbor med olika modersmål talar med varandra nu kunde genomföras.

Om det nu var så att grannspråkförståelsen försämrades från mitten av sjuttio-talet till 2002-2005 så vet vi inte om denna försämring gått ännu längre år 2020. Men tyvärr är risken stor för att så är fallet. Det är inte bara anekdoter som

stöder bedömningen att skandinaviska språk används mera sällan nu än i början av 2000-talet. Många institutioner, även de som finansieras via Nordiska ministerrådets budget, publicerar allt mindre på skandinaviska språk.

Finns det skäl för påståenden om att engelska allt oftare blir det som talas när danskar och svenska träffas? Är farhågan att grannspråksförståelsen försämrats i Norden riktig? Det vore intressant att få besked om detta. Mauruds utredning 1976 publicerades av Nordiska rådet (Nordisk utredningsserie 13). Delsings och Lundin Åkessons studie publicerades av Nordiska kulturfonden (TemaNord 2005:573).

Ju mer sällan modersmål används i dialoger mellan dansk-, norsk- och svensktalande desto svagare blir motiven för finsktalande och islänningar att lära sig skandinaviska språk. I Finland argumenterar de som vill värna om och främja det svenska språket för att kunskaper i svenska öppnar för dialoger i hela Norden. Liknande budskap har också hörts i Island. Och som Finlands tidigare justitieminister och företagsledaren Christoffer Taxell konstaterat kan man köpa det man vill på engelska i annat land men vill man sälja i annat land så sker det med störst framgång om man kan använda köparens modersmål. Och det gäller inte bara vid försäljning av varor och tjänster – det gäller också när man söker samförstånd eller vill klargöra åsiktsskillnader i varje politisk diskussion och intellektuellt utbyte.

Den internordiska språkförståelsen är utan tvekan ett stort värde för hela Norden. Dansk-, norsk och svensktalande bör dock vara beredda att alltid söka pragmatiska lösningar så att finsk- och isländsktalande ska kunna delta i nordiska sammanhang på likställda villkor. I informella sammanhang lär dock åtskilliga samtal mellan skandinaver, och finlandssvenskar, även framgent föras på deras skilda modersmål och de finsk- och isländsktalande som också behärskar ett skandinaviskt språk har därmed ett försteg. Detsamma gäller naturligtvis också skandinaver som lärt sig finska och eller isländska.

Finns det någon som är villig att ta ett initiativ för att få till stånd en ny forskningsinsats som visar hur det står till med den ömsesidiga språkförståelsen i de nordiska länderna? Danska, färöiska, norska och svenska gör domänförluster när det egna språket används allt mera sällan i dialogerna med grannländernas majoritetsspråkstalare. Spelar det någon roll?

Att döma av de uppgifter som framkommit om det budgetförslag som Nordiska ministerrådet lagt fram för verksamheten 2021 finns idag inte den politiska viljan att öka insatserna för att främja språkgemenskapen. De resurser som ställs till förfogande för utbildning och kultur i den nordiska budgeten lär istället minskas med en fjärdedel, successivt de tre kommande åren.

De besked som framkommit om inriktningen av ministerrådets budgetförslag för 2021 har bland annat lett till en reaktion från ledningarna i de nordiska ”pärlorna” (Schæffergården i Danmark, Hanaholmen i Finland, Voksenåsen

och Lysebu i Norge och Nordens Biskops Arnö i Sverige). Dessa centrala institutioner för nordiskt samarbete och utbyte samlade nära nog 50 000 personer i nordiska möten under förra året och genomförde då 337 arrangemang. På grund av coronakrisen tvingades bara dessa nordiska mötesarrangörer ställa in 106 planerade evenemang mars-augusti detta år. Läger man till de hinder som funnits för verksamhet vid Nordens hus i Reykjavik, Torshavn och Nuuk blir de negativa konsekvenserna än tydligare,

I ett brev från ledningarna för ”de nordiska pärlorna” till statsministrarna kan bland annat följande noteras: ”Vi har tagit del av uppgifter om Nordiska Ministerrådets sekretariats nya förslag till budgetriktlinjer och de avspeglar som förväntat statsministrarnas riktlinjer från fjolåret. Det vi vill understryka är att coronakrisen medverkat till att tydliggöra hur viktigt kultur och utbildning är i det nordiska sammanhanget. Ett inklusivt nordiskt samarbete innebär förvisso att engelska språket i vissa situationer och för vissa personer är oundgängligt som verktyg. Men om inte stora grupper ska ställas utanför utbytet och samarbetet i Norden krävs också ett bildningsarbete för att underlätta förståelsen av de nationella huvudspråken. Det kräver mötesplatser, arrangörer av bildningstillfällen och rekrytering av villiga deltagare i exempelvis de språkurser som vi med framgång kunnat bedriva med stöd av den gemensamma nordiska budget som Nordiska rådet fastställt på NMR:s förslag.”

Bland det som hotas av nedskärningar genom de riktlinjer som blivit kända för framtida nordiska budgetar finns bland annat de språkurser som ”de nordiska pärlorna” bedrivit för modersmåls lärare. Ett annat offer för nedskärningarna på kulturområdet är Nordiska litteraturveckan (tidigare kallad Nordiska biblioteksveckan och Kura Skymning) som under 20 år samlat 150 000 deltagare i vad som möjligen är världens största arrangemang med högläsning. Det uppges att 2500 lokala institutioner, flertalet av dem bibliotek, i alla nordiska och baltiska länder årligen deltar i verksamheten.

En tredje institution vars överlevnad hotas om Nordiska ministerrådets förslag genomförs är de Nordiska debutantseminarierna vid Nordens Biskops Arnö. Dessa seminarier är verkligen en institution. Sedan 1964 har debutantseminarier för nordiska författare ordnats årligen utan avbrott. Åtskilliga av Nordens mest kända författare, och många ännu ganska okända, har vittnat om seminariernas betydelse för att grannspråksböcker ska bli kända och utgivna; lästa på originalspråk eller i översatt skick. Seminarier har därtill skapat många livslånga nätverk mellan författare i olika länder med betydelse för konstnärlig utveckling av svårligen mätbart slag.

Ovanstående exempel, jag befarar att det finns många flera, förklarar bakgrunden till följande maning till de nordiska regeringarna och parlamentarikerna i ”de nordiska pärlornas” framställning: ”Kultur och utbildning bör ges en prioritering på samma nivå som social och miljömässig hållbarhet i en politik som verkligen kan göra Norden till världens mest integrerade region.”

Utbildning, språk och kultur behövs för att bygga tillit mellan människor – och det gäller inte minst mellan människor i olika länder. COVID-19 är ett gemensamt hot för världens länder – också de nordiska. Tyvärr har dock länderna, också de nordiska, i stor utsträckning valt att bemöta hotet var för sig. Sorgsna nordister upplever att när det nordiska samarbetet skulle behövas som bäst fungerar det som allra sämst.

COVID-19 kunde hanterats bättre i det nordiska samarbetet. Så kan man också säga om hanteringen av flyktingkrisen 2015 och skogsbränderna i Sverige 2018. Kan beredskapen för att bemöta gemensamma hot förbättras? Hade ett tidigt samråd mellan regeringscheferna i Norden, innan stor spridning av coronasmittan inträffade tidigt detta år, kunnat ändra förutsättningarna? Hade det varit möjligt för statsministrarna att gemensamt deklarerat att de förväntade sig av nationella och nordiska organ att både effektivt minimera hotet från smittan och minimera de skadliga effekterna för nordiskt utbyte?

Kan avtal åstadkommas som gör att kommande gemensamma hot bemöts med väsentligt bättre resultat än de som kan konstateras under COVID-19-krisen hittills? Det skulle säkert varit ett hett debattämne vid Nordiska rådets session i Reykjavik. Nu blir det ingen sådan session. Nordiska rådet lär istället ta ställning till budgeten för år 2021 och andra framtidsfrågor vid ett beslutsmöte för en mindre krets via Internet.

Det medför inte den insyn och ger inte de möjligheter till påverkan som man borde kunna förvänta sig i nordiska medborgardemokratier vars regeringar säger sig ha som mål att Norden ska bli världens mest integrerade region.

En optimistisk nordist, och jag vill gärna tro att jag kan vara en sådan, har tro på att en stark medborgaropinion kan mobiliseras för ett vitalt nordiskt samarbete. Men det kräver en annan och bättre ordning än den som präglade år 2020.

Anders Ljunggren

BOKESSÄ

TEATERKRITIK

Om teaterkritiken hade ett ansikte skulle det ha lätt fårad panna och mörka ögonbryn. Som Leif Zerns. Han, den svenska kritikens gudfar, har anmält teaterpjäser i svensk dags- och kvällspress i nära nog sex decennier.

Att han som ung student i Uppsala själv spelade teater må vara preskriberat nu. Däremot kan jag erinra mig åtminstone en uppsättning där han har förekommit som rollfigur. I Carolina Frändes *En helt god kvinna* på Göteborgs stadsteater (2009) turades skådespelarna om att sätta på sig ett stort huvud i papier-maché för att spela Zern med kritikerns svarta anteckningsblock som rekvisita.

Detta karaktäristiska huvud med skäggprydd haka och numera sparsamt med hår syns på snart sagt varje teaterpremiär i Stockholm och Uppsala. Ansiktet är vänligt, men pennan kan vara skarp. Själv minns jag ännu av någon anledning nästan ordagrant några formuleringar ur hans recension av *Hjälp – The Nerd* på Stora teatern 1994. När jag hittar den i *Dagens Nyheter*s arkiv kan jag konstatera att jag minns rätt. ”Det är inte varje dag jag får se en favorit spela en roll som en annan favorit gjort succé i, men det är vad som sker när Björn Gustafson förvandlas till Rick Steadman i Larry Shues ”Hjälp – The Nerd.” inleder Leif Zern sin text. Passusen ”Lustigheterna kulminerar när de får fnatta omkring med papperspåsar på huvudet. Jag önskar att jag hade haft en papperspåse på huvudet.” överträffas i elakhet nästan bara av slutklämmen ”Jag skulle vilja rekommendera landets scenskolor att göra ett besök på Stora teatern för att studera hur man *inte* skall spela komedi; vi andra har ingen anledning att över huvud taget gå dit.”

Vad kan man säga om en sådan recension, annat än att det är ett skolexempel i ren och skär dramaturgi? Förväntan byggs upp med en positiv början, i vilken Zern konstaterar att han ska få möta en favorit, en kulmen nås i och med kritikerns önskan att dra en papperspåse över huvudet och så avslutas det hela med en slags sedelärande moralitet – gå inte dit!

Slagfärdigheten är typisk för Zern även om ovanstående text kanske är bland de grövsta i hans gärning. Det är väl också hans uppriktighet i kombination med en betydande auktoritet som gör att få scenkonstnärer kan förhålla sig neutrala till denne kritiker. Efter en sågning (som bland annat innehöll formuleringarna ”Kostymer utan innehåll” och ”helt befriat från dramatisk nerv”) av Staffan Valdemar Holms uppsättning av *Tre knivar från Wei* på Dramaten 2004 kastade sig regissören själv på tangentbordet för att författa ett mail med riktning *Dagens Nyheter*: ”Trots att du i min svarta bok nu slutgiltigen har sällat dig till de största idioterna vill jag ändå tacka dig eftersom du underlättat för

mig att fatta ett beslut. Tack ska du ha! Detta tack ändrar inte på det faktum att jag föraktar och avskyr dig i djupet av mitt hjärta.”

Dramatikern Lars Norén gav uttryck för sina känslor i sin dagbok. ”Det är obehagligt att komma nära sina recensenter. Jag skulle inte kunna stå och krama Leif Zern som Stefan Larsson gör.” bekände han i oktober 2002 för att ett par dagar senare fortsätta: ”Jag blev så förvånad över Jannes och Maries påstående om att Zern satt och sov på en Staffan Valdemar Holm-premiär i Malmö att jag frågade om han inte satt och antecknade nedåtböjd över ett anteckningsblock. Nej, inte alls, han sov så mycket att han störde dem som satt bredvid honom. Men vissa kritiker kanske ser bättre när de sover än när de är vakna.”

Leif Zern är rutinerad och tycks ta eventuella påhopp på den egna personen med ro. Efter ett angrepp av Agneta Pleijel rörande Ingmar Bergmans *Hamlet* (1987) skrev han i *Expressen*: ”Efter tjugo år som kritiker har jag en viss erfarenhet av den taktiska och instrumentella vänskapen. Vi värderas efter vår användbarhet. Vi hälsas välkomna som bundsförvanter när vi skrivit någonting uppskattande men avfärdas med några föraktfulla speglosor när vi brustit i blind beundran.”

Men låt oss ta det från början. Det var på 1960-talet Leif Zern tog över statettpinnen i kritikerkåren efter, och i vissa fall jämsides med, namn som Ingvar Holm, Göran O Eriksson och Bengt Jahnsson. Som barn hade han gått på revy och operett med familjen och på så vis upptäckt hur roligt det var på teatern. Tidigt uppstod behovet av försöka förstå och formulera vad han upplevde och kände, som om det han hade varit med om inte fanns förrän han hade satt ord på det.

Kritikeryrket låg således nära till hands även om han själv drömde om en bana som läkare. Tillsammans med Jonas Cornell och Lars Kleberg grundade han 1965 teatertidskriften *Dialog* där de hade en intellektuell ingång till teatern och riktade kritik mot den traditionella institutionsteatern. Redan 1968 börjad han skriva recensioner i *Dagens Nyheter*, en tidning han sedan har varit trogen bortsett tiotalet år som kulturchef på *Expressen* 1983-1994.

Trots över ett halvsekel i yrket är han ödmjuk inför sin uppgift. Varje försök att skriva teaterkritik är ett misslyckande, påstår han själv. Eller som han formulerade det i en runa över Bengt Jahnsson, då denne gick bort 1991, ”en futill önskan om att kunna sammanfatta det som är dömt att försvinna.”

Utifrån de premisserna får man säga att Zerns ”försök” är framgångsrika. Det urval texter som gjorts till boken *Kritik* är en samling viktiga vittnesmål som bevarar kunskapen och den samtida tolkningen av verk som försvinner i samma stund som de möter sin publik. En samling minnen på pränt för scenkonsten från 1960-tal fram till nuet. *Kritik* är en betydelsefull bok, en samling

ögonblick fångade mellan två grå pärmor. För att den flyktiga scenkonsten ska leva vidare behövs med jämna mellanrum den här sortens ögonvittnesskildringar av en brett kunnig och erfaren teatervän, någon som älskar och ser nödvändigheten också av bristerna, misslyckandena, sprickorna.

Även jag som har skrivit den här essän arbetar med teaterkritik. Även för mig började det där jag inbillar mig att det måste börja, nämligen med kärleken till teater, med att ha blivit drabbad av teaterns omedelbara närhet och den magiska lek vi tillsammans går in i då vi kliver in i teaterhuset.

Hur går det att förstå detta tillstånd? Ja, det är kritikerns grannliga uppgift att med de analytiska verktyg som går att tillgripa, alla sinnen på hjälpansamt samt stilistiskt skarpsinne försöka komma åt ingredienserna i denna känslomässiga upplevelse; hur landade orden, hur fungerade samspelet, hur skapade (eller skapade inte) skådespelarnas vilja och rörelse i kombination med ljusets, ljudets och rummets stämningar samt regissörens vision, ett laddat möte med oss på andra sidan scenkanten? Att försöka beskriva allt detta är förstas på förhand dömt att gå i stöpet. Eller som Leif Zern skriver: "Efteråt är man fysiskt utmattad och missnöjd med sin rollprestation."

Zerns eget missnöje till trots; när jag läser hans texter i följd slås jag av hur det undan för undan uppstår en närhet till teatern, ett sammanhang och en förståelse för tid, trender, och konstnärskap. Efter femtio år i salongen är hans referensbibliotek enormt. Hans kritik är varierad och klarsynt. Ibland är den oersonlig, som när han beskriver Liv Ullman och Svein Erik Brodal i en iscensättning av Ibsens *Brand* på Det norske teatret 1973: "Liv Ullman rör sig lika sömngångaraktigt som Brodal, och sida vid sida tävlar de om vem som kan låta sjäfullast och hålla ögonen öppna längst utan att blinka: ögonen blir vackrast då, stora som insjöar."

Lika ofta är den odelat positiv: "Jag har sett Martin Sundbom i flera roller och vet att han är ett komiskt geni, men att se honom som den trögtänkte veterinären Tom känns inte desto mindre som att bevittna själva födelseögonblicket. Han behöver bara klia sig i det röda skägget för att en hel värld av beslutsångest och hämmad sexualitet ska framträda ur den kantiga plastiken." (*En fröjdefull jul*, Norrbottensteatern, 2011.)

Med pondus och snits fungerar hans recensioner både som upplysning och värdering i någorlunda rättvisa portioner. *Jösses flickor* (Stockholms stadsteater 1974) var, får vi veta, "resultatet av en ny teaterpedagogik" samt en "ovanligt sann och gripande kvinnskildring." Vi får också veta varför. Jo, för att den "omfattar pjäsens samtliga kvinnor med samma ömhet, oavsett partifärg." I en recension av Molières *Hustruskolan* beskriver han hur regissören Alf Sjöberg (i sin sista uppsättning på Dramatens stora scen 1980) trängde in bortom komedin om ungarven som placerar sin blivande hustru i klosterskola för att forma henne efter eget huvud, genom att placera Allan Edwalls

Arnolphe i ett bokstavligt yttre förfall. ”För Sjöberg handlar Hustruskolan från början till slut om en kris. /---/ Alla förvandlas under föreställningens gång, dras in i den kris som bryter ner gamla normer och avslöjar ruinerna i det gamla samhället och den gamla tankevärlden.”

Ett par mönsterexempel, anser jag, på hur god kritik ska fungera. Som läsare får vi hjälp att se bortom vår egen förståelsehorisont, vi får nycklar till något vi eventuellt inte själva kan sätta ord på. Kritik som värderar i form av ”bra” eller ”dåligt” är sällan värdefull. Vi vill veta varför något är bra eller dåligt, vi vill veta vad regissören hade för målsättning med att sätta upp just den pjäsen, och hur hen lyckades med det. Vidare vill vi veta var verket placeras in i teaterhistorien och samhällskontexten och gärna förstå om det ligger i linje med regissörens tidigare sätt att arbeta. Som grädde på moset vill vi att läsoplevelsen ska vara förnöjsam och till råga på allt vill vi ha reda på om det är värt att ta sig till teatern för att gå och se spektaklet eller inte. Det sistnämnda, kritik som konsumentupplysning blir givetvis en frukt av kritikerns resonemang, men det får inte bli ett självändamål.

Leif Zern behärskar allt ovanstående till fulländning. Hans bildning är bred och referenserna till såväl Freud, Kant, Woody Allen och Carola självklara. Han har följt de flesta svenska skådespelare i decennier och observerar uppmärksamt deras utveckling. Kärvtänligt grälar han då han upplever dem otillräckliga och lyfter mer än gärna fram någon som har hamnat som gisslan i en hopplös uppsättning; Sven Lindberg i Bernt Callenbos iscensättning av Molières *Den inbillade sjuke*: ”Han med sin förundrat kärleksfulla och nyanserade kammarmusik. Han med sitt alltid lika nyfödda tonfall, öppet för överraskningar, lekande skuggor, små skiftningar. Och så – runt omkring honom - denna maskin! Denna tondöva stenkross.” Eller Sven Wollter i Johan Bergenstråhles *Cyrano* på Stockholms stadsteater: ”Med Wollters *Cyrano* förhåller det sig på det viset att ha är fullkomligt suverän i en föreställning som är stendöd./---/ Det vilar en trist stämning av amatörteater i någon godtemplarlocal över hela tillställningen. Jag har aldrig varit med om en så schizofren teaterupplevelse: genialitet sida vid sida med en närmast urbota primitiv brist på konstnärlighet.”

Det verkligt fina med *Kritik* är att Leif Zern genom sina samlade texter ringar in den mångfacetterade frågan kring vad teater är. Att teater är förvandling och förställning, en gemensam överenskommelse om att den lek vi ser på scenen för ögonblicket är sann. Det var därför Lena Nyman och Erland Josephson vid 62 respektive 83 års ålder kunde spela tonåringarna Romeo och Julia på Teater Brunnsgratan 4. ”På teatern kan man inte vara sig själv. Inte tretton år och inte åttiotre. Man överlämnar sig” skrev Zern i sin recension. Genom konsten kan vi, liksom Marcel Prousts bärande idé i romanen *På spaning efter den tid som flytt*, ”undan förgängelsen rädda de ögonblick, spridda över

tid och rum, som våra liv består av.” Teater är förvisso ögonblickets konst, men lika mycket upprepningen. Magin och förvandlingen ska uppstå igen och igen. Som på beställning ska skådespelaren, kväll efter kväll, trovärdigt och som för första gången sammansmälta med den framställda personens liv.

Teaterkritikern är ögonvittnet, som med livfull konkretion ska beskriva hur det går till. Leif Zern gör det många gånger både fyndigt och finurligt. Det är roligt att läsa om Peter Oskarsons iscensättning av *Drottningens juvelsmycke* som ”så full av bedövande vackra och påhittiga scenlösningar att de kunde säljas till mer idéfattiga regissörer i hela landet på postorder.” Eller hans smått sardoniska kommentar efter att ha blivit rundföst i Dramatenhuset under ett kreativetsprojekt på nationalscenen: ”jag lämnade faktiskt scoutrörelsen efter ett par dagar i början av 50-talet, och jag tänker inte återvända”.

Teater är att vistas nära en gräns, till leken, dårskapen, överspelet. Men teater är också en unik möjlighet. Ett citat av Tove Jansson har Leif Zern (liksom jag i min och Göran Willis bok *Thalias hus*) fäst sig vid.

Teater är det viktigaste i världen för där visar man folk hur de kunde vara, och hur de längtar att vara fast de inte törs, och hur de är.

Leif Zern hjälper oss att få syn på detta viktiga. Därför är *Kritik* en oundgänglig skatt.

Anna Hedelius

Leif Zern. *Kritik*. Natur & Kultur, Stockholm 2019.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

DEMOKRATIBYGGE I FINLAND OCH SVERIGE

Antologin *Demokratins drivkrafter* är en tegelsten. Med sina nästan 500 finstilta sidor ger den en stabil grund med mycket massa för den som vill fördjupa sig i hur demokratin vuxit fram i Sverige och Finland, hur den förvaltats och hur den utsatts för tryck.

Boken omfattar demokratiutvecklingen i länderna från 1890 till dags dato. Det famntagat blir långvarigt och grundligt, men när det emellanåt är inspirerande och medryckande, kan det också kännas pressande och tungt. Antologins bredd kan ha inneburit utmaningar också för redaktörerna, *Henrik Meinander*, *Petri Karonen* och *Kjell Östberg*.

De fyra första kapitlen backar ända till 1400-talet, men fokus ligger på en händelserik och intressant epok, 1890–1920. I den här delen av boken känns texten sammanflätad och som ett bygge av samma berättelse. Men senare blir läsningen betydligt mer spretig.

Var för sig är infallsvinklarna helt motiverade, men angreppssättet varierar stort. *Ainur Elmgrens* avsnitt om mellankrigstidens politiska kultur i Finland får stå som ett exempel på det.

Då bokens röda tråd bygger på triangeln eller sambandet mellan en lyhörd demokrati och dess krav och behov av stabilitet och geopolitiskt fredlig omgivning, så lägger Elmgren ljuskäglan på en enskild redaktör, *Erkki Vaala*, och den tidskrift han utgav, *Tulenkantaja*. Den kom visserligen att ha stor betydelse i diskussionen om yttrandefrihet under mellankrigstiden i Finland. Men det mest intressanta här blir att läsa om hur agrarförbundets kommande stjärna, *Urho Kekkonen*, agerar. Han kan till och med tänka sig att inskränka på medborgerliga rättigheter om det, såsom han anser, görs i självförsvar för demokratin.

Den röda tråden kring demokratins behov av och samverkan med samhällslig stabilitet och en geopolitiskt fredlig omgivning blir dock genomgående synlig, i hela antologin. En annan röd tråd som inte är någon överraskning, men där läsaren verkligen får se hur tråden bara blir tjockare, är hur mycket hand i hand utvecklingen i Sverige och Finland har gått. De allra flesta reformer och steg på demokratins trappa har också tagits just i den ordningsföljden, Sverige något före, Finland strax efter.

En avvikelse finns. Att det blev Finland som 1906 införde allmän och lika rösträtt, och såsom första land i Europa även till kvinnor, förklarar Henrik Meinander framförallt var en konsekvens av att Ryssland förlorade kriget mot Japan. Ryssland kämpade med strider och våldsdåd i hela imperiet, att hålla storfurstendömet Finland lugnt var viktigt. Att alla ständer i Finland stödde en demokratiskt vald enkammarriksdag betydde att reformen kunde genomföras och de röstberättigades antal tiodubblades. I Sverige gav rösträtsreformen

1909 många fler män rösträtt, men det var i maj 1919 som Sverige röstade för allmän och lika rösträtt.

Industrialiseringen av länderna hade fått löne- och utbildningsnivån att växa, andelen röstberättigade arbetare växte, levnadsstandarden gick uppåt. En förutsättning för ekonomisk tillväxt var befolkningstillväxt, och i båda fallen låg Sverige långt före Finland. Krigen drabbade Finland hårt och det är först på 1970- och 1980-talet som länderna blir mer jämbördiga sinsemellan. Det här är också den period då de ekonomiska klyftorna internt i länderna är som minst. I avsnittet om den demokratiska skolan väljer *Janne Holmen* att citera *Thomas Piketty*, som har sagt att de ekonomiska klyftorna inte har varit så små någonstans någon gång, som i Norden under 1970- och 80-talet.

Jämlika, demokratiska samhällen har varit ett uttalat mål, och grundskolans införande på 1970-talet var en medveten metod. Både Sverige och Finland har en nioårig grundskola ännu i dag, till det yttre väldigt likadant uppbyggd, men klara skillnader finns också. I Sverige har skolväsendet präglats av ett anglosaxiskt inflytande, i Finland av ett tyskt.

På samma sätt kan man i avsnittet om jämställdhet och kön lära sig hur kvinnorörelserna, barndagvården och andra sociala familjeförmaner har vuxit fram enligt snarlikt parallella mönster i Sverige och Finland – om man har en mer global jämförelseram. I ett nordiskt perspektiv ser man även skillnaderna, och märker hur de politiska maktförhållande har lett till diverse pendelsvingar.

Henrik Meinanders text om inrikes utrikespolitik visar prov på hur historikern på endast några sidor förmår förmedla det som någon annan kunde behöva en hel bok för. När *Demokratins drivkrafter* förhoppningsvis också väcker intresse utanför Norden är det här ett avsnitt att rekommendera. Det belyser också hur demokratibygget inte ska tas för givet, vilket tryck det har utsatts och utsätts för, och hur länderna har valt olika angreppssätt. Här diskuteras Finlands komplicerade relation till grannen i öst, inte enbart hur den har påverkat Finlands inrikespolitik, utan även hur ”Finlandsargumentet” fungerat i Sverige.

Sista ordet tillskriver jag ändå *Anu Koivunen*, som skriver om mediepolitiken i förhållande till demokratiutvecklingen. Det nya medielandskapet har betecknats som positivt för demokratin, konstaterar hon och citerar Svenska medieutredningen, men hatretoriken och intressedriven desinformation hotar på samma gång medborgarens rättigheter och i förlängningen demokratin. Det är en farlig utveckling, medborgarna måste veta att de får information de kan lita på. Antologins slutord citerar också Koivunens credo: utan medborgarnas tillit och vilja att delta dör demokratin.

Anja Kuusisto

Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Östberg (red.) *Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020*. SLS/Svenska Litteratursällskapet i Finland, Appell Förlag, Stockholm, 2018.

*MELLOM SKARPSYN OG UTMATTENDE
GAMMELMANNSMIMRING*

Erik Bjerck Hagen har i flere tiår fritt fått utfolde seg med uinnskrenket patos og absolutt skråsikkerhet i norsk litterær offentlighet. Han har dessuten, med den største naturlighet og uselviske tjenestevillighet, påtatt seg den krevende oppgaven med å forkynne for resten av kongeriket hva som til enhver tid har krav på livets rett, så vel innenfor skjønnlitteraturen som litteraturvitenskapen. Og ofte har han hatt meget å fare med; han er utvilsomt ytterst belest og hans tankekraft dertil ualminnelig stor.

La det være sagt med en gang: Bjerck Hagens siste utgivelse er intet verk man leser lekende lett på sengekanten, ei heller i godstolen. Dette monstrum av en bok, med sine sekshundredeogfemti tettskrevne sider, er snarere et verk man *bestemmer* seg for å lese, vel vitende (etter et kjapt blick på innholdsfortegnelsen) om at man her har en – i beste fall – ukelang og ytterst tålmodighetskrevede kamp foran seg.

For et par år siden publiserte Bjerck Hagen artikkelen «Om å tenke litteraturhistorien på nytt – med utgangspunkt i norsk romantikkforskning» (*Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, 2/2018) der han blant annet går i bresjen for at hele litteraturhistorieskrivningen burde revitaliseres på en kritisk måte, noe som ikke minst gjelder den tradisjonelle forståelsen av kjernebegrepene romantikk, realisme og modernisme. Denne artikkelen kan leses som et forvarsel om herværende bok – som også til dels kan leses som *etterbyrde* av Bjerck Hagens utgivelse fra 2012, "Kampen om litteraturen. Hovedlinjer i norsk litteraturforskning og -kritikk 1920-2011".

Det som synes å være Bjerck Hagens overordnede ærend i *Norsk litteratur 1830-1875* er å påvise at det går en uavbrutt litteraturhistorisk linje fra den legendariske striden mellom kamphanene Welhaven og Wergeland og helt fram til vår egen turbulente tid. Innledningsvis formulerer han denne motsetningen slik: «Welhaven har et idealistisk litteratursyn og skriver idealisert litteratur; Wergeland har et realistisk litteratursyn og skriver mer realistiske dikt, det vil si dikt som i større grad tar opp i seg verdens uskjønne og uregjerlige mangfold.» (18) Etter hvert som man leser videre hersker det ingen som helst tvil om hvor Bjerck Hagens personlige sympatier ligger, nemlig hos Wergeland og den realistiske tradisjon som han angivelig representerer. Ja, man kan si rett så mye positivt om Wergeland-kapitlet; det er slett ikke vanskelig å få sans for Bjerck Hagens hovedpoeng; nemlig at Wergelands skrivepraksis er såkalt pragmatisk-realistisk, ytterst fjernt fra all høytflyvende transcendentale idealisme (som Welhaven bærer fram), men også fjernt fra slik dekonstruksjonister (som Kittang, Helland og Sætre) leser Wergeland, der grunnpremisset synes å være at kunsten skal være dyster, negativ og uforsonlig. For Bjerck Hagen representerer Wergeland en kjærkommen og velsignet

anti-essensialisme og anti-autonomi, der diktningen betraktes som en fundamental del av selve livet som sådant. Disse revurderingene av romantikken generelt og Wergeland spesielt er både gode og skarpsindige. Men de trues dessverre av å drukne i den overveldende tekstmassen.

Og dermed er vi inne på hovedproblemet ved denne utgivelsen: det store antall sider og ikke minst den uendelige og nærmest lammende detaljrikdommen, som flere steder gjør sitt til at iallfall jeg er nær ved å miste oversikten og oppgitt legge boken fra meg, midt i et langtrukket gjesp.

Ingen skal likevel tvile på bokens alvorstunge og ambisiøse intensjoner, altså «å vise hvordan 1830-tallets store Welhaven/Wergeland-strid ikke bare levde og utviklet seg gjennom hele 1800-tallet, men også må regnes som skjellsettende for det tjuende og tjuetførste århundret: Alle senere litterære debatter følger dens konfliktlinjer, inkludert debattene om Peter Handke (2014) og den såkalte virkelighetslitteraturen (2016/17)». (14) For å sannsynliggjøre denne noe oppsiktsvekkende og halsstarrige påstanden går Bjerck Hagen ytterst rigorøst gjennom den omfattende litteraturhistoriske og -vitenskapelige behandlingen av fire hovedskikkelser (foruten Wergeland og Welhaven), nærmere bestemt av Camilla Collett, Bjørnstjerne Bjørnson, Aasmund Olavsson Vinje og (den unge) Henrik Ibsen – der Bjerck Hagen i klartekst framlegger sine egne synspunkter.

Kort sagt kommer han fram til at Collett og Bjørnson hører hjemme i Wergelands forbilledlige realistiske tradisjon, mens Vinje plasseres i det langt mindre attråverdige idealistiske kjølvann etter Welhaven. Hva Ibsen angår, blir også han og hans forfatterskap (vel og merke behandles bare forfatterskapet fram til 1873) stemplet som idealistisk.

De store heltene for Bjerck Hagen er de tydelige realistisk-pragmatiske litteraturforskerne, de som makter å finne en «balanse mellom å presentere tingene 'slik de egentlig var' og å finne de fortløpende grep som kunne gi sammenheng, forståelse og hovedlinjer.» (93) Likeledes er det den pragmatiske (og tidvis usystematiske) leser han foretrekker. (jfr. 526) Det er heller ingen tvil om at Bjerck Hagen tar et rammende og betimelig oppgjør med den nære fortids sterke teoretisering av litteraturfaget, en omseggripende teoretisering han selv en gang utvilsomt var en svoren tilhenger av. Ellers fortøner hans bastante oppvurdering av Colletts gammelmodige roman «Amtmandens døttre» seg noe merkverdig, der han blant annet – i svært positive ordelag – framhever romanens såkalte «kjølig-humoristiske luft» og «lune vennlighet». (308) Det som i følge Bjerck Hagen iallfall er bra og etterstrebellesverdig med den realistiske «tenkemåte», er det han kaller dennes «historisering og et intimt [...] forhold mellom litteratur og moral/politikk». (95)

Ellers er det en gjennomgående tendens at Bjerck Hagen i sin utrettelige og vedvarende opposisjonstrang massivt og kompromissløst sabler ned og

massakrerer så godt som alle sine samtidskolleger, levende så vel som døde – enten de nå heter Moi, Kittang eller Aarseth. De som imidlertid blir stående tilbake med æren noenlunde i behold, er de som han ynder å kalle «fortidens mestre i faget», eksempelvis Gerhard Gran og Francis Bull.

Joda, Erik Bjerck Hagen skal ha ros for å ha børstet det litteraturhistoriske støvet av en umåtelig mengde bøker, tidsskrifter og aviser. Men hadde jeg vært forlagskonsulent og fått dette manus i hende, ville jeg sagt følgende: «Jaha, her har du et ypperlig råmateriale, kok så dette ned til 250-300 sider.» Når dette dessverre ikke er blitt gjort, er min sluttsats klar: Forfatteren skal ha betydelig honnør for innsatsen, langt mindre for utførelsen.

Even Arntzen

Erik Bjerck Hagen. *Norsk litteratur 1830-1875: Romantikk, realisme, modernisme*. Dreyers Forlag, Oslo 2019.

HEMMA PÅ MÅNGA STÄLLEN, OCH ÄVEN INGENSTANS

Journalisten Kari Lumikers memoarer

Sanningen ska fram! Det har varit något av ett rättesnöre för journalisten *Kari Lumikero* (f. 1949), som varit aktiv förmedlare av nyheter hela sitt liv. Först som familjens skvallerbytta, som försåg omgivningen med de senaste händelserna i familjen Lumikers liv, och sedan i vuxen ålder som radio- och tv-journalist i Helsingfors, Stockholm och Berlin med utstickare världen över. Lumikero, som är kvick i håg och rask i handling, var bland de första journalisterna på plats i Khao Lak under tsunamikatastrofen 2004 och hans rapportering renderade honom Bonniers stora journalistpris.

Efter en journalistkarriär, som sträcker sig över sex decennier och delvis fortsätter, har han samlat sina erfarenheter i en memoarbok med titeln *Utismies* (Nyhetsmannen). Lumikero har sedan barnsben levt ett kringflackande liv och känner sig följaktligen hemma på många ställen – och även ingenstans – som han skriver i epilogen.

Boken är skriven i en lättsam ton, men författaren undviker inte känsliga frågor vare sig i privat- eller yrkeslivet. Fadern Esko var en rastlös journalist och familjen flyttade ofta. Kari föddes i Kemi, men är uppvuxen Torneå (i två repriser), Helsingfors, Rovaniemi, Vasa och gick slutligen gymnasiet i Tammerfors inackorderad hos fasterns familj. Barndomen fick ett abrupt slut när 13-åriga Kari hittade sin mentalt sköra mor allvarligt skadad vid sommarstugans strand. Hon avled kort efter och ingenting var sig likt. Tragedin tegs ihjäl och det satte självfallet sina spår i Kari och den ett år äldre brodern. Brödernas kontakt bröts när de blivit vuxna och upptogs aldrig trots Karis försök till försoning.

Efter studenten sommarjobbade Kari Lumikero som vaktmästare på rundradiobolaget *Yleisradio (YLE)* innan det hösten 1967 bar iväg till Stockholm och väntande äventyr. Det fanns mycket jobb för flitiga finnar att hugga tag i och Lumikero började som postiljon innan han så småningom kom in på Sveriges radios finska redaktion och började göra radioprogram för den finskspråkiga minoriteten som med åren blev allt större. Journalistiken hade han så att säga i blodet. Fadern hade flyttat till Berlin där han fungerade som *YLE:s* korrespondent.

Lumikero berör självfallet även sverigefinnarnas situation och han grämer sig över att svenska beslutsfattare inte från början insåg tvåspråkighetens rikedom, utan med milt tvång gick in för att assimilera den växande språkminoriteten, precis som man gjort med samerna. När finskan efter en seg kamp fick status som ett av flera minoritetsspråk i Sverige (1999) var det enligt Lumikero (och många andra) 30 år för sent.

Efter 15 år på *SR:s* finska redaktion ville Lumikero bredda perspektivet och övergick till en tillvaro som frilans med finska *YLE* som främsta mottagare av rapporterna från Sverige. Frilanstiden pågick några år och sedan var det dags (1986) att börja arbetet som reklamfinansierade *MTV:s* Skandinavienkorrespondent med säte Stockholm. Det var mycket att stå i med, allt från mordet på statsminister Olof Palme och ubåtsjakter till vardagligare rapporter om svensk politik och ekonomi. *YLE:s* korrespondenter, både på finska och svenska redaktionen liksom de större dagstidningarnas utsända kom och gick, medan Lumikero höll skansen. Tillsammans har de bidragit till att finländarnas insikter i det svenska samhället är på förhållandevis hög nivå.

Småningom breddade Lumikero ytterligare sitt register och åkte ut till olika krishärdar och skickade rapporter bland annat från gisslandrama i Bagdad, det krigsdrabbade Kosovo, arabvåren i Kairo och oroliga afrikanska områden. Hösten 1994 var särskilt tung. Först dog fadern Esko i cancer i Berlin där han blivit boende som pensionär och sedan inträffade Estonia-olyckan, som satte djupa spår även i luttrade journalister som följde upp infernot. Lumikero nöjde sig sin vana trogen inte med de officiella presskonferenserna, utan sökte upp skadade som hämtats i land till Åbo universitetssjukhus. Efteråt fick han kritik för att ha sökt upp utsatta offer, men han påpekar att offren själva aldrig anklagat honom för något och att storolyckan var av allmänt intresse.

1997 bar det iväg till Berlin som *MTV:s* korrespondent och flygande reporter. Den senare funktionen tog Lumikero bland annat till krigszonerna i Afghanistan, gisslandrama i Filippinerna, orkandrabbade New Orleans och inte minst till tsunamins Thailand annandag jul 2004. På eget initiativ tog sig Lumikero till Phuket och därifrån vidare till Khao Lak där han möttes av en tröstlös syn.

Lumikeros reportage och intervjuer från Thailand bevisade att myndigheterna i Finland inte hade en aning om katastrofens omfattning och följaktligen gav vilseledande besked åt anhöriga och allmänheten. Under dagarna efter julhelgen var finländarna helt beroende av Lumikeros rapporter och ett dykarlags webbsida, som förmedlade uppgifter om överlevande. Än en gång ställdes han inför dilemmat: Hur närma sig offren som drabbats av en katastrof? Än en gång fick han kritik av folk som inte varit på plats och än en gång uteblev den negativa responsen från dem han intervjuat. Tvärtom, flera av dem trodde att hans rapporter hade fått fart på finska myndigheter och snabbat på hjälpen till de nödlidande. Ett mera formellt erkännande fick han 2005 då han tilldelades Bonniers stora journalistpris.

Lumikero framhåller att kapitlet om tsunamin lyfte fram ångesten från de ödesdigra dagarna och att han egentligen aldrig bearbetat händelserna eller tytt sig till utomstående hjälp. Han påpekar att en journalist på ett krisområde måste stålsätta sig, ikläda sig betraktarens roll, för att inte kollapsa mitt i allt kaos. Han understryker att han alltid haft ett utomordentligt gott samarbete med svenska kollegor på krisområdena runt om i världen. Många av dem hade han lärt känna i Stockholm. En stad han återvände till 2008 som *MTV*:s korrespondent innan han gick i pension 2014. Första tecknet på att han inte var lika pigg längre på att rycka ut var när han tackade nej till att åka till Oslo och Utøya den 22 juli 2011.

Som pensionär fortsätter Lumikero sitt rörliga liv. Med vuxna barn med familjer i Stockholm, bostad i Helsingfors och fritidshus i Veikkola strax utanför huvudstaden och en fru som jobbar i Budapest blir det en del resande. Och överallt släpar han runt sin utrustning, som numera inte tar så mycket utrymme eftersom han bland de första tv-journalisterna utbildade sig till videojournalist och därmed sköter hela butiken själv.

Lumikero gillar att dra historier och underhålla folk, vilket även boken bär vittne om. Hans fru Cita Högnabba, som varit svenska *YLE*:s korrespondent i Stockholm och Berlin och pressråd på finska ambassaden i båda huvudstäderna, träffade sannolikt mitt i prick då hon påstod att om han inte hade blivit journalist kunde han ha arbetat som framgångsrik kryssningsvärd på Finlandsfärjorna...

Boken kunde ha redigerats med stramare hand för att undvika upprepningar och en del utveckningar, men å andra sidan hade berättelsen i så fall inte liknat berättaren lika mycket.

Henrik Wilén

Kari Lumikero. *Utismies*. Tammi, Helsingfors 2019.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:
Arntzen, Even, professor i litteraturvitenskap, Universitetet i Tromsø
Hedelius, Anna, journalist och författare, Stockholm
Kuusisto, Anja, journalist Åbo Underrättelser
Wilén, Henrik, förbundssekr. Föreningarna Nordens Förbund, Köpenhamn

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om Litteraturen i Norden 2019

Utarbetat av fil.kand Lena Wiklund

Aburas, Luna 245	Faldbakken, Matias 278, 280
Alakoski, Susanna 289	Farrokhzad, Athena 292
Almaas, Bjørn Espen 278	Fellman, Rosanna 266
Ambjørnsen, Ingvar 282	Fioreto, Aris 290
Andersson, Claes 257, 259	Fjell, Jan-Erik 286
Andreassen, Mari 278	Fløgstad, Kjartan 278, 284
Andtbacka, Ralf 265	Fock, Anna 290
Ásmundsdóttir, Steinunn 273	Folkesson, Tove 292
Aubert, Marie 284	Fosse, Jon 278, 279, 286
Batistini, Bella 294	Friman, Anna 260
Berg, Aase 287, 288	Frostenson, Katarina 292
Bergdahl, Olivia 292	Garcia, Pedro Gunnlaugur 272
Bjørnstad, Ketil 283	Gerður Kristný 274
Blómkvist, Stella 271	Gestsdóttir, Ragnheiður 270
Boberg, Thomas 247	Gísladóttir, Sigurlín Bjarney 274
Borg, Alexandra 293	Gísladóttir, Þórdís 274
Boström Knausgård, Linda 290	Gjessing, Sigen 245, 246
Bruun, Staffan 265	Grimsrud, Beate 290
Byggmästar, Eva-Stina 265, 289	Grotrian, Simon 243, 244, 245
Chahboun, Naima 292	Guðlaugsdóttir, Guðrún 271
DNA, Dóri (Halldór Laxness
Halldórsson) 272	Gunnarsdóttir, Kristín Ragna 275
Donner, Jörn 258, 259	Gunnarsson, Jónas Reynir 274
Eiríksdóttir, Kristín 274	Gustafsson, Daniel 290
Ekbom, Myrika 260	Gustafsson, Ulrika 264, 265
Eldjárn, Sigrún 267	Gustavsson, Matilda 292
Eldjárn, Þórarinn 274	Haahtela, Joe 253, 254
Elíasson, Gyrðir 273	Haasjoki, Pauliina 256
Engdahl, Horace 292	Hassan, Yahya 241, 243, 244, 245,
247
Erba, Augustin 290	Hedström Gustafsson, Kalle 294
Erlandsson, Karin 264	Helgadóttir, Steinunn G. 272
Fagerholm, Monika 261, 262, 263,
289	Hjálmsdóttir, Brynja 273
	Hólmgeirsdóttir, Ragnhildur 274

- Hämäläinen, Nora 266
 Hødnebo, Tone 285
 Højgaard Viemose, Hanne 247
 Indriðason, Arnaldur 271
 Ingjaldsdóttir, Íris Ösp 270
 Ísberg, Friða 273
 Itkonen, Juha 261
 Jóhannesson, Ari 269
 Jónasson, Ragnar 271
 Jónsdóttir, Þóra 274
 Juul, Pia 244, 248
 Jäderlund, Ann 292
 Jönson, Johan 292
 Jørgensen, Hans Otto 247
 Kapla, Marit 294
 Karila, Juhani 255
 Karlsson, Carina 264
 Kiro, Judith 293
 Kivelä, Malin 263
 Kjærstad, Jan 283
 Kjørsvik, Joakim 284
 Knútsdóttir, Hildur 267
 Kristjánsdóttir, Harpa Rún 273
 Kuisma, Hanna-Riikka 253
 Küchen, Maria 293
 Laugesen, Peter 245
 Leifsdóttir, Ragnheiður Harpa 273
 Leósdóttir, Jónína 271
 Lind, Cecilie 245
 Lindstedt, Laura 249, 251
 Llambías, Pablo 246
 Lothe, Ingvild 284
 Løppenthin, Lea Marie 247
 Lucas, Maja 247
 Lunde, Maja 283
 Lundell, Ulf 290
 Luth, Runa Marie 245
 Luther, Annika 266
 Lykke, Nina 278, 280
 Madsen, Svend Åge 246
 Magnason, Andri Snær 267
 Malmquist Tom 290
 Máni, Stefán 271
 Matinmikko, Maria 254, 255
 Mazzarella, Merete 266
 Mickwitz, Peter 265
 Mínervudóttir, Guðrún Eva 272
 Mortensen, Henning 247
 Morthen, Bubbi 274
 Mostue, Sigbjørn 286
 Mpoyi, Kayo 294
 Muinonen, Maija 254
 Nesbo, Jo 278, 286
 Nya Glaffey, Kristina 247
 Nyman, Mikaela 265
 Oksanen, Sofi 249, 252, 253
 Ólafsdóttir, Melkorka 273
 Ólafsson, Bragi 270, 276
 Ómarsdóttir, Kristín 275, 276
 Opstad, Steinar 284, 285
 Óskarsson, Hilmar Örn 275
 Palm, Anna-Karin 293
 Pálsdóttir, Sigrún 270
 Pálsdóttir, Sólveig 271
 Pekkanen, Reetta 256
 Perrera, Adrian 263, 264
 Puikkonen, Emma 254
 Raattamaa Visén, Pia Mariana 294
 Ragde, Anne B. 281
 Ramqvist, Karolina 288
 Ravatn, Agnes 286
 Renberg, Tore 284
 Riikonen, Matias 253
 Rimbereid, Øyvind 278, 284, 285
 Rydén Reynold, Linda 294
 Saabye Christensen, Lars 278, 280,
 281
 Sem-Sandberg, Steve 289
 Sigmarsdóttir, Sif 275
 Sigurðardóttir, Ásta Fanney 273

- Sigurðardóttir, Lilja 271
Sigurðardóttir, Ragna 269
Sigurðardóttir, Steinunn 267
Sigurðardóttir, Yrsa 271
Sigurðsson, Sölvi Björn 267
Sjón 269, 276
Skredderberget, Asle 286
Smirnoff, Karin 288
Snæbjörnsdóttir, Bergþóra 272
Soffia Lára 273
Solstad, Dag 282, 283
Statovci, Pajtim 249, 250
Stefánsdóttir, Guðrún Rannveig 274
Stefánsson, Hermann 273
Stephensen, Eiríkur 274
Stokkendal Dalgas, Gry 245
Stoltenberg, Hanna 278, 280
Strandby Nielsen, Laus 245
Strömberg, Ellen 263
Svensson, Amanda 290
Svensson, Patrik 293
Tahvanainen, Sanna 264
Takanen, Anna 289
Teittinen, Jouni 255
Thrane, Maja 293
Tikkanen, Märta 259, 260, 261
Toivio, Miia 256
Þorsteinsson, Brynjólfur 273
Ulamaja, Nina 293
Venho, Johanna 252
Vikgren, David 292
Villius, Sara 287
Westö, Kjell 261
Wiese, Duncan 244, 245
Willumsen, Dottit 247
Wolff, Lina 288
Wähä, Nina 288
Yousefi, Daniel 293
Zeuthen, Nikolaj 245
Åsbacka, Robert 264
- Ægir Þór 273
Ægisdóttir, Eva Björg 271
Ørnsbo, Jess 243, 244
Ørstavik, Hanne 284
Øyvind Rimbereid 278

SAMMANFATTNING

NT 3/20 är det årliga skönlitterära översiktsnumret. Det sedvanliga artikelblocket inleds av NT:s redaktör i Danmark Henrik Wivel i en betraktelse ”Krisen i de litterære akademier i Norden”. Lars Bukdahl skriver om den danska bokutgivningen under 2019. Den finska litteraturen under föregående år analyseras av Mervi Kantokorpi. Under rubriken ”Ett rikt bokår präglad av avsked” skriver Tomi Riitamaa om läsvärda finlandssvenska skönlitterära verk under året. Úlfhildur Dagsdóttir redogör för det isländska bokåret 2019. NT:s norske redaktör Hans H. Skei konstaterar att norsk litteratur lever gott i det som kan betraktas som ett normalt bokår. Therese Eriksson fäster sig vid att den svenskspråkiga romanen var spretig, som brukligt också under 2019.

Ytterligare bidrag på artikelsidan är en text om Danmark og "svenskekrigene" 1657-60 av Lars Christensen. Arild Stubhaug skriver om statsvetaren och forskaren Stein Rokkan (1921-1979).

I *NT-Intervjun* porträtteras den danske diktaren Søren Ulrik Thomsen av Lisbeth Bonde.

Bo Andersson var 2011–våren 2020 generalsekreterare i föreningen Norden i Sverige. Under vinjetten *För egen räkning* drar han slutsatser från åtta års folkligt nordiskt samarbete.

I *Krönikan om nordiskt samarbete* skriver Anders Ljunggren under rubriken ”Risk att den nordiska språkförståelsen försämras – när den behövs som allra bäst”.

Bokessän av Anna Hedelius har titeln ”Teaterkritik” om Leif Zerns nyutkomna bok i ämnet.

Under avdelningen *Kring böcker och människor* finns tre bidrag. Anja Kuusisto har läst en bok om Demokratins drivkrafter. Even Arntzen har fördjupat sig i Erik Bjerk-Hagens bok *Norsk litteratur 1830-1875*. Henrik Wilén har förkovrat sig med journalisten Kari Lumikeros memoarer.

Sist i numret återfinns registret över de i litteraturöversikterna omnämnda författarna.

LW

TIIVISTELMÄ

NT 3/20 on vuoden kaunokirjallisuuskatsaus. Tavanomaisen artikkeliosuuden aloittaa NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel pohdiskelulla ”Krisen i de litterære akademier i Norden”. Lars Bukdahl kirjoittaa Tanskan kustannustoiminnasta 2019. Viime vuoden suomenkielistä kirjallisuutta analysoi Mervi Kantokorpi. Tomi Riitamaa kirjoittaa otsikon ”Ett rikt bokår präglat av avsked” alla lukemisen arvoisesta suomenruotsalaisesta kaunokirjallisuudesta. Úlfhildur Dagsdóttir selostaa Islannin kirjavuotta 2019. NT:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei toteaa, että Norjan kirjallisuus voi hyvin ja kirjavuotta voidaan pitää normaalina. Therese Eriksson kiinnittää huomiota siihen, että ruotsinkielinen romaani oli, kuten tavallista, harittava myös 2019.

Osiossa on myös Lars Christensenin artikkeli, joka käsittelee Tanskaa ja sen sotaa Ruotsia vastaan 1657–60. Arild Stubhaug kirjoittaa valtiotieteilijä ja tutkija Stein Rokkanista (1921–1979).

Lisbeth Bonden NT-haastattelussa on tanskalainen runoilija Søren Ulrik Thomsenhon.

Bo Andersson oli vuodesta 2011 kevääseen 2020 Ruotsin Norden-yhdistyksen pääsihteeri. Vinjetin *För egen räkning* alla hän tekee johtopäätöksiä kahdeksan vuoden pohjoismaisesta kansalaisyhteistyöstä.

Anders Ljunggren kirjoittaa palstallaan *Krönikan om nordiskt samarbete* aiheesta ”Risk att den nordiska språkförståelsen försämras – när den behövs som allra bäst”.

Anna Hedeliuksen *Bokessän* ”Teaterkritik” käsittelee Leif Zernin aiheesta hiljattain ilmestynyttä kirjaa.

Osastossa *Kring böcker och människor* on kolme artikkelia. Anja Kuusisto on lukenut kirjan *Demokratins drivkrafter*. Even Arntzen on syventynyt Erik Bjerck-Hagenin kirjaan *Norsk litteratur 1830–1875*. Henrik Wilén on tutustunut toimittaja Kari Lumikeron muistelmiin.

Viimeisenä numerossa on kirjallisuuskatsauksissa mainittujen kirjailijoiden luettelo.

LW

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. Tidskriften vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Tidskriften har en samnordisk redaktion och arbetsspråken är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken.

I Nordisk Tidskrift publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor samt under rubriken För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återkommer ett temanummer om Politik och ekonomi i Norden respektive Litteraturen i Norden under det gångna året.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2020 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2020 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen arbetar sedan 1875 med att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, arrangerar nordiska seminarier, utdelar en nordisk förtjänstmedalj och ett översättarpris samt ger ut Nordisk Tidskrift.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Drottninggatan 30, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. Telefotid fredagar 10-12
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund, Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Tel +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsvej 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel +358-(0)50 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Hallgerðargata 7, IS-105 Reykjavík
Tel +354-854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no